

MOKINIO BIBLIOTEKA

P. CVIRKA

ŽEMĖ
MAITINTOJA

PETRAS CVIRKA

ŽEMĖ MAITINTOJA

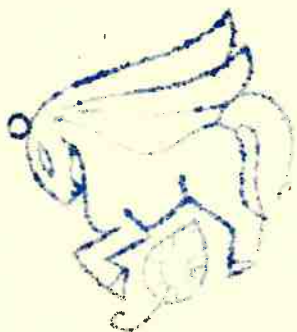

1 9 5 1

VALSTYBINĖ GROŽINĖS LITERATŪROS
LEIDYKLA

SUDARYTA PAGAL
LTSR ŠVIETIMO MINISTERIJOS
PATVIRTINTĄ VIDURINĒMS MOKYKLOMS
PROGRAMA

I

Lėtai, didelėje tyloje grįžo blausi, ūkanota diena. Ją paskelbė dar miegančių kaimų gaidžiai. Ilgai tos ramybės nesutrikdė nė vienas garsas. Saulės spindulys, pragrežęs tamsą, nubėgo drėgnais pasėlio laukais.

Ūmai ganyklų plotuose pakilo baugus, išpėjantis balsas. Nuo jo suvirpėjo lapas, ir išsigandęs paukštis suplasnojo medžio viršūnėje. Lyg iš ežero išplaukęs, kalvoje pasirodė palšas bulius ir, žvilgančiais ragais ardydamas velėną, sustojo, palenkęs galingą sprandą, šnervėmis rydamas orą.

Gyvulio oda kakle susimetė į raukšles. Jis pakėlė galvą, kraujo pritvinusiomis akimis apžvelgė tolumą ir maurodamas pasileido slėnin, nešdamasis lyg pergalės vainiką ant smailių ragų pasimovusią žaliuojančią velėną.

Toje pusėje, kur tilo nubėgusio buliaus sudrebin-ta žemė, pasklido didelė kaimenė. Nuo raudonai

dengtų ilgų dvaro klojimų takais ėjo būreliais susimetę žmonės. Iš tolo sužvilgo dalgio ašmenys, grėbliokotas.

Prasidėjo darbo diena. Ten, kur vakar dideliu plotu žydėjo dobilų atolas, šiandien laisvai ganėsi žirgai, karvės, veršiai. Netoli jų, aplink suverstą iš varpučių ir samanų laužą, šokinėjo vaikigaliai.

Priešpiečiais pro kuliamųjų mašinų dūzgimą girdejai be perstogės bliaunant avis, kurios, suvartytos į laidarį, prie girdyklų, glaudėsi patvoriais, bėgiojo ratu ir virpėjo po žirklėmis. Penkios ar šešios moterys, padedamos piemenų, gaudė jas, stvėrė už gaurų, vertė ant žemės, rišo kojas ir kirpo tankią, švelnią vilną.

Ėriukai slėpėsi už motinų, nenorėdami atiduoti savo šiltų kailinių.

Iš laidario kilo balsai:

— Griebk šitą, dručkių!.. Tai man vyras, avies neįveikia, o prie sijono kimba!

Piemenukas, su ilgą vatiniu švarku, kuduliavo paskui aviną, nusitvėręs už ragų, bet, neištengęs jo išlaikyti, pats aukštiekninkas išsitiesė žemėje. Kikendamos mergikės šoko gaudyti avino, atsiminusios seną paprotį, kad ta, kuri pirmoji avikirpio metu bandė jį pačiups, tą patį rudenį gaus vyrą.

— Marce, begėde, kur griebi?!

— Neleisk bėgti į savo šoną! Škude, škude!

— Jau turiu! Lai-lai-kyykite!

— Ištrūko tavo vyras! Tavo vyras — avinas! — kvatojosi piemenukas.

Nuošaliai nuo draugių, už šulinio, sėdėjo atsiskyrusi mergina, kuri, kaip ir jos kerpama avis, nė karto neišdavė balso. Tik retkarčiais ji pakeldavo galvą, ta pačia ranka, kur laikė žirkles, nubraukdama

nuo akių plaukus, giliai atsikvėpdavo. Pabaigus kirpti, ji išspančiodavo gyvulėlį, atsiklaupusi vienu keliu, paskum kitu, pasiremdama ranką, sunkiai atsikeldavo ir nevikriai griebdavo naują avį. Kiekvieną kartą į ją žiopsojo piemenukas su tokiu smalsumu, kad ji dar ilgiau gaišo; pati jautė, kaip dabar nepatogu, net žalinga bėgioti, tampytis.

Seniai merginoje permainą pastebėjo dvariškės moterys. Tegul ji su jomis linksma buvo, bet moteriškės žinojo savo reikalus. Nuspėjo, kad ir linksmumas ne iš gero. Merginos paakiai tamsėjo nuo praverktų naktų, ranka ne taip lengvai mėtė grėblį, nenlentyniavo ji su draugėmis dainoje nei darbuose, vis save vadavo. Apsimestu vikrumu ji norėjo liežuvnešes apgauti, bet tai padaryt vis sunkiau buvo. Dvare paplito kalbos apie apgautą merginą. Davatkos net nuodėmės mėnesį ir tėvą žinojo. Nesunku joms buvo įspėti: jau geras pusmetis mergina su bernu Taručiu vieną riešutą krimto. Abu rankomis susipynę iš darbų grįždavo, abu vienu šaukštu valgė. Vakarūškose mergina tokią dorybę rodė, kad, saviškio nepasiprašius, su svetimais nei šokti, nei žaisti nėjo. Visi sakė:

— Tarutuks aplink mergučę, kaip apvynys aplink liepą.

Bet vyras išbėgo pavasariui auštant, savanoriams dainuojant, ir gando nebuvo kur, ar gyvas dar. Tik artimiems draugams pasisakė, kad už brolybę, laisvę, prieš ponus einas kariauti. Grįžo jis kitą pavasarį, su ilgu kardu prie šono, su misinginėmis sagoimis milinėje, su tvarsčiais aplink blauzdas — Lietuvos kareivis. Porą dienų kumečiai matė merginos palangėj jo žalią kepurę... paskum vėl lyg į vandenį įkrito. Vėl kažkur Taručio kardas švytravo, tik ne-

ramu, liūdna mergai buvo. Nuo to laiko pikti žmonės pradėjo galąsti liežuvius:

— Medų buvo gera kopinėti, o kai bitė įgylė — atata!..

Ir dabar, kai tik mergina pakilo avies gaudyt, viena iš kirpikių pradėjo kugždėti:

— Matai, pačią mažiausią griebia. Nepakelia jau. Pasitikėk vyrais! Nurūkė kaip papirosą ir numetė. Pražudė mergučei gyvenimą.

— Koks čia pražudymas! Nei jis kaltas, nei ji. Atsitiko va, ir viskas. Man taip būtų — spiaučiau visiems vėgroms ir auginčiau.

— Nešnekėk, suėdė gyvenimą. Ne su viena taip. Kam ji dabar reikalinga?

— Nebijok, greičiau už tave susiras, ne tą — kitą. Didelė nauda, kad tu pasenai, nuvyto vainikas, — niekas veltui neimtų. Aš — matydama, jau senstu — tyčia pasigriebčiau vaiką.

— Pasigriebk, nieks tau nepavydi to gero!

— Ir pasigriebsiu. Ir užsiauginsiu. Jeigu motinos širdį turėsiu — nė pragaro nebijosiu.

— O paskum paraku nuodysi?

Nuo amžių čia viešpatavo įstatymas, draudžias be moterystės sakramento merginoms vaikauti. Paleistuve laikė žmonės ir bažnyčia tą, kuri netekėjusi susilaukdavo kūdikio.

Bijodama žmonių rūstybės ir prakeikimo, įpuolusi į ligūstą baimę, pamesta mylimojo, mergina pamažu, niekam neįtariant, naikino vaisių.

Tame darbe merginai padėjo apylinkėje „daktarė“ Vanagienė, gydžiusi ją paraku. Raganos vaistai nelaimingosios vos nepasmaugė. Mergina dvi dienas išgulėjo laukuose, Lietuje ir šaltyje, kur ją pusgyvę

surado dvaro žmonės. Bet vaisius joje nebuvo sunaikintas. Pabudo ir bruzdėjo lyg žuvis tinkle.

Štai dėl ko viena iš avių kirpėjų paminėjo paraką, o antroji, vadinama Marce, nelaimingąją gynė.

Piemenukas vėl kažką pasakė, ir visos praplyšo kvatotis, kol jas sudraudė mažutė, druckė:

— Tik iš kito nelaimės tyčiotis mokate. Eikite, eikite, begėdės! Vargšė kaip nuo piktų kalių turi slėptis.

— Jee, Marcė, aviną sugavusi, matai, ketina vaikais apsiversti. Chi-chi. . .

— Laikyk, laikyk liežuvį iškišusi, tuoj nukirpsiu, — grasė žirklemis vienai iš pletkininkių Marcė ir atsistojus paėjo kiek į šalį, paskum šūktelėjo tai, kurią jos apkalbinėjo:

— Monikut, palauk, aš padėsiu.

Marcė sugavo avį, pati viena ją surišo, nors Monika ir sakė: „Nereik, Marcele, pati galiu.“

— Matau, kaip gali. Pailsėk, kas tave spiria, pačios pabaigsime. Be reikalo tu visų vengi! Nuo blogų liežuvių neišsisuksi, o geri žmonės — neatstums.

Monikos akyse sutviskėjo ašaros. Su ja Marcė visuomet tokia gera, gal dėl to, kad pati ne mažiau vargo mačiusi, pamestinukė. Kad ne ji, Monika seniai būtų sau galą pasidariusi. Keliskart ją Marcė guodė: kai tu turėsi mažiuką, aš jį nešiosiu, kepurikę jam pasiūsiu.

Monika jautė, kaip po jos ranka smarkiai mušė išsigandusios avies širdis; ji klausėsi čia draugės žodžių, čia pasidavė savo minčių tėkmei, bet akis jos klaidžiojo toli, kur rudens atokaitoje juokėsi plikos kalvos. Ten leidosi žemyn nedidelis žmogutis, plevėsuodamas ilgais, palaidais skvermais. Jį pamačiusi, Monika iškart nutilo, paleido iš rankų žirkles. Tartum meiliu balsu kas į ją iš tolo prakalbėjo.

Žmogus dingo pakalnėje. Nenorėdama jo išleisti iš akių, kurio eisena Monikai pasirodė taip juntamai artima, taip seniai pažįstama, ji pakilo. Vėl aiškiai matė jį pro avių nugaras.

— Kas ten? — paklausė Marcė, žiūrėdama į tą patį kraštą.

— Nieko... — ir norėjo akimis nuvest į šoną draugės žvilgsnį, bet nepavyko. Marcė įspėjo vargšės mintis: ji laukia jo.

Abi merginos žiūrėjo į vyrą, einantį tiesiog dvaro pusėn. Sustoję su dalgiais kumečiai taip pat rodė viens kitam keleivį:

— Še, į mus suka.

Dabar daugelis iš drabužių suprato, kad tai kareivis arba tik kareiviškai apsivilkęs. Žalia milinė užmesta ant pečių, kepurė rankoje. Rodos, jis sustojo ir pamojė vyrams. Merginoms atrodė, kad tai joms moja.

— Ko jis nori? — klausinėjo viens kitą vyrai. Čia buvo Baltramiejus ir Petras Linkai, Dauba, Ambrutis.

— Va, moja vėl. Gal koks plienčikas?

Kumečiai pamatė, kad kareivis vis greičiau, beveik tekinas, pasileido į juos. Visai arti priėjo, persoko per griovį, sustojo keli žingsniai nuo jų.

— Ar nepažįstat? Baltrau, Jonai?! — atsiliepė kareivis, nusimesdamas milinę.

— Juras, kad tave velniai! Gyvas?!

— Mes ir varpais tau paskambinom, o matai — sveikas!

Tarutis su kiekvienu mušė rankomis, su kiekvienu pasibučiavo. Į vieną, į kitą skruostą — vyriškai. Paskum be žodžių, lyg nebuvo daugiau kas jiems pasisakyti, vedžiojo akimis draugai kareivį, o Juras — juos.

— Tai ką, musėt, komisaru koku čia pas mumis?
Kas tu dabar, bolševikas ar lietuvis?

— Už Lietuvą apkasuose tupėjau.

— Gal naują karalių mums išstupėjai?

— Be jokių karalių Lietuva bus — demokratiška.
Suprantate — visi lygūs!

Vyrų klausimams nebuvo galų. Vieni iš jų norėjo sužinot apie komuną, kiti apie brolybę ir kaip ji bus įtaisyta. Juras aiškino, kad tai sutvarkys susirinkę tautos atstovai — darbininkai, kumečiai — visi prasčiokai. Jie ir nutars, kas geriau.

Pasakojo jis baisių dalykų, kaip jie Kolčiaką¹ į upę suvarė. Užėjęs toks šaltis, kad kulka pro tokį orą nepraeina. Jie basi, gurguolę puolę įsiutę vilkai, o čia jų kuopos vadas: „Vyrai, mirtis arba laisvė!“ Kolčiakas jiems flangu, jie — kairiuoju sparnu, Kolčiakas jiems batareją, jie — šarvuotį. Kad paleidę kulkosvydį — per pusę valandos nuvalę frontą. Nėr kur dingt Kolčiakui, o mūs kuopos vadas jam: „Sdavaites, položite orūžija!“ Jis, bestija, — šmokšt per upę — ir priešalo uodegą. Rytą žiūrim — iš ledo pakaušiai kyšo.

Juras pakliuvęs ir lenkų nelaisvėn, matęs miestų, labai toli, didelių, kur gyvena turtingi žmonės. Bet kaip gyvena ten poneliai! Sodai ir žiemą po stiklu žydi, žolę aplink namus, kaip ūsus ir barzdą, nukerpa, sušukuoja. Ištrūkęs iš nelaisvės, per girias, kalnus parėjęs. Rodė Juras, kur jį sužeidė, — į koją.

— O tu — nušovei nors vieną?

— A, velnią! Nei aš ten žiūrėjau, nei ką — pyliu, ir baigta.

— Kiek mūsų kariuomenės? Musėt, kokia divizija?

---

¹ Kolčiako vardu kai kuriose vietose mūsų liaudis vadino aplamai baltagvardiečius. Iš tikrųjų čia minimos kovos ne su Kolčiaku, bet su Bermontu. *Red.*

— Divizija, dėde! Paklausk tu jo verčiau... sako, ten, Kaune, raštus daro — žemės duosią neturtin-
giems. Gal ir mums? — klausinėjo apstoję kareivį.

Kaip tik sušneko apie žemę, seniai ir jauni ratu ap-
stojo savanorį.

— Už ką mes kovojom, kad ne už žemę. Iš dvarų
ponus — lauk: visiems užteks. Taip ir bus. Lietuva
nepriklausoma jau, su konstitucija.

— Na, o sakykite! Su konstitucija! Tai kas ten
yra?

Juras paaiškino konstituciją: dabar visur darbo
žmonės kaizerius, carus už barzdų pakratė. Gana
jiems darbo žmonių prakaitą, kraują gerti. Kas ne-
dirbs — tas nevalgys. Lietuva visus laimingus pada-
rys. Dantys yra — bus ir duonos. Žemės? Jos nerei-
kia toli ieškoti. Štai!

— Kažin? Gražiuoju neatiduos... Ponas kietas!

Ir apžvelgė kumečiai dvaro žemę, lyg pirmąkart
ją pamatė. Ir akys visų juokėsi. Nenorėjo jie paleist
Taručio, taip drąsiai kalbančio apie negirdėtą val-
džią, Lietuvą, seimą, lygybę. Nežinojo, tikėti ar ne.
Jeigu šią valandą jiems tikrai kas būtų pasiūlęs: iš-
sirinkite sklypus, sėkite juos, statykite namus, nes
savo protėvių baudžiauninkų aukomis juos įgijote, —
nebūtų žinoję, kaip pasielgti. Per savo gyvenimą jie
veltui nebuvo gavę iš dvarininkų nė kapui duobės, o
čia staiga — žemė.

— Šimts velnių, pasakoju jums, o man nieko ne-
sakote! Kas naujo, kas gimė, vedė, mirė? Kaip jus
čia Jarmala — vis grafo botagu šventina?

— Nieko, Jureli. Beje, kai tu į Lietuvos kariuo-
menę išėjai, Ginča Petras pasiėmė geriausią pono
arklį ir į bolševikus išjojo. Ar nematei jo?

Kai taip pasakojo kumečiai, Linkus Baltramiejus

į šoną pasivedė Tarutį, ir visi matė, kaip jam kažin ką pasakė. Savanoris lyg nustebė:

— Nu, nu? Negirdėjau... — ir pažvelgė į laidarį, kur tebebliovė avys.

— Nueik nors nuraminti. Visi ant jos šunis karia... — pasakė Linkus. — Nesigink, juk tu mergaitė...

— Galiu nueit. Tai kalba, kad aš? Tur būt, keikė mane?..

— Galą pasidaryt norėjo. Ai, kas čia buvo!.. skandinosi... išgirsi. Nueik, dėl žmonių akių.

Ir sunkiai ėjo Juras, lyg į mūšį. Pats savęs nesuprato, kas jo širdyje dėjosi. Skandinos, nusinuodyt norėjo. Kvaila mergšė! Ką jis jai gali pasakyti, nuo ko pradėti? Atsiminė ją, juk ir visu keliu galvojo. Ne ji — gal būtų visai čia negrižęs. O dabar, kai sužinojo, kad ji tokia, — gėda jį plikino. Pamatė iš arti moteris ir pagalvojo: žiūrės varnos, kaip aš su ja... Tyčia pirmiausia prie jos prieisiu, ne prie jų.

Visai arti priėjo prie moterų, pro jas žiūrėjo ir niekur jos nematė. Pasisveikino su kiekviena, linkma staiga pasidarė, o akys jos ieškojo. Už šulinio, atokiau nuo merginų, pamatė galvą, raudona skarele užgobtą. Artima, gera ta skarelė, su baltais taškeliais. Matydamas, kaip mergšės tarp savęs akimis dalinasi, nenorėdamas, kad jos pirmos apie tai pradėtų, pats suskubo:

— Kur Monikutė? Gal jau užmiršo mane? — ir pajuto drovumo šilimą veide. Piktai žiūrėjo į jį viena iš merginų — Marcė. Vengė jos žvilgsnių Juras. Nueidamas išgirdo:

— Vertėtų tokioms gegutėms! Padeda kiaušinius į svetimą lizdą ir išskrenda.

Tuos žodžius girdėjo ir Monika. Klausėsi ji vyro kalbant nekvėpuodama, bet neatsigrėžė. Nusprendusi buvo ašarų nelaistyt, piktai į akis jam išdrožti visą kartumą, kaip buvo Marcė mokiusi: „Prigavai mane, sutrypei gyvenimą, tai ko dar lendi?! Be tavęs kentėjau tiek, rašiau — neatsiliepei, iškentėsiu ir toliau.“ Monika iš anksto laukė, koks jis bus geras, teisinsis, o ji droš: „Atsitrauk nuo mano galvos. Neapkenčiu!“

Girdėjo Monika, kaip jis peršoko per tvorą, išgąsdino avis, kurios būriu pasileido pro ją. Visai nebeliko jėgų rankose, tarytum iškart žirkles atšipo. Gulinčios ties jos kojomis avies akyje pamatė kaip veidrody jo galvą. Visai ne taip jis pradėjo, kaip Monika tikėjosi:

— Na, bobike! Nenori ir pasisveikinti?

— Nenoriu!

— Nesimatėme ilgai. Ir užmiršai, tur būt, mane?

Monika nieko daugiau neatsakė. Jis pasilenkė, atėmė iš jos rankų žirkles, pirštais paėmė jai už nosies, atgrėžė į save:

— Pasižiūrėkim viens į kitą. Gal ir pasibučiuosim? — jis žvilgterėjo į tą pusę, kur paliko merginos: ar nieks nemato?

Iš apačios delnu jis pakėlė moters smakrą. Ji vis bandė nuo jo nusigrėžti. Per prievartą priartino ją prie savęs ir pabučiavo į tvirtai suspaustas lūpas.

— Ko taip spunksai? Pyksti, varnele? Na, nusišypsok. Parodyk, parodyk dantukus.

Juras ranka kaip žiedą norėjo išskleisti jos lūpas, bet Monika nesišypsavo, tik žiūrėjo į jį ramiai, lyg į nepažįstamą, o krūtine lipo gailėstis, džiaugsmas. Jis matė, kaip jos gerkle, sakytum atrytas kąsnis, atėjo žodis:

— Leisk... — ir pro jo šoną į laukus pažiūrėjo.

Ilgai ji ten žiūrėjo, kol vėl pasakė: — Ko tu parėjai?..

— Pas tave. O tu nesidžiaugi?

Ji vėl pasižiūrėjo į jį, atitraukė nuo jo kelių ranką ir užsidengė akis. Skarutė nuslinko nuo jos galvos, ir Juras pamatė judant kaip avies uodegėlę trumpą, nutriušusią kasą. Paskum apkabino ją, prislinko prie savęs. Po jo kareiviška miline pakišo galvą merga ir pravirko. Ne iš sielvarto, kuris ištirpo su pirmaisiais jo žodžiais, bet iš džiaugsmo. Tartum debesis ji nušniokštė, sulaistė žemę, suminkštino ją, ir žydinčio lino žydrumu atsivėrė akys.

— Juruk, kas man darosi... aš... — ji vis pūkšeno, tačiau valdydamosi. — Aš... aš...

— Kvailike, na, pakaks... — sakė jis myluodamas. — Pakaks jau.

— Štai suplyšę tavo, duok užlopysiu, — jau pra-giedrėjusi Monika sakė, vartydama jo švarko skverną. Surado bliuzelėje adatą ir siūlą. Moterišku stropumu ėmė tvarkyti kareivio drabužį.

Tas jos tvarkos ir motiniškumo pažymys Jurą labiau jaudino negu ašaros. Brangios, geros rankos dirbo prie jo šono. Pabaigusi siūti, ji prilenkė galvą ir visai arti prie kūno nukando siūlą. Vyruki lyg per pačią širdį smilktelėjo. Prispaudė ją ir pabučiavo dar kartą.

— Kaip tu gražiai moki! Visai kitoks... — kalbėjo pūtuodama mergina. — Iš tolo tave pažinau, už mylios. Maniau, kad neprieisi.

Juras ją išglamonėjo, nuramino ir ten, kur joje gulėjo sunkumas, padėjo ranką ir laikė. Paskum į pat ausį pakuždėjo:

— Ar greit?

Monika suliepsnojo:

— Nereik, Juruk, nekalbék taip. Visi žino, kaip šunys loja.

Monika pradėjo smarkiai pūtuoti, akys vėl tvino ašaromis.

— Negerai tau su juo?..

— Kiek aš iškentėjau! Visi į mane liežuvius valė, lyg į paleistuvę... nusiskandint norėjau... bridau, bridau... iki kaklo... šalta buvo... nenorėjau mirti... pabėgai, maniau... žmonės sakė taip... niekad negrįši...

— Na, na, nereik, pakaks.

— Galva aptemo... kvailiojau... parako gėriau, įkalbėjo boba ta, Vanagienė... Nenorėjau, kad jis be tėvo gimtų, neturėtų vietos gyvenime... dėl to nuodyt jį norėjau, paraką liepė gert. Sirgau, nieks manęs neprižiūrėjo, visi viduriai susimaišė. Skaudėjo jam, tur būt, ten... vartėsi... vartėsi. Per didelis buvo — dėl to gyvas išliko. Gaila man pasidarė. Kai ilgai nēr jo ir neatsiliepia — ir išsigąstu. Savaitę miegojo, o šiandien, kai tu parėjai, — vėl krustelėjo. Tėvą pajuto. Nebijau liežuvių, kalbų, nieko, kad tik sveikas ateitų!

Seniai dvare nuskambino pietums, o Monika sėdėjo prie surištos, pusiau nukirptos avies ir pasakojo kareiviui savo vargus, retkarčiais skarutės kampu pašluostydama akis. Pasakojo, kaip jai surašė laišką Jurui, kaip ji slėpė savo nelaimę, kaip merginos siuntė kareiviams numezgusios kojines, pirštines. Ir ji, kaip jos draugės, į vienas pirštines įdėjusi raštelį. Surašė jį mokančios rašyti. Maniusi, gal paklius skirtajam. Išvežė tas dovanas, — ir nieko nesulaukusi. Sapnavusi vienąkart — mačiusi tą pirštinę ant nukirstos rankos.

Išsipasakojo jam Monika iki sapnų; išsižiūrėjo,

akimis išglamonėjo, kai jis pradėjo apie mūšius, apie nepriklausomybę, apie žemę, naujus laikus kumečiams ir bernams, apie visa tai, ko ji ir sapne nesapnavo.

Ji išdrįso paklausti:

— Nepaliksi manęs? Jureli, nepalik... Jei nenori tokios — nevesk, taip susidėję gyvensim. Tave apskalbsiu, aprūpinsiu geriau kaip motina.

Juras jos pažadų nereikalavo, durniuke, lepšele vadino. Dėl jos grįžęs, dėl naujo gyvenimo, kuris čia prasidės!

*

Toli nuo kaimų ir dvaro namų, prie upelio, Višinskynės palaukėje, stovėjo nedidelis, susmukęs namelis, dar grafo statytas žūklės padargams sudėti. Seniai jis buvo tiems reikalams nebenaudojamas; arklininkai ir piemenys nuplėšę sukūreno stogą, išardė pamatus. Įsižiūrėjo į tą laužą Tarutis ir nutarė čia susisukti lizdą. Pinigų neturėjo ir degtukui nusipirkti. Pasiderėjo su dvaro ūkvedžiu Jarmala, kuris, grafui išbėgus į Varšuvą, pasiliko Višinskynės ponas, ir išprašė į namelį. O visa kita savo jėgomis sutvarkė: pelkių švendrėmis uždengė stogą, pasirovęs samanų, iš naujo užkamšė sienų plyšius, išplakė, sulygino dilgelių prižėlusią aslą, sulipino šiokią tokią krosnį. Kol dalins žemę, gal praeis metai kiti, visai gali atsitikti, o pastoge neberekės rūpintis.

Po dviejų savaitių buvo baigtas pats didysis darbas. Didelis džiaugsmas savanorių apėmė, žiūrint į savo gandralizdį. Per tą darbų laiką jis tarytum būtų vėl apkasuose lindėjęs: nesiprausė, nesiskuto, miegojo su drabužiais — tarsi žvynais apaugo. Pagaliau atėjo

diena, kuri ir paukščių gyvenime turėjo vardą, — šeimininkės ir draugės parsivedimo diena.

Anksti tą rytą pakilo Juras, dar su tamsa. Šaltu lietaus lašų vandeniui, kurio pribėgo per naktį nuo naujojo stogo pilna liepinė, jis nuplovė kiekvieną sąnari, nugramdė su smėliu paausius, kojas, paskum apsirėngė paties išsiskalbtais marškiniais, nugarubusiais nagais susisagstė stropiai išdulkitas kareiviškas galifė, — gera ir lengva pasidarė. Barzdą teko apgraibomis, be veidrodžio ir muilo, nuskusti, bet naujo gyvenimo trūkumai nesudrumstė vestuvinės nuotaikos.

Užsklendęs duris, jau aukštai išplaukus saulei, Tarutis leidosi per kadugynus dvaran, retkarčiais atsigriždamas, pasižiūrėdavo į savo lizdą, kuriame žadėjo prasidėti dviejų gyvenimas. Rodos, kad mažas langutis jam mirkčiojo, sakydamas: „Eik ir parvesk moterį — suteiks tiems namams šilimą.“

Kumetynėse buvo iškeltos mažutės vestuvės — išleistuvės pirmiesiems naujakuriams, atsiskyrusiems nuo dvaro. Dėl jaunosios būklės netiko per daug šėlti, o Taručio kišenė taip pat neleido. Dėl tų pačių neprieklių, jungiantis dviem vargingiems žmonėms, buvo nutarta vestuves kelti tik jaunosios pusėje, kuri padarė viską, ką galėjo: iškepė karvojų. Grįžus iš miestelio, juos pasitiko senu papročiu: merginos ir vaikinai šlavė kelią, iškaišė skudurėliais vartus. Prie kumetynių durų porą priėmė su duonos rieke ir rūgšties stikline. Visi vestuvininkai gavo pietus, su kopūstais ir prielaidiena. Ir toliau jaunieji gavo tai, kas buvo pagaminta iš piršlio ir svočios malonės, iš bobų suneštuvų. Juras visai nenorėjo su puota prasidėti, bet kumečiai prikalbėjo:

— O ko mums nepabaliavoti! Tau, Juruk, nieko nereikės daryti: patys valgį ir gėralą susinešim.

— Je! Tegul pro vieną galą bačkos nebėgs — pradorsim kitą galą. Ko mums nepašokt, nepaulioti?!

Monika pašonėj neturėjo nei tėvų, nei brolių, gal tik vieną kitą giminę — devintą vandenį nuo kisieliaus, tačiau, sužviegus muzikanto Linkaus klarnetai, kviesti ir nekviesti natą paėmė. Ko neišveikė degtinė, alus — daina įveikė, sušildė vestuvininikus, atsirado kalbų, atsiminimų apie tėvų vestuves ir pramogas, apie senuosius laikus, pagaliau apie laisvą Lietuvą.

Iki vidurnakčio lojo šunys, skundėsi klarneta. Smalsuoliai, atėję iš toliau ir netilpę tvankiame kambaryje, aplink langus grūdosi, stiebėsi pasižiūrėt jaunųjų, ypač jaunosios, kaip ji laikosi, ar neverkia, kad „tokia“, kuo ji akis dengia. Retos buvo vestuvės, neįprastos: jaunoji užstalėj visą laiką taip ir išsėdėjo.

— Vaje, vaje, kaip gyvens tokie! Sumanė plikas nuoga vesti... bus ašarų, vai, bus...

— Jeigu mylėsis — gyvens. Žeme pasiklos, dangum užsiklos. Aš, Ona, išėjau ne taip — už našlio. Tegul sako: geriau už baslio negu už našlio, o kad mylėjomės — ir grynas vandenėlis mums medumi buvo.

— Ugi mudu su Domininku irgi šitaip, bernaudami, susirišome. Ko tik neprišnekėjo man tekant: aš miegosianti ant medinių pagalvių, vyras trečią dieną mane išgrūsiąs. Didžiausios kalbos eina iš pavydo. Kai užvydi, mergele, tai ir avižėlė patvory prašneka. Matysite, gyvens ir Taručiai — darbštūs, jauni. Juras nepametė jos su vaiku — nepames ir su penkiais.

Monikos kraitis tilpo mažoje skrynelėje, kurią kitą rytą išsivežė pasisėdus. Tuo ir baigėsi vestuvės. Nie-

kas jų nepalydėjo į naują šalį. Paskum skolintą vežimą sekė Jarmalos dovanota ožka, kurią išdaigininkai apkabinėjo skuduriukais, po kaklu parišo varpelį.

Su pasididžiavimu vyras parodė pačiai savo darbo vaisius: krosnį, virtuvėlę, lovą, net sienoje įkaltas vinis apdarams pasikabinti. Kiekvieną daiktą Monika lietė rankomis, džiaugėsi, savaip sudėliodama, pertvarkydama.

— Gyvensim čia kaip Adomas su Ieva, — sakė Juras, sukdamasis aplink šeimninę.

Taip prasidėjo poros gyvenimas. Pirmąją naujakurių ir jaunavedžių naktį praleido abu po kareiviška miline. Nespėjo jie akių sumerkti, prisikalbėję apie ateitį, geresnius laikus, migdomi liūdno ožkos mokenimo, kai užėjo smarkus lietus, ir šalti lašai pasipylė pro lubas, ant guolio.

— Ir anksčiau krito, bet ne tiek daug. Stogas naujas. Gal lubos?

Atsikėlė jiedu, atitraukė lovą į kitą pasienį, o ten, kur sruvo vanduo, padėjo dubenį. Bet ir naujoje vietoje nespėjo viens kito sušildyti, ėmė lašnoti. Vėl teko Adomui ir Ievai pernešt guolį į naują vietą, bet pro lubas biro geriau negu pro rėtį, ir jaunavedžiai iki ryto kamavosi su lova, lyg paties dangaus persekiojami ir gainiojami, kol medinė, greitomis kalta lova išniro. Atklydusiai į balas pempių porai teko iki pat ryto ištupėti ant krosnies.

Lipdydami, durstydami savo lizdą, naujakuriai šiaip taip susitvarkė ir ramesne širdimi laukė svečio, kurio atėjimą nuspėjo neramios, pilnos ilgesio Monikos akys.

Iš ten, kur kilo tamsiai mėlyna naktis, tarytum upės dugnas, nuklotas sidabro žuvų žvynais, iš va-

saros vakarų keliavo nuostabus burtininkas. Niekam nematant, jis tepė gelsvai auksinėmis varsomis medžių lapus, krauju nugirdė putinų uogas ir galingu kvėptelėjimu nukrėtė prinokusį vaisių.

II

Atsirado jis vieną rytą netikėtai, jiems abiem gerai nežinant, kaip tatai vyksta. Vyras puldinėjo šen bei ten, daktarą minėjo, bobutę, bet viskas buvo vėlu. Gal nevėlu, gal dar buvo galima, nes gimdančioji šaukė veik pusę dienos ir, lyg sprogdinama iš vidaus, kelis kartus šoko iš lovos.

Šauksmas buvo toks baisus, kad jis, vyras, neturėdamas kur dėtis, rankomis susiėmęs galvą, puolė lauk, ten sumišęs, nežinia ko stvėręsis, griebė kapoti žabus, paskum metė kirvį, šoko į vidų, stipriai griebė besiblaškančią moterį ir laikė, laikė, kol ją patį privargino, išmušė lipnus prakaitas.

Apie daktarą negalėjo būti kalbos. Juras negalėjo dabar jos palikti nė valandėlės. Be to, reikėjo arklys, vežimas surasti.

Naktį ji nurimo ir išblyškusi, užsimerkusi, laikydama jo ranką, pasakė:

— Kvailiuk, tu pats turėsi...

Vyras sumišo, sulaikė kvėpavimą ir laukė, kada ji parodys, pašauks, kada bus galima ką nors daryti. Jis gaudėsi, puldinėjo, sėdosi prie jos, užklojo ją aklinais; taip nebuvo gerai: vėl nuklojo iki pusės ir pagalvio kampuku nušluostė jos smilkiniuose prakaito lašelius. Buvo beišbėgęs į kumetynes, nuo pusiaukelio grįžo. Ji tebegulėjo rami, tik akimis nenustojo jo rijusi, lyg susigėdusi, atmestomis rankomis stipriai gniaužė

pagalvį. Motinos plaukai buvo kaltūnais susiguzulavę ir prilipę prie šlapios kaktos. Pluoštelis įsivėlęs į lūpas.

Jos akys kaskart neramesnės darėsi, vis šaukė jį prie savęs:

— Eikš šen, tik tu nepalik manęs. Galą gausiu viena.

Norėjo dar kažką sakyti, staiga pakėlė galvą ir trenkė ją į lovos briauną.

— Kaip ledas... — pasakė ir, kai jis paklausė:

— Monikut, kas kaip ledas? — ji atsakė:

— Nieko, aš sau.

Abu žiūrėjo vienas į kitą ir laukė.

— Papasakok, Juruk... Tu sakyk man ką nors. — Ji dar arčiau prilenkė jį prie savęs: — Ramink mane.

Vyrą gerokai sukrėtė tokie žodžiai. Jis užsikniaubė ant jos, bet daugiau nebuvo apie ką galvoti: žmona pradėjo sunkiai alsuoti, dar labiau gniaužti jo rankas. Netrukus jas paleido, atstūmė ir greitai atmetė nuo savęs storą antklodę. Bandė verstis šonu, bet Juras ją subarė:

— Skauda?..

— Praėjo. Tuščia po krūtine. Gert.

— Gert?

Mintis apie vandenį jį sukrėtė, kilo abejonės, jis lyg atsiminė, kad kažkada vanduo gimdančiai pakenkė: mirė. Ne, rodos, pienas.

— Gert, mažyte... tuojau, tuojau!

Nespėjo jis išbėgt, kažkur sugaišo, beieškodamas puoduko, pirštu jį praplovė. Išgirdo ją šūktelėjus.

Dabar ji gulėjo šonu, plačiai atidariusi akis, žiūrėdama į vieną tašką asloje. Švito, Juras pamanė, kad ji žiūri į nudegusios skalos galiuką. Pasidarė be galo liūdna ir nežinia kas veikti. Pats sau širdyje ėmė

prikaišioti, kam jis toks drimba, ir vėl pasilenkė ir pabučiavo ją į kaktą.

Aušra liejosi pro langą, ir tolumoje šmėkstelėjo klaidžiojās laukų pakrašty didelis medis.

— Jeigu tau... — jis pasakė, ir kažkodėl šita nebaigta mintis pasiekė ją.

Gulinčioji susidūrė su jo žvilgsniu. Juro akys buvo pilnos drėgmės. Kaktoje ryškiai degė vario pasaga — kažkada girioje su medžiu pramuštas randas. Nors ji ir negirdėjo visų jo žodžių, bet šią valandą, kai abu gyveno viena mintimi, viena kančia, belaukdami naujo, trečiojo jų vargams ir džiaugsmui, iš vyro akių ji viską išskaitė ir, delnu prispaudus jo burną, pasakė:

— Kvailiuk, nemirsiu. Kodėl tu taip manai?

— Aš nesakiau to...

Monikos veide atsirado raudonų dėmių, kurios tartum šešėliai slinko lygia, balta kakta. Prakaitas nudžiūvo, tik smilkiniuose išvirto pora gyslų.

— Jau eina... eina! — pasakė ji pro vaitojimą.

Tėvas puolė, pamatė viską, apie ką anksčiau su baime, pasibiaurėjimu galvodavo. Dabar nenustebo. Viskas buvo taip paprasta, jokių pašalinių minčių, tik viena didelė baimė prieš naują gyvybę. Jis nežinojo ką daręs, bet tą valandėlę nebuvo kada galvoti, ar tai gerai, ar ne. Motina riktelėjo porą kartų, smarkiai ir skausmingai. Tik daug vėliau stebėjosi, kaip neatsitiko nelaimė.

Netrukus į motinos skausmingą riksmą atsiliepė tokiu pat klikiu kačiuko balsu naujas žmogus, atėjęs taip netikėtai, paprastai.

Motinai nebelaužė stuburkaulio, ji išsitiesė ilga, stilbi. Veidas užsidegė rože. Ji buvo graži, tikrai graži tą trumpą valandėlę: visa liepsnojo.

Vienu laiku Juras buvo pabūgęs dėl kūdikio, ku-

ris gulėjo greta, dar ne visai atsiskyres su motina, ir, rodos, nekvėpavo. Jis pridėjo didelę plaštaką prie mažojo, padengdamas ja beveik visą jo kūnelį, ir pajuto ten savo, tėvo, širdies aidą.

Kitus dalykus jis sutvarkė jos patariamais: paieškojo vilnų ir užkimšo mažiukui bambutę.

Saulė jau gerokai pakilo, kada motina pramigo vieną ilgą valandą. Iš jos burnos tekėjo seilės. Juras kelis kartus jai nušluostė lūpas. Ji, gal būt, sapnavo, nes antakiai pasikeldavo kaip aštrūs kregždės sparnai, skruostuose šypsnyš išpausdavo duobutes. Galva gulėjo palenkta ant kairiojo peties, lūpų kampeklis praplėstas, panašus į juodai raudoną žaizdą.

Pabudo ji staiga, kaip ir kritus į miegą, akimis surado vaiką, paskum vyrą. Jos gomuriu nutekėjo praryta seilė. Matyt, kažką norėjo sakyti. Nusišypsojo kūdikio tėvui, nieko nesakė, pačiupo jo ranką, pridėjo prie lūpų, didelę, krumplėtą ranką. Juras nežinojo ką daryti, davė bučiuoti, judėjo, lyg būtų jį kutenę, paskum jis pajuto per savo pirštus riedančias jos ašaras. Tą valandėlę jiedu buvo laimingi kaip niekuomet.

Daug valandų jie buvo laimingi, be žodžių, be pasisakymų. Galėjo dabar kažin kas įvykti, jokia naujiena nebūtų nustebinusi; nelaimės laukuose, rūpesčiai dėl žemės.

Tėvas, sušildęs savo pūtavimu kūdikį, pakilo ir pasileido tekinas į kumetynes; pranešė trumpai, kas atsitiko, pasiskolino virtuvą. Jį klausė supuolusios moterys — mergaitė ar berniukas? Čia jis pats tikrai nežinojo.

— Vyras! — atsiminė.

Jurui rodėsi, kad aplink jį visi judėjo, sukosi. Marcė jį draugiškai apkūlė į nugarą, kam jiems iš

anksto nepranešė. Juk galėjo visaip būti. Tai žmonės: laukia iki paskutinės valandos!

Juras drovėdamasis pasiteisino, kad pati išskaičiavusi visai savaitei vėliau, bet jau kartą įvyko, — ką gi!

Tėvas dulkėjo su virtuvu atgal. Iš užpakalio jam tebešaukė:

— Arbatos! Juruk, šiltos arbatos motinai!.. Pala, ateisiu tavo vyro numaudyti.

Marcė apsisvarstė, kad pačiai reikia eiti: žinojo, kad neturi motina kažin kokių skanėstų nė pieno.

— Gerai, kad geruoju baigėsi. Na, tegul tik auga artojas.

Marcė nubėgo pas gerąją Ulijoną. Pas ją visuomet skrynioje, po rakčiuku, uoga, grybas, medaus korys laikydavosi — vaistams, kaip ji sakydavo. Gal todėl ją ir vadino kumetynėse — Gerąja.

Čia jau žinia spėjo apibėgti namus apie naują žmogų, atėjusį gyvent.

Geraširdė Ulijona įkrėtė vyšnių į lėkštelę, į skudurėlį įvyniojo penkis gabaliukus gerojo cukraus.

— Širdis atsigaus moteriškai nuo to rūgštymėlio, sakau. Atsimenu, kai mano pirmasis atsirado — nieko negerdavau, tik citrinos rūgštis, pupelė... Bėgsiu pati pažiūrėt. Vyras — bene jis išmano!

Gerokai įdienojus, Juro lūšnon susitelkė ir daugiau moteriškių iš kaimynystės, kurios tūpčiojo aplink motiną, kilnojo vaiką, vystė, svėrė. Žinojo iš moterų kiekviena savo artimųjų padėtį, todėl ateidama viena atsinešė vystyklų, kita margą juostą, iš batisto. Ulijona porą marškinėlių prižadėjo — ir dar vienerius pasiūsianti iš didesnių: išaugę vaikai, o daugiau jai neprireiksia.

— Oi, Ulijona, neatsižadėk! Ir aš taip po antrojo

sakiau. Ką tu sužiūrėsi dievo galybę. O kai pradėjo risti, tai iki šešių, ir tai dar ne galas. Rodos, netyčia, bežaidžiant... Jau kiek dievulio skirta, tiek ir turėsi.

— Ką tu čia, pupele, dievo! Išdykimas vienas. Prisiperi daug, o kai reikia apvilkt, pavalgydinti — nei dievui, nei raguotajam. Nei tu visų pamokysi, nei suspėsi — į vagis išvirsta. Žiūrėk, ponų — turi po vieną, po du — ir viskas. Nei rūpesčio, kai išauga, nei į karą tokių, o tavo, vargšele, ir dreba širdis: čia paims, išmuš.

— Sakai, ponų! Negi jų kitaip įtaisyta. Visi, rodos, nuogi gimstam. O Bilinauskienė kai gimdė — daktaras ant daktaro, koks ūžesys, koks alapas! O tavo — gali mirt, dvėst!

Kiekviena iš moteriškių turėjo pasipasakoti, kaip jai su pirmuoju, su antruoju buvo, kaip viena sunkiai ištvėrė, o kita, tą pačią dieną stojusi, išėjo liuobtis.

Visą tą laiką moterėlės kalbėjo tyliai, lyg kambary būtų gulėjęs numirėlis. Beveik visos bobelės kūdikį rado gražų, meilų, tikrą angelėlį, labai panašų į tėvą. Monika, lyg iš tolo, skambiu balsu atsiliepė, kad ji norėtų pavadinti sūnų Kaziu. Tai atsiminimui bus apie jos tėvą, kurį grafas girtas užmušė dvaro kūtėje.

Vėl visos bobelės pritarė, kad vardas gražus, ir, to nepaisydamos, pradėjo iš atminties skaičiuoti šventuosius ir patronus, žinomus joms iš kalendoriaus.

Visko čia jos priešnekėjo, prisipasakojo negirdėtų atsitikimų, ir naujas žmogus jas visas sujungė motiniškais ryšiais.

Viena jau matė iš jo kunigą, kita mokslo vyrą.

Atsirado jis prieš Naujus Metus, vėlų rudenį, bet jo vardą parapijos knygoje įrašė tik atėjusiais metais. Motina ir tėvas taip svarstė: vieneriais metais vėliau teks eit į kareivius.

Savo skambia muzika, nenumaldoma gerkle, kuria jis pripildydavo tamsų kambarį, naujasai žmogus atnešė ne tik laimę, bet ir rūpesčių. Kiek kartų vėliau, jiems susipykus dėl ūkio spragų, taupymo ar niekais išmesto pinigų, motina prisimindavo kūdikį ir, verkdamą, bučiuodamą jį, sakydavo:

— Kazeli, kada užtarsi mane, puputi?

Tėvui nepatikdavo tas globos prašymas iš mažojo.

— Ar mušiau tave? Žodžio negaliu pasakyti, pasitarti. Nereikėjo pakulų išdalinti, pati matai, kaip jos gaunamos. O kuo mes dengsimės?

— Nesuverpsiu vis viena... — vaikas. Ką aš padarysiu, kad tokia širdis mano: prašo už mane biednesnis — negaliu.

— Turėk širdį, neužmiršk ir proto.

Kai vėl geruoju, motina paimdavo vaiko ranką, sugniauždavo piršteliu, iškeldavo ją ir grūmodavo tėvui už mažąjį:

— Nu-nu-nu! Parodys vaikas tėtei mamą barti. Ar mušt tėtę?

Ir, mėtydamą vaiką ore, myluodamą, glausdamą prie krūtinės, prie veido:

— Ne, mažytis myli tėtę. Te-te-te! Še, uogelė moka kalbėti. Na, dar kartą te-te-te! Juruk, paimk į rankas, matai, tau tiesia.

Tėvas, nors ir savo darbu užsiėmęs, vis dėlto negalėdavo atsisakyti nuo sūnaus glėbio, bet spėdavo

jis pupą vyriškai pamėtyti palubėn, kai mažasis vėl linkdavo motinon.

— Pas mamą, pupuli. Štai aš, štai. Neisim daugiau pas tėtę, jo burna dygi kaip ežio. Tėtė tavo nesiskuta, nesipuošia prieš mamą. Nemyli jis mamos. O-pal Bėgam iš čia. Žiūrėk, žiūrėk, ką tu padarei, — žvejoti ėmeil!

Jei tėvas juokdavosi iš tokios Kazio išdaigos, pamatęs Moniką su sumirkusia priejuoste, ji atsikirsdavo:

— Kad pabrauksiu šlapiu vystyklul! Atrado juoką. Reiktų tau taip vargti! Nespėji nei šluostyti, nei pasisaugoti — abu galai kiauri.

III

Savanoriui nebuvo kada džiaugtis vaiku ir žmona: kumetynių ir kaimų vyrus būrė neramos, iš miestų, svetimų kraštų grįžusių paskutinių kareivių, tremtinių pranešamos žinios, kad toji žemė, kurią šimtmečiais drėkino prakaitu jų tėvai, bus greitai išdalinta, paskirstyta tikriesiems jos darbininkams.

Paskutinieji nepriklausomybės mūšių griausmai nutilo, dėkingi tautiečiai kritusiųjų kaulus palaidojo su muzika, pastatė jiems kryžius, įrašė juose poetų žodžius.

Kumečiai, buvę baudžiauninkai, laukė ponų turtų ir atkariautų žemių dalinimo. Kasdien į Sarmantus važiavo vis naujųjų partijų šulai, kalbėtojai, skelbė savo programas, vienas už kito geresnes, parankesnes.

Pavasari, atėjus sėjos metui, dvarų valdytojai, pabėgusių į užsienius ponų įgaliotiniai, neįstengė su-

burt kumečių darbams. Nepaveikė nė grasinimai išmesti darbininkus iš kumetynių, atimti gyvulius, ordinarijas. Visi lūkuriavo, būriavosi, šaipėsi iš vakarykščių savo viršininkų, o pabarti patys tokiems grūmojo:

— Ramiau, ramiau, ponuli. Praėjo laikai mums ant sprandų sėdėti.

Višinskynės kumečiai ir samdyti darbininkai ne tik ūkvedžio įsakymus pro ausis leido, bet ir visai į laukus nėjo, vildamiesi, kad vis vien dalins greit žemę, iš dvaro nieko nepaliks. Kai Jarmala pabandė darbininkų atsivežti iš kitur, višinskiniai sugadino noragus, ekėčias, supiaustė pakinktus. Besikuriančios valdžios pavyzdžiu kumečiai išsirinko saviškių delegaciją, kuri kalbėjo visų vardu.

Naktimis jaunuomenė dainavo po pat rūmų langais, šeimininkavo parke, nesiprašę gaudė tvenkiniuose žuvį. Jaunimą gaivino grįžusiųjų iš fronto pasakojimai apie revoliuciją. Kalbančių prieš ponus, nepatenkintų būriai didėjo.

Sklypininkai ir mažažemiai, vos išsitenką savo rėžiuose, neturį nė kur ožkų pasiganyti, veržėsi prie žemės ir kreipė žvilgsnį į plačias dvarų dirvas, kurios tiek daug burnų galėjo išmaitinti, aprengti. Padegėliai, karo sunaikintieji, laukė paramos iš didžiųjų valdžios nusavintų girių. Vieniems reikėjo sodyboms atstatyti pinigų, kitiems grūdų, gyvulių.

Kaip ir kiekvienas, neturįs ką arti, kur arti, ką sėti, laukias didelių permainų, Tarutis sukinėjosi miestelyje ir žiūrinėjo, kas čia bus.

Sarmantuose katalikų agitatorių tribūnos vieta buvo parapijos namų balkonas, o bedievių — alinės priebutėlio plokščias stogas. Pirmieji iš savo priešų

gavo vardą špitolninkų, o antrieji — Jankelio partijos, nuo alinės savininko pavardės.

Ramiai, iškilmingai kalbėjo krikščionių demokratų šulas, ranką ant širdies užsidėjęs, kita lengvu mostu piešdamas sotų, šviesų tautos vaikų gyvenimą, jei jo partija valdytų. Visi tie žodžiai, plakatai, afišos, vaizduoja gražias, puikiai suplanuotas naujakurių sodybas, tą naująją atgimimą, Taručio širdyje ėmė ugdyti būsimą savininką. Nors jis ir nieko neturėjo, bet jame atsirado baimės, kad iš jo neatimtų ir tų pažadų.

Visą dieną jis pažįstamų tarpe sėdėjo ant tvoros, vaišino aplinkinius iš kišenės žirniais ir svarstė, kad tik greičiau dalintų dvarus, išrinktų seimą ir prasidėtų gyvenimas. Ir tą pačią dieną jis ir sėdintieji ant tvoros pamatė tekinus, bėgančius su lazdomis vyrus. Juras kelis jų pažino: tėvą su sūnumis iš Višinskynės ir dar vieną, su ilga kareiviška miline. Visi pajuto, kad turi kas nors įvykti. Minioje susivilnijo, iškilo aukštyn lazdos, pasigirdo balsai, šauksmas:

— Duonos duokit, gana šnekėt! Pavalgę pašnekėsim!

Kalbėtojas sumišo, bandė aiškintis, bet rankos jį tempė žemyn. Klebonas pasprūdo. Tik po geros valandos besiplėšantį ir putojantį kalbėtoją galima buvo suprasti. Jis šaukė, kad jo partija visų tų nuskriaustųjų norų vykdytoja, bet pirma reikia patiems išrinkt savo atstovus, sudaryt tvirtą, katalikiškais pagrindais valdžią, o tuomet būsianti pravesta ir dvarų parceliacija.

— Žinom, ponuli, jūsų paršaliaciją — klebonijos bernais mus padaryti!

— Pakaks jam!

Kalbėtojui ėmus tildyti piliečius, dar didesnis są-

myšis pasidarė. Vieni buvo už tai, kad jam neverta duoti kalbėti, kiti — kad reikia leist pabaigti.

— Kitą metą pabaigs!

— Piliečiai, prašau žodžio! Piliečiai!

— Po perkūnų! Nuverskit tą šventakuprį!

— Liaukitės, eretikai, kad jūs žemėn prasmegtumėt! — mosavo dideliu rožančiumi boba aplink šokinėjančio, ne savo balsu spiegiančio žmogiuko galvą. — Šunys jūs vieni. Ciū-ciū!

— Boba, uždaryk duoninę skylę! — staiga nustojęs spiegti, sugniaužtomis kumštėmis, prisiartino žmogiukas.

Kalbėtojas stengėsi nutildyti žmones, bet veltui. Ant balkono nukrito su medžio šaknimis išrauta velėna. Juras pabėgėjo nuo tvoros pasižiūrėti, kaip boba spiegdama kulia bedievį, o kai vėl atsigrįžo į balkoną, vietoj senojo kalbėtojo stovėjo jaunas, aukštas vyras ir, šypsodamasis žemyn, valė nuo išrasojusios kaktos nusiėmęs akinius. Matyt, toji permaina, kurios Juras nepastebėjo, paveikė klausytojus, o gal ramus naujo oratoriaus laikymasis, kuris, dar nė vieno žodžio nepasakęs, kažkaip per ilgai valė akinius, lyg duodamas miniai baigti murmėti. Ir tikrai ji, tarytum gaisras, padaręs savo, liovėsi šnarėjusi.

Kalbėtojas pakėlė galvą, vis taip šypsodamasis. Abiem rankom ant ausų užkabino akinius, iš naujo visus peržvelgė, sakytum klausdamas, ar jis jiems patinka, paskum pasirinkė turėklų, galvą įtraukė į pečius ir negarsiai prabilo:

— Piliečiai ir pilietės!

Kai tik kalbėtojas pajuto, kad tarp jo ir klausytojų atsirado ryšys, jis ištiesė kaklą:

— Jums čia savo programą dėstė krikščionis demokratas. . . Matot, įgudę meškeriotojai visuomet taip

dar: pirmiausia sudrumsčia vandenį, o paskum žuvį gaudo. Kaip ir pridera liaudies mulkintojams, šis krikščionių demokratų gaidukas jums giedojo nebūtus dalykus. Jis keikė liaudininkus demokratų ir kiek galėdamas pūtė į klebonų dūdą. Piliečiai, nepasiduo- kite ant tamsių jėgų meškerės. Ar seniai tie laikai, klausiu jūsų, kada veik visi Lietuvos kunigai ranka į ranką ėjo su caro budeliais ir iš sakyklų skelbė, kad to kvailo monarcho valdžia paties dievo duota ir reikia jos klausyti? Ar seniai tie laikai, kai juoda- skverniai bažnyčiose Lietuvos patriotų — Kudirkos, Višinskio — darbus ir kovą už nepriklausomą Lietu- vą vadino bepročių, cicilistų išmislais?! Dar tik vakar mūs kunigai iš sakyklų viešai išdavinėjo tokių patrio- tų pavardes žandarams. Ne paslaptis mums, kad kle- bonijos buvo policeiskiųjų ir šnipų prieglaudomis, kur kunigėliai drauge su juodašimčiais po penktų metų sukilimo ant neseniai supilto mūs tautos laisvės ka- po iš džiaugsmo šoko ir rankomis plojo! Nežiūrint į tai, Lietuvos valstiečių sūnūs tą laisvę savo krauju išpirko. . . O dabar — kas daros? Ilgi sutonai vėl nor laisvės spindulius pridengti ir Lietuvą tamsoje pa- skandinti.

Minioje pradėjo bruzdėti. Girdėti buvo balsai:

— Bedievis!

— Bolševikas!

— Piliečiai, netikėkite, ką kunigų klapčiukai ple- pa. Jie nor naują Romos verguvę užkart jums ant kaklo. Jų valdžia nor vienuolynais nusėt kraštą, juo- dašimčiais, davatkomis, klebonijomis!

Giliai įvartytas kyls perskėlė medį. Zakristijono ir vargoninko šalininkai kaip arkliai, patrankai iššo- vus, atsistojo piestu:

— Ką tamstai vienuolynai kliudo? Savo dabok!

— Užsičiaupkit jūs, kapucinai! Kalbėt žmogui leiskit.

— Tegul kalba. Atstovai, prašom kalbėti!

Triukšmo metu atstovas laikė galvą paslėpęs pečiuose, ranka braukė aukštyn trumpučius, gelsvus plaukus. Iš visko buvo matyt jį jaudinantį.

— Vienuoliai, žinoma, — tegul jie veisiasi, bet jums, — kalbėtojas ištiesė ranką, — jums, piliečiai, teks už juos dirbti, reikės pilvus susiveržti, o jie — kvepiančiu muilu šiltame vandeny kojas mazgosis.

Jurui gera pasidarė. Jis juokėsi. Juokėsi ir aplink stovintieji.

— Nieko nepadarysi — turi galvą! Teisingiau už aną drožia. Kai pamanai, iš tikrųjų, — jie kojas mazgosis, o mes vėl baudžiąvą nešime, — kalbėjo saviškiams Juras, mitingui pasibaigus.

Savanoriui atrodė, kad kalbėtojas įspėjo jo mintis, mintis, su kuriomis jis apkasuose sėdėjo. Juras iš karto pasijuto, kad kito pasirinkimo nėra. Jo idealų partija — valstiečiai liaudininkai. Ir jis pasidarė atkaklus kairiųjų šalininkas. Kas sekmadienį Juras ėjo miestelin, nes žinojo, kad bus ko paklaudyti. Tačiau netrukus klebono sparno žmonės neprileido nė vieno bedievių kalbėtojo prie parapijos namo balkono. Cicilikams teko išsirinkti alinės priebučio stogą.

Ėjo triukšmingos priešrinkiminės dienos. Partijų žmonės jau nebeišsiteko plūstis rinkoje, jie vedė ginčus šventoriuje ir bažnyčioje. Dešiniųjų agitatoriai apsistatė stipria, karinga apsauga: prasižiojus kam prieš vienuolynus, kunigus, buvo paleidžiamos į darbą kelios tretininkės, kurios lupinėjo iš šventoriaus mūro atkritusį laupį ir šaudė juo į bedievių mitingą. Pasisekus kliudyti, karingosios cypė: „A, gerai, gerai! Še, še, nešventintas kipšel!“

Kartkartėmis, įsiūbuoti agitatorių, apsiginklavę supuvusiomis bulvėmis, žirniais, smaluotomis lazdomis, jie atakavo priešų statines, tempdami nuo jų agitatorius. Daugelis po susirėmimų išeidavo su nuplėšta švarko rankove, pamušta koja.

Juras nejučiomis pasidavė tai srovei, plėšė nuo stulpų, šventoriaus mūro krikščionių plakatus, skelbimus, klijavo saviškių, bėgiojo po kaimus su glėbiu proklamacijų. Dėl to žmona negalėjo ramiai nei miegoti, nei vietos rasti, kaip ji sakė. Kartą jis grįžo su prabalnotu smakru ir, prispirtas Monikos, išsisukinėjo, kad paslydęs ir susimušęs. Ji žinojo, kad vyras meluoja, ir prašė jį, prašė:

— Nežinau, ko tu ten lendi, ar manęs, vaiko neturi! Kam tau susidėt, dar išveš į katorgą. Negausim žemelės, tikėk mano žodžiais!

— Šneki — į katorgą! Tu vis, Monikut, manai, kad tebėr caras. Jei taip, kaip tu, būtų Lietuva sėdėjusi, tik nesikišk, nelįsk, tik Vajejau Marija, — ir šiandien ponai mus į šunis mainytų! Tegul pabando žemės neduot, mes tuojau — revoliuciją!

IV

Sužinojo Višinskynės kumečiai ir aplinkiniai bėžimiai, kad matininkai ir reformos komisijos nariai iš apskrities miesto į jų padangę atklydo. Pirmiausia jie be pasigailėjimo griebė didžiausią Sarmantų krašte dvarą — Pamituvį. Po kelių dienų žemę gabalais supiaustę, nutupdę ežiaženkliais ir naujus valstiečius įkurdinę.

Kaip negirdėtą naujieną pasakojo vieni kitiems apie matininkų darbus. Daugelis, smalsumo pagauti,

jojo, ėjo pėsti ir važiavo pasižiūrėti Pamituvio dalinimo. Savininkas jokių būdu iš pradžių nenorėjęs pripažinti valdininkų popierių ir planų, pas save neįsileidęs, o matininkui paprašius atsigerti, liepęs šulinius užrakinti, šunis paleist. Bet kai po langais triukšmas nesiliovė ir kumečiai patys, be matininkų pagalbos, šoko geriausiomis dirvomis apsirūpinti, ponas verkdamas į rūmus komisiją pasikvietė. Pasikvietęs toks geras buvo, kad matininkai, pavaišinti lenkišku dosnumu, jau tą dieną nieko pro savo žiūronus nematė. Komisija tris dienas kalakutus valgiusi, o privalgiusi — dvarą padalinusi.

Višinskynėje su nekantrumu laukė komisijos. Jarmala, kuris visą laiką, rodos, ir tikėti nenorėjo, kad ir jo ponų dvarą apkarpys, staiga žmonių akyse suminkštėjo. Taip suminkštėjo, kad prieš pat Pamituvio išdalinimą liepė sušaukt kumečius ir bežemius į svarbų pasitarimą. Negirdėjo tokios naujienos žmonės, kad jų prireiktų ponų pasitarimams.

Kumečiai ir aplink dvarą gyveną smulkūs žemdirbiai, susibūrę rūmų kieme, erzėjo, rūkė, šnekučia vosi smalsumo pagauti, bet niekas nesiryžo įspėti, ką grafo įgaliotinis jiems pasakys.

Jarmala išėjo su manifestu. Pakalbėjęs gerą valandą, kaip grafas juos mylėjęs, kaip gerai, taikiai, gražiai, palyginus su kitais dvarų valdytojais, jis tvarkęs kumečių gyvenimą, — visus grafo nuopelnus ant delno sudėjęs, — pranešė, kad lygiai kaip kumečiams, taip ir vietinių kaimų sklypininkams ponas šituo raštu siunčias didelę malonę. Grafas supranta, kad dabar kiti laikai, supranta ir Lietuvos valdžią, jai priartėjęs visa širdimi, tik jis netikįs, jog parceliacija, dvarų plėšymas, atneštų naudą patiems žemdirbiams. Gali taip atsitikti, kad svetima kariuomenė, svetimas

kraštas įsikiš, pamatęs, kaip neprotingai daro Lietuvos valdžia, naikindama seną, gerą tvarką, — vietoje sočių, aprūpintų kumečių paleisdama elgetas, įkurdinama juos plikuose sklypuose. Grafas mano, kad, lengvai žemės gavę, greitai jos ir neteksią. Tokiems grafas labai patartų statytis namus ant ratukų, kad galima būtų juos nusivežti, seniems šeiminkams grįžus.

Perspėjanti, pamokanti Jarmalos kalba sujudino žmones. Vieni juokėsi, kiti ėmė plūsti grafa, murmėti, tarpusavy ginčytis. Bet patį svarbiausią Jarmala tik ruošėsi pasakyti. Ir vėl, apibūdinęs grafo dosnumą, krikščionišką jo meilę kumečiams, pakeltu balsu ūkvedys pranešė, kad pats grafas žemę dalinsias. O kas ją gaus — jokia valdžia negalės iš to atimti, nes žemės perleidimo dokumentuose paties pono ranka bus pasirašyta. Žemę bus galima įgyti pagal susitarimą, kasmet už ją dalimis išmokant. Tik tokioje žemėje galėsia žmonės ramiai arti ir sėti.

Įaudrino, sukiršino kumečius ir bežemius grafo manifestas. Nieko negaišdami, kai kurie po grafo popieriais ruošėsi rašyti. Dalis svyravo, lūkuriavo. Neaiški vis dar buvo ir ta nepriklausomybė. Dažnas kaip dainos melodija ja persiėmė, bet žodžių nesu-prato. Juo labiau, kad pats Jarmala per savo ištiki-muosius tuos abejojimus didino, skleisdamas paskalas, kad ponaičiai atjos iš Varšuvos ir visus pakars, kurie drįs grafiškose dirvose įsikurti.

Tik maža saujelė tvirtai nepasidavė grafo kilpai. Tarutį, kaip kovotoją už nepriklausomybę, užgavo didėjas nepasitikėjimas saviškių valdžia ir jos dar-bais. Su delegacija jis į apskrities miestą nuvyko. Kaip delegatas, grįžęs kumečiams kalbėjo:

— Kvailiai! Padarys jums grafas kapų reformą.

Lenkų legionuose prieš Lietuvą eina — valdyboje sužinojome. Pabrango ne jo žemė, o galva. Su pačiu pirmininku kalbėjome, ir ką pasakė? — Nė pėdos sąšlavyno grafui!

Toji naujiena sugriovė daugelio ankstyvesnius nusistatymus gera valia su grafu derėtis. O Jarmalai — sakytum stačiai į nugarkaulį peilį įsmeigė: toks status, aukštas jis buvo — toks mažas pasidarė.

Matininkams ir komisijai į Višinskynę atvykus, Jarmala netikėtai juos sutiko — net lietuvišką vėliavą prie dvaro vartų iškėlė. Tik per skubą spalvas sumaišė. Kai pirmasis kastuvas išvertė Višinskynės laukuose velėną, Jarmalos įgaliojimo popierių valdžia pasibaigė. Jis pasijuto toks pat bežemis.

Iškilmingos dienos prasidėjo kumečiams, bežemiams ir reformos vykdytojams. Jarmala atvėrė valdininkams rūmų duris, įvedė juos į buvusias šokių sales, į dulkėmis apsnigtus, seniai šildytus, pliušu išmuštus grafų miegamuosius. Sunkiai dundėjo rūmų parketu matininkų žingsniai. Tą patį vakarą ilgai miegojusių fortepionu lakstė nebe grakštūs, balti, permatomi, tarytum stearino žvakelės, grafaičių pirštai, išspausdami atdūsingus Šopeno nokturnus, bet iš po žemėtos, gyvaplaukiais apžėlusios letenos tarškėjo kaimiška polka. Netoli muzikanto dvi merginos ruošė stalą. Neseniai pasiūstas į miestelį raitas bernas grįžo, nupirkęs gėrimų. Jarmala, apvedžiojęs komisijos narius po tuščius, didžiulius rūmų kambarius, karštai pritarė tai minčiai, kad būtų galima su laiku čia atidaryti žemės ūkio mokyklą, nes esą sveiki dar šiltadaržiai ir retos augmenijos parkas.

Svečiai buvo susodinti vaišių. Šeimininkas kaip įmanydamas jiems lankstės. Dėdamasis patriotu, jis lenkė vieną po kitos už nepriklausomybę, net papra-

šė sėdintį prie fortepiono matininką paskambinti himną. Ir taip visi išilę, dešinėmis iškėlę grafo paliktas taures, kairėmis laikydami rūkstančius papirosus, linksmi šūkavo ir dainavo žemės reformatoriai.

Triukšmas, nuo vokiečių okupacijos negirdėta muzika ir daina patraukė kumetynių žmones, kurie, kaip ir grafo laikais, nedrįso prisiartinti, kur ponai linksminosi. Šnekėjosi:

— Va, šunbajoris prisigerino — ir atsimatuos geriausią sklypą.

— Atmatuosim mes jam du sprindžius aukėčiau bambos! Juk pasakyta, kad žemės tik kariškiai ir biedni gaus.

— Ė, Jurai, kol meška girioje, nēr ko jos kailio pardavinėti. Ne iš tos žemės aš, tur būt, padarytas. Nevilioja. Pamatysi, atsitiks taip, kaip grafas baugino.

— Ką baugino?

— Neatsimeni! Kad namus ant račiukų statytumėm... Įsidėmėkit mano žodį: koks jis bebūtų, lenkiškas ar lietuviškas, — ponas vis vien iš apgavystės tunka. Ne grafiui, tai Jarmalai į rankas bučiuosim.

Ežiomis, takais bėgo valstiečiai pasižiūrėti žemės dalinimo. Už Višinskynės dvaro, į alksnyno pusę, laukuose juodavo vyrų ir moterų būriai. Ant griovio krantų sėdėjo seniai, vaišinosi tabaku ir sekė matininkų darbą. Aplink sukinėjosi bernai ir mergos, klykavo, gaudė viens kitą. Visų veiduose buvo matyti kažkoks lengvumas, lyg į gegužinę jie būtų susirinkę.

Drąsesnieji lindo prie matavimo įtaisų, prašėsi pa-

siziūrēti, siūlēsi visur padēti. Iš laimingujū, gavusių dirstelēti pro astroliabijā, buvo ir Tarutis. Grīžus jam į būrį, smalsumo pagauti klausinējo:

— Ar matei ką?

— O kaipgi! — šypsodamasis sakē Tarutis. — Grafas baloje sēdi ir nagus graužia. Eikit pasižiūrētil

— Meliodninkas tas Juras!

Žilas kaip pūkelis senis, kelerius metus patale kirmijęs, su remenčiais didelį gabalą atklebėjo pasižiūrēti matininkų, nes ir jo ausin, priželusion tankios vilnos, prasikalē garsas apie karalysčių susimaišymą ir žemių dalinimą.

Kurčias buvo senukas, nesusigaudē, ką Tarutis tokiu šviečiančiu veidu jį apstojusiems aiškina. Čia vieną, čia kitą už rankovių į save tempdamas, prašē senukas, kad pasakytų, kas toks šitas, kur šneka, kas čia atsitiko? Juokdarys bernas prie senio ausies pridėjo burną:

— Carą užmušē. Nikalojų. Vaina švedo su ajeponu bus. Kapotus kasime.

Po tų žodžių senuko vaikiškai žydros akys užsi-tempē raukšlių audeklu. Valandėlę pakreipęs ausį tebesiklausē, dar sveikais dantimis smarkiai sukando medinę pypkės šeivą ir pridurmu iš burnos paleido kamuolius dūmų.

— Kam erzini jį? — užsipuolē senesnieji išdaigininką. — Jo plaukas tau ne draugas.

— Kad jis vis vien negirdi. Parceliaciją ausyse gali daryt!

Aplink senuką ir jį erzinusį berną dar daugiau susirinko. Tarutis pasilenkē prie senuko ir ilgai šaukē:

— Šitai žemės gausim. Dabar, dėde, patys valdysimės. Pilvūzus panaikinsime. Visi dirbsime, visi ir

lygūs būsime. Dėdė, kaip seniausią, mūsų sūdzia pastatysime. Ar bus gerai?

— Juokai tėvui numirusiam, sūnui negimusiam. Ė, jūs zababonai! — pabėręs išminties grūdus, senukas nunešė užakusias ausis į šalį. Iš po tirštų plaukų šarma užgriuvusių antakių šimtametė akis spinksojo į matininkus, karpančius grafo žemę, ir nežinojo, sapną ar tikrenybę ji mato.

Ne visų širdis pakėlė laisvės ir žemės pažadai. Prastas žmogus, amžius apgaudinėjamas, amžius riečiamas, įprato ponų ragaišiais netikėti. Ir į parceliaciją daugelis žiūrėjo kaip į dvarponių jiems kasamą vilkaduobę.

Tik jaunieji, nors ir ne be praeities, tačiau su skaudžiais amžiaus patyrimais, giedriau į viską žvelgė. Klegėjo, juokėsi, ginčijosi bernai, čia susirinkę su kastuvais, lyg senojo gyvenimo duobkasiai, — visi baudžiauninkų giminės vaikaičiai, gajos atžalos būnais, rykštėmis ir badu išnaikintosios kartos.

Ir Taručio krūtinėn tvino kažkoks džiugus nerimas, ilgesys, klausant kaimynų kalbų, žiūrint į pabudusius, neaprėpiamus laukus, į skaudžiai žalsvas lygumas, kuriose bėginėjo žmonės ir smaugstė karteles. Pirmąkart taip suprantamai atsiliepė po kojomis žemė, kurią daugelis būsimų valstiečių nagais plėšė ir tyrė, spėliojo, ar gera bus grūdai, ar lengvai įveiks arklas.

Juras vaikščiojo nuo vieno prie kito būrio ir, negalėdamas kitaip džiaugsmo išlieti, keikėsi:

— Kad tave paralis! Žiūrėkit, koks ilgas kaimas bus!

Glėbyje jis nešiojosi aštuonių mėnesių artoją, rodė žmonėms ir sakė, kad sūnus irgi turįs matyti žė-

mės dalinimą, grafų ir dvarininkų galybės laidotuves.

Pagaliau pirmoji linija buvo suarta, pirmas ežiaženklis, skirias dvaro laukus nuo naujojo kaimo žemių, sukastas. Į tą reikšmingą darbą šoko, kas tik turėjo kokį įnašį, o daugelis grafo kapą nuogomis rankomis supylė. Ežiaženklis atsistojo valstiečių dirvų sargyboje. Vienas meliodninkas iš būrio jam kaip gyvam užmovė savo nunešiotą kepurę.

Taip vyrai ir moterys žingsnis po žingsnio bevardžio kaimo laukais, paskum matininkus, įėjo į naują gyvenimą. Niekas negalvojo, kas jį sukūrė, tik jautė, kad Višinskynė sukunkuliavo lyg pavasario potvynis, ir vargu būtum dabar ją užtvenkęs.

Kiek vėliau Tarutis, skolindamas kaimynui kastuvą, mėgdavo sakyti:

— Nepražudyk. Tu nežinai, kad aš jį laikau į muziejų. Pirmą ežiaženklį Klanguose supyliau.

Greitai subėrė ir kitus ežiaženklus, išarė linijas, tik jau skiriančias ne dvarą nuo naujosios tėvynės, bet Joną nuo Kazio, Tada nuo Juro. Laukai buvo supiaustyti ir taip padalinti, kad noris daugiau gavo prastesnes dirvas, pelkėtas, o ėmę mažiau įgijo sausesnes, aukštesnes. Jurui beveik pirmajam buvo duota teisė, kaip kariškiui, pasirinkti. Kliuvo pakenčiamas sklypas, su pievute, pakalne, mažu, vasarą išsenkančiu, upeliuku. Be jo, kaip kariškio, tame pačiame dalinime gavo vienas viršila; o likusieji sklypai atiteko Juro kumetynės draugams: Linkui, Gruodžiui, Daubai, Bepirščiui ir keliems dar nepažįstamiems iš toliau.

Baigusi skirstyti sklypus, komisija artojus padrąsino naujam, vaisingam gyvenimui. Tokią iškilmin-

gą valandą Juras nė nejuto, kaip, priekin pasidavęs, prašneko:

— Gerbiamieji piliečiai ir gerbiama komisija! — stipriai susijaudinęs, skerliodamas, nerasdamas vietos rankoms, garsiau, negu reikėjo, pradėjo naujakurys. — Aš noriu pasakyt gryną teisybę. Mes, žmonės, tegul sako, kad girtuokliai, tamsuoliai, betgi gyvenam supuvusiuose rūsiuose. Jeigu mes, tie žmonės, negalėjom turėt mokslo, štai — rašto, ir dėl to mes kvaili, tai visų atsiprašau! Ne, mes nekvaili ir nekalti. Dienomis mes dirbom ir penėjom veltėdžius, o naktimis krutėjom sau. Čia yra graudu, mano nuomone, piliečiai. Juokų nėra. Dabar, kai mes iškovojo me laisvę ir nepriklausomybę, — kitaip gyvensim. Šita žemė — mūsų. Gerbiamą komisiją prašom atvažiuot į svečius po ketverių penkerių metų, kai siūbuos mūs derliai. Gal ne taip gardžiai mes pamylėsime kaip dvare, betgi pamylėsime iš širdies!

— Valio! — suriko valstiečiai, išmokę tą šūkį mitinguose.

Juro kalba visiems patiko, nekalbant apie pačią, kuri vos susilaikė nežliumbusi.

Keli iš naujakurių, susimerkę tarp savęs, į dvarą pasiuntė delegaciją iš saviškių pas matininkus, kad neatsisakytų vis dėlto drauge, su jais, aplaistyt žemelės. Pirma negu ašaromis — reikią arielka.

Taručiai, besiruošdami persikelt naujai suplanuoton sodybon, nugriovė namą ir laukė talkos jam pervežti. Kelias naktis naujakuriams teko gulėti po atviru dangumi. Įkurtuvių išvakarėse, svarstydami,

kaip įsirusoš tenai, kaip susitvarkys, iki vėlumų išsėdėjo ant sienos.

Oras buvo jaukus. Nudžiūvusio beržo šakos nejudėdamos, kaip juodos dėlės siurbėsi į gęstantį dangų. Išsibaigus kalbai, surėmę pečiais, naujakurių pora žiūrėjo į temstančią žemę. Žiūrėjo į tą kraštą, kur po metų kitų los šunys, spinksos žiburiai, girgždės vartai, kur prasidės gyvenimas.

Nuovargio ir nakties užsupti, jie beveik snaudė, vienas laikydamas vaiko galvą, kitas jo kojeles, pasidėjęs ant kelių, kai ūmai, lyg šaltis, juos supurtė tolimas žmogaus šauksmas, atėjęs ir dingęs laukų platybėse.

— Kas?!

Šauksmas vėl pasikartojė, tik daug aiškesnis — iš tos šalies, kur gulėjo jų žemė. Vienu metu, rodos, sušuko visai arti, čia pat, už sugriauto namo sienų:

— Žmooooonės!

Juras atsistojo, ištempė akis ir ausis. Dar sušuko, paskum atitolo, lėtai, lyg šaukiančiam kas užėmė burną.

— Vaježau, Jureli!.. Kur eini?

Vyras, nusitvėręs didelį mieta, nenustovėjo vietoje, — traukte traukė jį pagalbos šauksmas. Monika vos sulaukė Jurą.

Žemai, ten dauboje, šniokštė patvinusi upė.

— Nežinau, kas man... kvaila aš... Rodos, ateis grafas su kareiviais, užsmaugs mus, užmuš. Kelinta diena taip. Gal ir ten, Jurukas... Klausyk, vėl šaukia. Vaježau, bijau!

— Nieks nešaukia, nurimk tu! Žmogui nelaimė atsitiko, įklimpo ar parvirto. Ėjau šiandien, patvinu-

si Klangė, putoja per kraštus, lieptas nuneštas, o gal įvažiavo kas? Ė, suklausysi! Nešk, paguldyk vaiką...

Taip užkalbėjo pačią naujakurys, bet pats nenu-rimo: kas gi ten lyg smaugiamas galėjo šaukti?

Ilgai nereikėjo laukti. Rytą iš prabėgusių vaikų nugirdo, kad žmogų užmušė. Viską metęs, Juras nu-ėjo į tą pusę, kur nubėgo piemenys. Kokį žmogų, ką jie tauškia?

Kelyje susitiko grįžtantį pažįstamą:

— Netoli tavęs, ir nežinai. Ginkų Petrą. Guli an-tai. Žmonių kiek prisirinkę! Buvau aš — negalima pažint: iš vieno subadytas. Policijos laukia atvažiuo-jant.

— Tai už ką? Kas užmušė?

— Visi šneka, kad Žilaičiai. Niekur jų neranda. Pasislėpė. Kelinta diena vaidijosi dėl niekų. Matinin-kai gal neaiškiai ties upeliuku nuvedė liniją, o Gin-kus pradėjo jau arti dobilieną. Tie sako, kad mūsų čia, o Ginkus — mano. Neužsileist, ir gana. Nuėjom šiandien pažiūrėt, gal koks sieksnis už tos linijos pradraskyta. Na, tai jie visi pas viršaitį. O viršaitis — ką jis žino: šakum bakum, klauskitės matininko. Va-kar Žilaičiai įgėrę grįžo iš turgaus ir išsikvietė Gin-kų taikytis. Sako, buteliuką dar krante išgėrę. Aš ma-čiau, kaip jie ten po laukus jau sutemus tampėsi, ré-kavo, vis dėl tos ežios. Man — nė galvoj. Ugi, nak-čia išgirdom šaukiant.

— Ir mes girdėjom.

— Tai ve, Jurai! Sykį jau sakiau, dar galiu sykį pasakyt: dėl to molio gabalo dar bus kraujo, oi, dar piausis brolis su broliu.

Juras nieko neatsakė. Tik prisiartines prie tyliai stovinčių valstiečių būrio ir pamates kniūpsčią gu-lintį susirietusį žmogų, užklotą medžio šakomis, iš

po kurių kyšojo suvelta, apkepusi krauju ir dumb-
lu galva ir sugniaužta, pamėlynavusi, į žemę įsiki-
busi ranka, širdy pasižadėjo: kad aš kada nors dėl
ežios, dėl kąsnio to dumblo kam pastočiau kelią!

Žmogžudžius sugavo, jų sklypą teismas atėmė ir
pasodino juos iki gyvos galvos. Greitai krauju pa-
krikštytame naujakurių kaime, kuris gavo Klangių
vardą — nuo upės pavadinimo — išaugo pirmieji na-
mai, ne ką didesni už ežiaženklių kupstus. Dvare,
kaip ir spėjo daugelis, pasiliko šeimininkauti Jarma-
la, pavadinęs Višinskynę pavyzdingu ūkiu.

O gerus kaimynus išskyrė siauros linijos. Kasdie-
niai rūpesčiai, vargai, pavydas, godumas, noras pra-
sigyventi, aplenkti kitą — sodriai suklestėjo naujoje
žemėje. Giliai suleidę šaknis į dirvą, naujakuriai, ne-
lyginant toli nuo vienas kito pasodinti medžiai, buvo
palikti pavieniui grumtis su audromis. Ir vieną po ki-
to kasmet juos vėtros rové.

V

Einant į dirvas, pievas, Taručiams teko tempti su
savim ir bumbulį. Kad geriau jam būtų žaisti ir kad
nerepečkotų, jie nešėsi drauge kiauru dugnu šulai-
tę, į kurią patupdydavo Kaziuką, apguzuliavę vystyk-
lais, skaruliais.

Kaziukas nebuvo pyplys, ir daugiau jis mėgo sa-
vo kukulainėmis stebėti debesis, virpančią žolę, negu
jas drėkinti ašaromis. Kiekvienas naujas garsas pri-
versdavo mažąjį krūptelėti, o pamatęs praskrendan-
čią varną, kurapką, jis išsižiodavo, išmesdavo iš be-
dantės burnos duonos ir salduko mazgelį, užversda-
vo galvą, paskum jau imdavo paukščius gaudyti ran-

komis. Kaziukas gaudė rankomis ir debesis ir vis žiūrėjo į delniukus, ar iš tikrųjų jų nepačiupo, — taip vaikui atrodė viskas arti, aišku ir galima.

Atsitikdavo, kad pradalgės nusileisdavo į pakalnę, darbo vieta atitoldavo, ir vaiko lizdas išnykdavo tėvams iš akių. Tuomet jie, pritildę dalgį, šakę, sustodavo, pasiklausydavo, o jei nebūdavo verksmo, vėl paimdavo darbą. Tik kai pasilenkusios prie pėdų, šieno Monikos krūtyse susitelkdavo pienas ir neišlaikęs prasimušdavo pro marškinius, lašėdamas žemėn, ji mesdavo darbą ir bėgdavo prie žinduko.

Dažnai Kaziuką rasdavo užsiverkusį, papumpusiais paakiais, sušutusį arba iš nuovargio susmukusį šulaitėje. Kartą buvo daug išgąščio, bėgiotės, kai rado šulaitę parverstą, o peniūkšlio — nė ženkle. Monika kaip paukštė, radusi išdraskytą lizdą, vaitodama neįmanė kur pulti. Pabūgo, kad vaiką nunešė čigonai ar erelis. Pasišaukė vyrą. Juras pagal žolės brydę atrado keliauninką keturpėsčią betraukiant namų pusėn, purvina burna.

— Tu vargeli, ašara mano! — ir, išėmusi pritvinkusią krūtį, įdavė vaikui.

Juras čia pat žiūrėjo į Moniką, kaip ji žindo, ir galvojo, kaip tą kitą darbą atlikti.

— Tai užsižiūrėjo, ar nenori ir tu?! — ištraukdama iš vaiko burnos krūtį, klegėjo Monika.

Niurnėjo vyras, kad diena gaišta su tuo vaiku, — kitų seniai susivalė, o jie vis paskutinieji.

Ji atkirto:

— Bene iš gero, ar mano kaltės. Pats turi matyt, kaip bėgioju, — čia rugių pėdas, čia vaikas, nežinau, kaip suspėt. Suplušusi, sudrėkusi. Kad ne tas žindymas, daugiau jėgos turėčiau.

Juras patarė: palik namie, užrakink duris, paverks ir liausis.

— Ir tėvas! Geriau uždaryk vaiką į tvartą — kiaušėms padabos.

Jurą ne kitaip ir auginę. Išeidami iš kumetynių, įkišdavę tėvai jį į vieną maišą su broliu, pakabinėdavę prie sienos ar lovos kojos, įbrukdavę burnon miežinės duonos kriaukšlę, nors dvėsk — neišlipsi iš užrišto maišo. Kvėpuot yra kuo — ir viskas. Būdavo, kai sumirkdavo plutelė nuo ašarų, — skanu ir gera. Tai buvo laikai! Šešerių metų vaikiną jau klebonijoje bandą ganęs, o nušalusias kojas šiltame karvės mėšle šildydavęs. Penkiolika metų turėdamas, pirmą kartą cukraus paragavęs. Mušdavę už mažiausią nieką — kraujas čirkšlėmis tekėdavęs.

— Tokie ir tėvai! Savo mažiuko, savo ašaros, jau aš taip neauginsiu, — kočiojo Kaziuką motina.

Ašara didėjo, pilnėjo, augo jų akyse kas dieną, kas valandą. Vos prašvitus, reikėdavo bėgti į lauką ir su savimi neštis šulaitę. Juras galvojo, sukosi ir nesurado būdų nusikratyti dvaru. Pasidarė Jarmalai mažą skolą klojimą bestatydamas, ir kismet ji ne mažėjo, o augo. Augo ir nuošimčiai, kuriuos Jarmala braukė, tik atidirbus keletą dienų su žmona jo darže, sode. Dažnai atsitikdavo: savas grūdas byra, šieną lietis pūdo, o pakviestas turi bėgti į dvarą. Neisi — užsitrauksi nemalonę, supyks ponas, ir kitą pavasarį pristigęs sėklos — negausi.

Kiekviena nelaimė šeimoje, tvarte, dirvoje Tarutį išmušdavo iš vagos, užeidavo toks širdapykis, kad jo neįprašydavo pati nei valgyti, nei miegoti. Vienas vargas būdavo tokiomis valandomis su juo: atsisis kaip koks rukata skiedryne, dirvoje, žiūrės į toli rankas nuleidęs, nebylys lyg akmuo.

— Ko tu tyli, ko užsirūstinai? Manai, man lengva, kad tu toks?! Tartumėms, ramintumėms abu.

— Tartumėms, ramintumėms! — atšaudavo. — Tas virvakaklis užklupo, turi eit į dvarą. Dar akis išvertė: girdi tu man, Taruti, darbininkus įkalbinėji po aštuonias valandas dirbti, jiems politiką duodi. Gavai veltui žemę iš dvaro — dėkotum. Aš atrėžiau, kad jų neįkalbėjau, o pasakiau, kaip kituos kraštuos... kad ir darbininkas puikiai žino, ko jam reikia. O dėl žemės, tai — ačiū! Nieks jos man dovai nedavė — krauju įgijau. Apie sėklą taip ir neprasitariau. Šoko, ko dvare nesirodau, — turiu dabar trims dienoms sode padėt duobes sukasinėt.

Taipėjo dienos, ir kiekvienas tų dirvų gyventojas, kad ir kaip būtų buvę bloga, vis raminosi: bus geriau.

Tarutis, tik piktas būdamas, versdavo kaltę pačiai ir vaikui, bet šiaip — vaikas buvo jo nusiramintas. Ypač kai Kaziukas pradėjo vaikščioti.

Tą dieną jis buvo dirvoje ir manė, kad nelaimė ar namas užsidegė: basa, palaidomis kudlomis bėgo į jį Monika, skėtriodama rankomis, ir nežinia, verkė ar juokėsi ji.

— Kaziukas... — išgirdo tėvas pro vėją ir, metęs maišus, nuėjo namo. Asloje sėdėjo Monika ir laikė už rankų vaiką.

— Vaikščioja kaip senis, tik tu žiūrėk! — netvėrė iš džiaugsmo Monika. — Matai, ir pats tik leipsta, kvatoja. Na, pupyt, na, pilvūžėli, na, kojėlėms tep tep!

Ir tikrai, vos motina paleido Kaziuko rankytes, jis jomis pamosavo ore, tarytum ką tik iš kiaušinio išsiritęs viščiukas, ir, čypsėdamas iš laimės, padaręs kelis žingsnius, puolė vėl į motinos glėbį.

Monika pasakojo vyrui, kaip Kaziuką pamatė kiblduojant: skutusi bulbes, greta jis žaidęs lupenomis, tik išgirdusi kvatojant. Manė, kad užspringo mažasis, ogi atsigrėžusi — nuo lovos ateinąs, atpūskuojęs į ją.

Tėvai juo nepasidalino. Dabar ir Juras panoro jį pamatyti palubėje, davė jam rauti savo plaukus ir sakė, kad tuojau ir žagrę pavesiąs. Monika guodėsi: bijojom, kad elgeta užaugs, visai nebevaikščios. Jau dėkosiu amžinai dievui, nežinau kam, kad jį gyvą palikau. Kur mano galva tada buvo su ta Vanagiene prasidėti. Gali mušt mane, Juruk, kaip kalę. Koks džiaugsmas tas mūs vaikelis. Bū-bū-bū, mažyti.

Griždamas į lauką, tarytum visus negerumus užmiršęs, Juras galvojo: vieni mėgsta žiūrėt, kaip dygsta jo pasėtas grūdas, kiti — kaip plečiasi jų žemės ir auga pinigų krūvos, tretį — kaip smunka ir žūva už jį mažesnis, o mes, vargšai, prisiperime vaikų. Juose mūsų laimė, tur būt. Juk gražu, kai toks pilvūzėlis darosi žmogumi.

Rudeniop, laisvesnis nuo darbų dvare ir savo laukuose, Tarutis sudėjo gyvenamajam langus, iš lentų likučių sukėlė prie durų tiltelį, kad basam vaikui žiemą būtų kur sėdėti. Tokį pat padarė asloje, prie krosnies. Užtvėrė ir darželį. Savanoris tarė:

— Čia tau, Monikut, bus rūtoms ir svogūnams. Bet palauk, kai turėsime atliekamo pinigų, pamatysi, ką aš ištaisysiu!.. Nupirksiu gatavų mietų, užtvėrsiu sklypą. Jarmala jau seniai prižadėjo, duos rane-tinių ir japoniškų medelių: padarysiu tikrą bataniko sodą. Galės ir mūsų gyvenimą laikraščiai aprašyt, — mėgo savanoris juokauti. — Tada pasikviesim prezidentą, galės čia antrame gale pagyvent. Užeis noras — įlips į medį, sau obuoliauja apsikabinęs šaką.

Mes jam sūrio, kiaušinių, o jis mums, naujakuriams, — prakalbą.

— Eik jau, imi ir nušneki! — barėsi pati. — Negali žmoniškai.

Nauju lizdu šeima negalėjo atsidžiaugti, išėjusi iš rūsio. Tiesa, be paties „bataniko“ sodo, pačiame namo viduje daug ko trūko: grindų, laupio sienoms, bent poros kėdžių svečiui atsisėsti. Asloje, pasieniiais, tebežėlė vasarojus, kai kur pro lovos kraštą kėlė smaigalį netyčia nukritęs ir staiga išbėgęs žirnis, bet žiemos šalčiai jau negąsdino žmonių. Kartais, grįždami iš laukų, net ir pasigrožėdavo:

— Jureli, kaip klebonija tas mūsų namelis.

— Na, ar aš nesakiau, kad prezidentas gali gyventi!

Juras nepasitenkino tik namų įruošimu, sėkla ir gyvuliu. Seniai jis nešiojo vieną sumanyką, kurio ryžosi imtis, kai tik prasidės ilgosios naktys.

Dažnai jam pačiam, lygiai kaip ir Monikai, reikėjo prieš žmones raudonuoti, kad ji nemokėjo ne tik skaityti, bet ir savo vardo pasirašyti. Kai reikėjo padėti parašą sutuoktusių popieriuose, ji pirmąkart taip susigėdo, lyg ką negero padariusi, ir prisipažino esanti neraštinga. Senasis klebonas, gerai atsimena Juras, paėmė ją už smakro kaip mažą ir pasakė:

— Tokia graži mergina, protingos akys...

Nežinia, ar tai buvo priekaištas, gėdinimas merginos, ar visai ką kita turėjo galvoje klebonas, bet Monikos akyse net ašaros ištryško. „Kuo ji kalta, — galvojo tada Juras, — kuo kalti visi tamsuoliai, jei prastą žmogų laikė tamsoje, nedavė laisvos valandėlės šviestis, žinių įsigyti? Pilvūzams turtas, knygos, mokslo džiaugsmas, visoki partapionai, o tau, biednam, — ir kąsnio duonos nėra. Prie Lietuvos taip ne-

bus! Ir šviesa, ir tiesa mūs žingsnius lydės!" pats sau tvirtino, atsiminęs reikšmingus žodžius.

Dėl rašto nemokėjimo pati mažiau sielojosi. Ne kartą, atnešus iš seniūno popierių, jei reikėdavo pasirašyti, Monika tuojau:

— Galiu, galiu, tik kryžiuką! — ir kiekvieną kartą, paėmusi pieštuką, kaisdavo.

— Matai, — sakydavo Juras, — aš tau papasakosiu apie tą kryžiuką. Žmonės nesupranta, kad ant to kryžiuko juos karia. Mokėtų raštą — žinotų kelią. Juk yra gyvenančių lyg kelmų.

Jis galvojo apie tuos kaimynus, savo šalies ir luomo žmones, kurie tamsiau gyveno už kurmius. Dirba lyg jaučiai kiaurą dieną dėl sausos duonos plutos, nuplyšę, susibaigę, gaila žiūrėti. Nuo amžių taip. Vienintelė pramoga — vos sutemus užversti kojas ant krosnies, praknarkti, o dienai brėkstant — vėl į žemę, dulkes. Vieni iš to liūdesio ir nežinojimo, kuriems galams gyvena, degtinėje save skandina, į gyvulius pavirtę, dėl niekų brolis brolių smaugia, peiliais bado... Kiti nusiramina bažnyčioje, bet ir ten juos pamoksluose keikia, niekina, paleistuviais vadina, o kaip gyventi — neparodo.

Juras tikėjo, kad tik raštas, knygos tuos žmones gali pagydyti, ir, pats sirgdamas mokslo ilgesiu, su rykštėmis prakutintas raidei, ką sugavęs skaitė ir veržėsi į žinojimą. Vienintelė prievarta paliko jam gerus atsiminimus — mokslo prievarta. Skaitančių laikraščius ir rašančių žmonių kartą jis vaizdavosi tokią, kuri iškart supras, kas gera ir bloga, ir — dings apgavystės, priespauda.

— Brolau, kitaip mano galva rodo, — pasakojant saviškių tarpe, pakildavo priešingas balsas, — duok tu tą mokslą, geovograpijas, kaip sakai, ką nori —

nebus nuo to svietas laimingesnis: Senas esu, daug pamenu, nér ko sakyt — šviesesni žmonės dabar. Prie grafo piemeniu buvau, atėjo laiškas į kaimą, — dvi mylias vežė jį perskaiyt mokančiam. Sugebančių rašyt ir dviejų parapijoj nebūtum suradęs. Šiandie mokslu vaikas didesnis už senovės kunigą, bet kas iš to — pliki, kvaili buvome, taip ir pasilikome. Sakai, apsišvietimas, pažanga! Seniau žmonės karuose viens kitą šaudė muškietais, bajonetom badėsi, dabar tiek geriau, kad mokslinčiai išrado, kaip greičiau perpiauti gerkles. Dar ir dujų prisimanė. Nepyk, Jurai: tu mūsų kaime pažangusis, daugiau ir už mane moki, o mano galva kitaip rodo. Ne smegenis naujesniais pakeist reikia, o mūsų pilvus. Nori žinot — gyvenimą. Pinigas, turtas, tas nesotumas viską daro. Dėl jo žvėrimis žmonės išeina. Juk visi nuogi gimėme, tegul vieną motina šilku, kitą skarmalu šluostė, o lygūs nesame. Laimingi nesame, Jurai, vedlug to, kad žemę sklypeliais piaustom, o negyvenam ant visos... ant komunos.

Tarutis neįžiūrėjo tos tiesos senio žodžiuose, kurią jis tik daug vėliau atrado, ir pasiliko užsispyrėlis:

— Dėde, o kam sakoma patarlėje: už vieną kailį dirbtą duoda dešimt nedirbtų.

— Būsi laimingas, kai elgetų karalystė įsitvers! Tau pasakysiu dar ir kitą patarlę: turtingam ir velnias košę verda, biednam ir skylėj kaulas.

Prasidėjo ilgosios naktys, ir prie spinksulės Taručių viduje ėjo mokslas. Monika jau kelintas vakaras zulino alkūnėmis stalą, prisiglaudusi prie vyro, kuris dešinės smiliumi vedžiojo knygoje. Retkarčiais buvo girdėt čia pat miegančio vaiko ramus šnirpštimas, o kartais atsiliepdavo ir svirplys, bet visus tuos garsus nustelbė šnypštimas ir švokštimas iš užstalės.

Mokslas moteriškai buvo ne per skaniausias, ir ji mielu noru verčiau būtų verpusi, kiaurą naktį kūlusi, negu kimšusi į galvą negyvus ženklus, iš kurių ilgai- niui turėjo išeiti žodžiai ir mintys, ko gero — dar gražiausios istorijos. Juo daugiau Moniką skatino vy- ras, juo jai pikčiau buvo.

— A-a-a-a... — tęsėsi garsas kaip lopšio daina. Dar vieną kartą, dar, jau, rodosi, ji išmokusi, sava- noris atsikvepia, jie padaro mažą pertrauką, vyras įpila į lempą žibalo, jie šypsosi vienas kitam, rodos, viskas gerai.

Bet Monikai reikia pakartoti, ji vėl užmiršo ke- lias raides, jas sumaišė — ir žiūri į vyrą, lyg norė- dama jas atsiminti, lyg susigėdusi, ir staiga joje kyla nusivylimas:

— Nenoriu. Užsimanei kaip mažas. Nei man čia reikia, nei aš skaitysiu kada. Tokia molio galva — niekad neišmoksiu.

— Birbia kaip avis, į uodegą įkirpta. Juk dantys dėl to neišbyrės. Sakyk, kaip šita vadinasi?

— Man jos visos vienodos. Užmušk, neatskirsiu. Eik, sumanei mano durną galvą varginti, eitumėm miegoti, kaip žmonės...

— Pastatysiu į kertę! — apsimiesdamas mokyto- ju, riktelėjo Juras, savo ranka paėmė jos ranką ir su juoku, gražiuoju, ją vertė kartoti garsus. Monika tik pradėjo raidę „m“, kaip vyras neiškentė nesikva- tojęs. — Tu geriau už avį: me-me! — raitėsi jis. — Gerai, varyk. Jau ledas tirpsta. Padavai!

Monika tikrai nusišluostė kaktoje iššokusius pra- kaito lašus. Nežinojo, ar drauge juoktis, ar pykti. Ji senu įpratimu vyrui uždavė per nugarą.

— Šaiposi jis! Rodos, galva pusiau pliš. Nežinau šitos, nežinau, nežinau! — spyrėsi Monika, ir vyrui

tą valandėlę ji pasirodė jaunutė, mažutė. Abiejų akys suslojo ties nauju ženklų, ir, rodos, kalnu jis pavirto — taip sunku moteriškai buvo per ją perlipti.

Monika pastūmė knygą ir nubėgo į lovą, bet vyras ją sugavo, ir buvo girdėt kampe vėl abiejų žodžiai:

— Ar iš proto kraustais? Atsitrauk, vaikui miegot neduodame!

Ji skubėjo pro galvą nusimauti sijoną, kad tik greičiau į lovą, bet vyras ją suėmė glėbin ir nešė besispardančią prie stalo, dainuodamas:

Gir-gir-gir-gar-gar-gar
į mokyklėlę...

Vyras sodino klykiančią žąselę už stalo. Juodu gražiuoju susitarė, kad išmoks raidę ir eis miegoti. Raidę pavyko perkąsti kaip kietą riešutą, ir jie galėjo užpūsti spinksulę.

Mokslo naudą, kurios nenorėjo pripažinti Monika, visai kitaip, nors ne be įprastų jam melodijų, dėstė savanoris:

— Palauk, tu dabar, kaip tas mūsų Kazelis, mokaisi tik vaikščioti. Suaugusiam kur kas sunkiau, per daug susitupėjusi. Jau viena koja remi... pamatysi, visai kitas žmogus būsi. Prieš tave rojaus vartai atsi-vers. Ir ten be abėcėlės tik bulbes šventiesiems skusi.

Ji vis kniurzė, įsikižusi vyrui į kaklą; greta pū-tavo vaikas, o savanoris, ragožiumi pastatęs kojas, nežinia, ar juokais, ar iš tikrųjų tą rudens naktį kalbėjo apie šviesų gyvenimą. Be mokslo baltos duonos nevalgysi, o ir juodos ne visuomet turėsi. Mokėdamas raštą, upes sustabdysi, pasuksi jų sroves naujomis vagomis, priversi kalnus kalbėti, per didžiausią akmenį skylę pragreši.

— Vapaliok! — minkino alkūne Monika pasakorių.

— Palauk, — jis sakė, — o ką inžinieriai padaro, ką profesoriai: telefonus, traukinius, tiltus, lėktuvus visokius! Bepigu kiaulei gyventi: nei barzdos skusti, nei poterių kalbėti, nei kunigo bijoti! Tik kiekvienas rūpinasi, jei kartą atėjo į pasaulį, žmoniškai savo amžių pragyventi. Kūtėj užaugti ir kūtėj dvėsti — maža garbės. Kiekvienas, Monikut, nori, kad šviesiau, kad protu aukščiau. Prasigyvensim, susitvarkysim, kampe pastatysiu lentyną knygoms, galėsi tu skaityti istorijas. Sau šmakšt, atverti knygą — Amerika. Braukšt — žinai apie Afriką, kur beždžionės gyvena; ateina reikalas pasirašyt — brūkšt, nei pinigų mokėt, nei prieš kitus sprando lankstyt. O aklas ir ant lygaus kelio suklumpa.

— Ar miegi tu? — vyras klausė. Monika tarsi snaudė.

Vaikas pabudo, išgąsdintas pirmųjų savo kūdikystės sapnų, ir ėmė verkti.

— Užteks tų pasakų! Gulk tu nuo krašto, noriu pamiegot. . . privargina jis mane.

— Ne mano vargas.

— Kieno?

— Gal kas nors, kai kare buvau, iššoko iš bulbių. Sugaudysi bobas!

— Duosiu į marmūžę, kad kojom dangų išmatuosi. Neturi ką snekėjęs! — apsimestu pykčiu ji užsi-moja, bet Juras pagauna jos ranką, prilenkia ir apkabina ją visą. Jis tyčia juokaujas. — Tu, silkele, slinkis arčiau, arčiau, — sako vyras. Dėl vaiko jis gali būti ramus. Monika tiek daug kartų jam Kaziu-ko panašumą lygino: tikras tėvas, kaip iš akies išplėštas, lyg tuo norėdama įtikinti, kad čia bendras

vaisius guli tarp jų, kaip obuolys tarp dviejų susipynusių obels šakų.

— Slinkis arčiau, silkele... — kuždėjo jis.

Diena dienon — vargas vargan, taip ir stūmėsi savanorio gyvenimas. Kiekvienam žingsny naujaku-rių porą lydėjo mažo padarėlio verksmas ir juokas. Kaziukas diena iš dienos tįso, mokėsi, į motinos si-joną įsikibęs, vaikščioti, skambino džiaugsmu kunku-liuojančia gerkle. Monikai labiausiai patiko, kad jo skruostuose duobutės, kuriomis lyg laštakomis tekė-davo jo juokas.

Juro žodžiais tariant, drauge su vaiku ir motina mokėsi vaikščioti, tik ji daug sunkiau ir lėčiau. Daug mokslo vakarų Taručiams buvo sutrukde kūlės, lina-minių talkos, bet vyras savo užsispyrimo nepakeitė. Būdavo, sėdės prie knygos, kartos raides, o iš lovos ar aslos, įsiklausęs į abėcėlę, Kaziukas taip pat varys bū-bū-mū-mū...

— Ar ne gėda? Anksčiau už tave tas vabalas iš-moks. Na, kaip čia parašyta? Ar liežuvį nurijai?!

Jei savanorio pamokų metu sulodavo šuo, Moni-ka mesdavo viską — ir už krosnies. Gėda jai buvo žmonių, kad tokiais darbais verčiasi, bijojo, kad kai-me kalbos nepaplistų.

— Kailį iškaršti tau reiktų. Gėdą atrado. Dar šai-posi kaip šuo į lašinius. Greičiau už stalo!

Iš lėto Monika nugalėjo gėdą ir baimę, nebepurkš-davo, kad kaime jau ir plepėjo, jog savanoris pačią į ministerius ruošia, ištirpo galvoje ledas, ir drauge su sūnumi ji pradėjo tarti pirmuosius žodžius. Kaip ir Kaziukas, kuris mokėjo savo kalba pavadinti karvę, šunį, šaltį, mėsą, taip ir ji iš negyvų ženklų, padeda-ma vyro, jau galėjo paskaityti pačius nesudėtingiau-sius žodžius.

Staiga jai lengva ir linksma pasidarė žiūrėti į knygą. Paveikslai, kurie galėjo dominti tik vaiką, Monikos akyse atrodė judą, gyvi. Juras pirštu vedė palei ženklus, o ji kuždėjo sau ir po trumpos valandėlės skaitė be mažiausios klaidos.

Ir anksčiau ji žinojo, kad po paveikslėliu parašyta — „vilkas“, po muse — „musė“, ji taip ir sakė, bet nebuvo tada džiaugsmo, nes ji sau ir Jurui melavo. Visą laiką rašmenys Monikai atrodė kaip viny, giliai suvartytos į lentą, ir ji plėšė juos sapnuodama, lupo su didžiausiu vargu, o kiekvienas kaimynų namas, kiekviena karvė, avis lauke — atrodė lyg raidės knygoje; ir kaip jas bevarinėjo, perstatinėjo — žodžių nebuvo, tik sunkino miegą ir darbą.

Bet netikėtai sąmonė išgiedrėjo, lyg koks sunkumas nukrito, raidės nebeatrodė lyg daiktai, visai jos išnyko, ji besijuokiančiomis akimis žiūrėjo, skaitė „vilkas“ ir jautė, kad nemeluoja, nes pati girdėjo skie-menis, skaitė kitus žodžius, daugiau ir daugiau, ir su kiekvienu perskaitytu pilnėjo džiaugsmas krūtinėj.

Mokytojas ne mažiau džiaugėsi, nespėdamas rodyti Monikai žodžių, atvertė tyčia iš galo knygos — ir ten paskaitė. Nebylė prakalbėjo. Monikos širdis plakė, šnervėmis ir burna ji gaudė orą, juokėsi ir skaitė vis naujus žodžius kažkokiu skambiu, Jurui dar negirdėtu, virpančiu balsu, panaši į vaiką, pirmąkart ištarusį ma-ma. Ji pačiupo vyro rankas, prisidėjo jas prie veido, bučiavo, o akyse tviskėjo ašaros.

VI

Įsidėję į pintinėlę septynis virtus kiaušinius, duonos pagramduką, druskos į popierių, pieno butelį, jaunavedžiai išsiruošė kelionėn. Monika buvo pasi-

puošusi savo geriausia batisto suknele. Pirktinio drabužio malonus kvapas tiesiog svaigino moteriškę. Juk ji pirmąkart ta suknele vilkėjo ir dar prieš kelionę sukaliuojosi, staipėsi vyrui, prašydama čia patempti, ten susegti, tai vėl pati seilėmis lygino. Juras sakė: visai miestiskai!

Skurlinius batelius teko pasiskolinti iš draugės, prisižadėjus, kad iki miesto važiuos basa ir tik ten apsiaus. Jie buvo kiek dideli, ir į galus teko prigrūst popieriaus. Pats jis užsimovė perdažytas juodai karviškas kelnes, apsiavė didelius aulinius batus, apsikirpo ant sprando gulusius plaukus. Su šventadieniais drabužiais jis buvo tiesus, jaunas, ir Monika kiekvienai jo būtų pavydėjusi.

Mažutį paliko prižiūrėti Linkuvienei, kuri sakėsi pasirūpinsianti, kad bambutės neišrėktų; būsią jam ir cukraus, ir pieno.

Miestely, dar prieš sėdant į garlaivį, Juras ta iškilminga proga nusipirko papirosų dėžutę. Nors jis nebuvo smarkus pypkorius, bet dabar, išėdęs garlaivin, gyrė Monikai skanų tabako kvapą.

Po pietų jie atvyko į Kauną. Monika dar niekuomet nebuvo mačiusi miesto, apie jį daug svajojo ir nors vienąkart gyvenime norėjo pamatyti. Kai ji sirgo, Juras sakė: „Na, palauk, sulauksim rudens, apsi-liuobsime, išsikepsime pyrago, nuvažiuosime kaip ponai.“ Tačiau nelaukta proga anksčiau iškviėtė. Monika vis negalavo, skundėsi diegliais, o pavasarį visai sukrito. Reikėjo neatidėliojant ją parodyti daktarui.

Lyg tyčia, pasitaikė gražus sekminių laikas: oras šiltas, lengvas. Garlaivio palubėje tikras džiaugsmas žiūrėt į visokias naujoves, į sukneles, skrybėles. Monika pirmąkart plaukė garlaiviu ir negalėjo atsižiop-

sot vis naujais žmonėmis, įlipančiais su vaikais, krepšiais, gėlių puokštėmis. Rodos, jai ir liga visai praėjo. Vienoje prieplaukoje, susigrūdus keleiviams pasižiūrėti, kaip du vyrai, kažko susipykę su barzdotu čigonu, jį tvatino dulkėtais maišais, visas garlaisvis staiga pasviro šonan, pakilo klyksmas, trepsėjimas, ir Monika pamanė, kad visi skęsta. Visur turėjo ją raminti Juras ir aiškinti, dėl ko taip atsitiko, bet ji įsikibus laikėsi į jo ranką ir vis dejavo, kad kaip nors pasiektų Kauną, o iš ten — užmušią ją — eisianti pėsčia. Kai tik garlaisvis sukaukdavo, ji vėl išsigąsdavo, užsiimdavo rankomis ausis, o Juras paskum visą kelią ją ir erzino:

— Jau kauks! Matai, garas eina! Jau!

O ji, kvailutė, vis už ausų, vis jį prašo:

— Neerzink manęs. Kai tik kaukia, rodos, skęstam, ir gana.

Pamačiusi tolumoje kyšantį iš už kalnų bažnyčios bokštą, raudonais stogais dvaro namus, išsimėčiusias antkrantėje miestuko trobeles, tarytum kregždžių lizdus, kabančias pamūryje, ji tuojau Jurui už rankovės:

— Kaunas!

— Koks čia tau Kaunas! Į tokius namus tenai ir tupėt ponai neina. Akys tavo prašvis, kai pamatysi Kauną. O-o, miestas! Tik saugokis, kad automobiliai nosies nenumuštų.

Ir tikrai Monika pamatė iš tolo miestą. Ramiame vandeny atsispindėjo bažnyčių bokštai, buvo matyt aukšti kaminai, visur, kur tik akis siekė, baltavo, raudonavo mūrai, dūlavo, plaukė pro šalį garlaiviukai ir vis dažniau švilpė. Iš kajučių pradėjo kilti keleiviai, dėjosi krepšius, vilko vaikams švarkelius, iš

anksto visi ruošėsi miestui, o Juras pačiai vedžiojo ranka ir rodė tiltą, Rotušę, seminarijos bažnyčią.

— Kažin, kuris Baužų namas? — ji paklausė apie vieną pažįstamą, pas kurį tarnavo jos pusseserė.

Juras atsakė, kad čia namų tūkstančiai ir ne taip greitai juos surasi, bet kai tik garlaisis prisiartino prie krantinės ir buvo matyt aukščiau, ant pylimo, vaikščioją miestiečiai, moterys su vaikų vežimėliais, Monika, pamačiusi mosuojant skepetaite iš vieno balkono moteriškę, pati pamosavo ir užsispyrė, kad tai esanti jos pusseserė. Išlipus į miestą, ji būtinai nutempė vyrą prie to namo, bet jiedu tikrai nežinojo, ar tas pats namas, ir Juras ją pavadino kvaiše. Monika norėjusi tik nakvynę susirasti. Pusseserė jai sakė: kada būsite Kaune, neužmirškite pas mane, prie rinkos, šešioliktas numeris. O dabar teks taisyti tą kreželį. Be to, Monika buvo įbauginta kalbų apie miesto kišenvagių; dešimtinę, vyrui nežinant, užsiuvo jo švarko pamušale. Ir eidama vis dairėsi, ar neseka koks vagis. Bet užpakaly ir priešaky tiek buvo žmonių, taip stumdėsi, kumšėjosi, kad ji nežinojo, kaip ir eiti, nors vyras jai dar garlaivy sakė: vis daugiau į dešinę. Monika laikėsi viena ranka Juro alkūnės, kita nešė prispaudusi krepšį, bijodama, kad ir iš jo kas neišimtų virtų kiaušinių. Laikydamosi dešinės, ji kliudė praeivius. Vyras jai rodė namus, krautuvių langus, paaiškindamas, kas juose išstatyta, be to, reikėjo spėti pažvelgti ir į pravažiuojančius automobilius, kurie rėkė gaidžiais, bliovė aviniais.

Kaip gyva Monika tokių stebuklų nesitikėjo pamatyti — tiek žmonių, tiek gatvių, krautuvių. Visur ją traukė, masino, viską norėjo suspėti pamatyti, išgirsti.

— Ve, ve-ve, Jureli! — ji rodė išlipantį storą, juo-

dai apsitaisiusį poną su cilindriu. — Ką jis ant galvos laiko?..

— Nerodyk pirštu! — subarė ją vyras. — Čia nepriimta. Tur būt, ministeris: jie nešioja tokius, mačiau.

Juras išdrįso paklaust vieną policininką, kieno čia tie namai, ir policininkas, mandagiai atidavęs pagarbą, paaiškino, kad tai seimo rūmai.

— A, seimas?! — lyg neįtikėdamas dar klausinėjo Juras ir buvo patenkintas mandagiu policininko atsakymu, tuo skaitymumi su juo, prastu žmogumi, o labiausiai, kad galėjo parodyti žmonai seimą.

— Kad tau, Monikut, aiškink, dėliok, ir vėl proausį išeis, — karščiavosi Juras, kai žmona ko nesuprato. — Seimas yra atstovų rūmai. Seniau buvo caras, o dabar mūsų atstovai. Jie ir pasirašė, kad mums žemės duotų. Atstovus mes renkame, o jeigu jie niekai — mes naujus!

Juras su tokiu malonumu sakė: mūsų seimas, mūsų policininkas, mūsų bankai. Kiekvieną galėjo jis lietuviškai užkalbinti, ir niekas jo nepastums, niekas nenutrauks nuo galvos kepurės.

Pastovėjusi jaunavedžių pora prie seimo jau buvo beeinanti, bet savanoris žinojo, kad ten galima pamatyti ir Monikai parodyti, kaip jo išrinkti atstovai valdo šalį. Tuo metu, kai jie buvo arti durų, su triukšmu prie vartų privažiavo didelis automobilis, pasigirdo lengvi žingsniai, sužvilgo brangūs drabužiai — kažkoks mėlynai apsirengęs įeinančius sutiko žemai linktelėjęs, už akių užbėgęs atidarė duris, ir kai savanoris, pats to nejausdamas, laikė pasiglemžęs kepurę, mėlynmarškinis išėjo vėl ir, užstodamas kelią, pasakė:

— Tėvai, į kairę!

Taip jis išgirdo. Jo drąsa atslūgo. Paskum jį šlepuseno Monika, o savanoris vėl rodė jai prezidento rūmus, tramvajų, arklio traukiamą, ir abiem užėjo noras juo pavažiuoti. Daug jie pamatė, o kai praėjo pro šalį kareivių kuopa, Juras sustojo ir, rūkydamas papirosą, tarė pačiai:

— Aprengti kaip generolai. Mes basi mušėmės. . .

O Monika vis dar nepasisotino miestu, vis sakė: tu mane vesk, rodyk, kur tas sodas, kur tas bokštas, apie kurį pasakojai, kur didžiausia bažnyčia, o kas, Jureli, čia per daiktas pastatytas, kodėl to pečiai blizga, kodėl tie vaikai rėkia? Visą amžių norėčiau čia gyventi, kad ir pusbadžiu, sakė ji. Tai smagu tiems ponams, tik stiklai, veidrodžiai, nei purvo, nei. . . Savanoris sakėsi čia gyvent nenorėtų, bet atvažiuot, nueit į teatrą — norėtų. Monika sakėsi viską mestų, ir tą žemę, kad tik smagiau. . . Būtinai atsivešianti vaiką parodyti, kai paaugs.

Bevaikščiodami jie išalko, ir reikėjo eiti kur nors su ryšuliu surast vietelės. Susirado suoloį, ir jau Monika buvo beišdedanti kiaušinius, kai policininkas priėjo ir mandagiai pasakė, kad čia neleidžiama užkandžiauti.

— Negalima — ką padarysi, — pridūrė savanoris.

Jie užėjo į mažą, pažiūrėti paprastą ir pigią užkandinę, kur nebuvo žmonių, ir, susėdę tamsiame kamputyje, paprašė arbatos. Kai Monika pamatė nešant padavėją bandeles, jos akys nušvito.

— Nori? Pasiimk kokią.

— Tai ir tu, Juruk. . .

— Aš nenoriu, man duona sočiau. Pasiimk, — paglostė jos ranką vyras, džiaugdamasis dar galįs suteikt kai ką iš to miesto malonumų savo durnikei.

Monika bijojo, kad bus per brangu, bet vyras ra-

mino: jei jau bandelės negalėtum suvalgyti, į Kauną atvažiuo, tai kam ir gyventi?!

Kando ji mažais kąsneliais ir kraipė galvą:

— M-m... liežuvį galima praryt. Tai atsivalgo tie ponai! Jiems vieni niekai. Tur būt, čokuliado įdėta: grynas cukrus.

Privertė ir vyrą atsikąsti, kai niekas nematė.

— Skanu, nėr ką sakyt, bet su tokia mūsų darbuose gyvas nebūsi. Čia raštininkams, guminiams pilvams! — nurodė Juras.

Vieną pyragėlį ji suvyniojo vaikui. Bet kai Juras paklausė, kiek reikės mokėti, žmonos gerklėje sustojo saldybė.

— Gal aš nenugirdau... — jie sėdėjo ir žiūrėjo vienas į antrą.

— Gatava aš ją išspringti: Jėzau, trys markės! Už riebią vištą daugiau negausi, o čia už vieną vandenį! Einam iš čia greičiau, dar už sėdėjimą paims, — jau girdint padavėjai, sakė Monika, rišdama skarutę, dėliodama maistą, į krūvelę šluodama kiaušinių lupenas. — Trys markės! Mano, kad iš kaimo, tai ir kvailas.

— Kaunas kaukia — pinigų laukia! — pasakė Juras reikšmingai ir dabar vedė pačiai parodyti miesto sodą.

O Monika:

— Einam, pasieškosim nakvynės, nieko man nereikia... jeigu vėl reiks tiek mokėt.

Savanoris keliskart pamojo ranka:

— Tu užmiršk tas tris markes, te jas bala. Ot, ir sodas bus! Ne, tur būt, ne tas... A, tas! Beje, užmiršau, kad čia teatras. Žinai, kur vaidina, kur opera.

Operos niekad nebuvo matęs nei Juras, nei jo pa-

ti, bet jos pusseserė, gyvenanti prie rinkos, ją matė ir parvažiavusi pasakojo, esąs ir dangus, ir marios, ir žvaigždės, o gieda kaip angelai, pasipuošę šilku ir auksu. Vienių muzikantų koks šimtas! Širdis negali išlaikyt — taip gražu, kad ima ir ašaros, ir pyktis žiūrint, jog dėl to pinigų ir čia ne visiems skirta.

— Kad galėčiau tą poperą pamatyti, daugiau nieko ir nenorėčiau, — sakė Monika, su nauju užsidegimu žiūrėdama į didelius rūmus, prie kurių jie artinosi. Monikos atminty išsiliko šviesus regėjimas: dar jauną ją, prieš karą, nusivežė iš dvaro dideliame, beržais kaišytame vežime į Skersius, Parcinkulio atlaiduosna. Ta diena jai atmintina tuo, kad ji pirmąkart šoko. Vyrai ją vaišino limonadu, o vienas, per prievartą bučiuodamas, jai įkando į nosį. Tuomet daržinėj ji matė vaidinimą.

Monikos širdį sujaudino mažos, pono nuskriaustos mergaitės likimas, kuri scenoje, visai kaip gyvenime, ir verkė, ir kalbėjo — visiems buvo gera, dora, ir vis dėlto urėdas, lakuotais batais, ją prižadėjęs vest, apgavo ir pametė. Kai mergaitė atsiklaupė prie savo skurdžios lovos, Monika ilgiau neištūrėjo — išbėgo iš klojimo pro ašaras, pati nežino kaip, pasislėpė nuo žmonių, įsikabino į gardį ir verkė, kol atėjo palengvėjimas. Tik tada ji grįžo į klojimą ir nusišėbėjo žmonėmis, kurie, visai užmiršę dramą, suolus išnešioję pasieniais, šoko polką. Dar apsiverkusią ją kažkas pačiupo iš pažįstamų ir ėmė suksti, bet ji atsisakė: esą, bateliai spaudžia. Ji visą vakarą išrymojo, galvodama apie nuskriaustą mergaitę, kuri, rodos, gyveno ir žuvo čia pat, klojimo scenoje. Paskum, jau daug laiko praėjus, kai jai šyptelėdavo dvaro ūkvedys, — atsimindavo tą vaidinimą. Ir ji niekad nepasidavė tokių vyrų vilionėms, kol vieną kartą... Bet

tai seniai praėjo, baigėsi laimingai, ir dabar ji jo žmona.

Monika pasižiūrėjo vogčia į Jurą, kuris aiškino, kad ne popera, o opera vadinasi.

Vyras galvojo: „Palauk, kur nors juk reikės ją nuvest, kad pasidžiaugtų mano mamytė. Dirba, plūša, be kūtės, gyvulių — nieko nematė, tegul pažvelgs į operą. Visą amžių galės pasakoti.“

Juras surado skelbimą, kuriame perskaitė, kad Demonas, opera, dirigentas ir visi dainininkai kaštuoja... — jis galvoje suskaitė už abu ir pasakė Monikai.

— Tuščia jų, Jureli, nereik. Sakei — dalgį pirksi, dar žadėjai lempą. Ne mums tokie reginiai. Kad gyvi būsim — prasigyvensim, pamatysim.

Vyras žinojo, kad pati labai nori tos operos ir kad jai bus didelis džiaugsmas, todėl spyrėsi eisiaš ir paimsiąs bilietus, bet ji laikė už skverno: aš supyksiui! Būtinaiems daiktams pinigų nėra, o čia... Savanoris, rodos, ir suprasti nenorėjo, kaip jo iškovo-toje tėvynėje operos negalės pamatyti.

Vis dėlto jai nusileido, supratęs, kad be pinigų neko prisižiūrėsi, ir vėl abu, susikabinę, vilkdami krepšelį, slinko gatve. Jie pasėdėjo valandėlę ant suoliuko, po liepa, ir, pasiglemžę ryšulį, vėl ėjo tolyn, tomis pačiomis gatvėmis. Matė lange gyvą kiškį ar tik taip gerai padirbtą, žarstantį saldinius, žmogišką su raudona nosimi, krutinantį ausis ir rodantį didelį plunksnakotį. Koks džiaugsmas būtų jų vaikuil! Štai didžiausia banda — kaip tokia gali iškept! — stebėjosi Monika, bet Juras paaiškino, kad čia ne banda, o tik reklama.

Greitai languose ir gatvėse užsidegė lempos, gir-

dėt buvo muzika, juokas. Gatvė dar gausiau pasipuošė vakaro drabužiais.

Monikai kojas iškaudo, pėdos degė, ji ėjo pasvirusi prie vyro, laikydamosi jo rankos, rodos, viską užmiršus. Praeiviai leido pro šalį tą keistą kaimiečių porą: kažkas buvo joje meiliai juokinga, lyg jie būtų ėję savo laukais, paskendę žydinčioje pievoje.

Prieš akis užsiėgė daugybė lempų, ties vienu įėjimu stovėjo tirščiau miestiečių, žiūrinėjančių iškabintus paveikslus.

— Čia, Monikut, kinomatografas — visoki paveikslai. Irgi gražu. Viską rodo žmonės, tik negyvi. Matai, kaip čia papieštas išsivėpėlis. Ė, koks arklys pašokęs. Bus gražu, einam!

Monika beveik snaudė iš nuovargio. Jai buvo vis vien, kur eiti, kad tik galėtų ramiai prisėsti. Ji nerodė per didelio noro kinui, atsikalbinėjo, kad daktarui neliks, kad geriau būtų paieškoti nakvynės. Juras sakė: nors kiną jau pamatysi, o nakvynę gaušim — mieste per naktį visur atdara.

Jis nupirko į trečią vietą bilietus, ir juos įvedė į tamsią salę. Monika po skepeta nešė paslėpusi krepšelį, įsikibusi į Jurą, — nieko nematė. Kai tik spėjo juos pasodinti, tamsoje pakilo daugelio žmonių juokas, bet staiga vėl nutilo. Ji krūptelėjo, manydama, kad tai iš jų juokiasi, apsižvalgė ir pamatė veidus ir akis, atkreiptus į šviesią sieną. Juras jai kumštelėjo: sienoje žaidė šviesos ir šešėliai. Iš pradžių Monika nieko nesuprato, taip buvo viskas į krūvą suvirtę, kažkas judėjo, bėgo, bėgo, ir ji pagaliau pamatė žmogaus akis, veidą. Tik vieną valandėlę žmogaus paveikslas, judęs, gyvas, pažvelgė tiesiog į ją, iškėlė ranką ir išnyko. Atsivėrė laukai, suposi nuovėjo medžiai, didelės žolės ir iš toli artinosi maži taš-

keliai. Jie didėjo su nepaprastu greičiu, ir netrukus buvo matyti raiteliai. Jie taip arti priėjo, kad Monikoje dingo mintis, jog ji mato paveikslą. Ji pradėjo į juos žiūrėti kaip į gyvus ir, viena ranka uždengus akis, kita įkibo į vyrą, maldaujamai kuždédama: „Jureli, Jureli...“

Juras paėmė jos ranką, ir kai vėl Monika, virpédama iš baimės, pažvelgė į tą vietą, raitelių nebuvo. Salėje dažnai aidėjo juoko griausmas.

Monikai buvo gera, šilta. Ji pradėjo valdytis nuo užėjusio miego, plėšė per prievartą sulipusias akis ir vėl matė avių kaimenę, čia vėl raitelius, jojančius tiesiog jai ant galvos, ir vos vos susilaikė nepasakiusi vyrui: „Jureli, einam iš čia. Rodos, užjos, sutryps... tai kvaila aš...“ Paskum ekrane bučiavosi. Tą malonumą salėje sėdintys lūpomis garsiai dar geriau išreiškė, ir dėl to aplink juokėsi.

— Ar gražu tau? — klausė savanoris pačią.

— Gražu labai... — rankos glostymu atsakė. Po kiek laiko vėl Juras klausė, ar jai gražu, bet pamatė Monikos galvą pasvirusią ant jo peties, akis užmerk-tas. Ji miegojo, ir Juras tikrai nebūtų žadinęs, jeigu nebūtų taip sunkiai įgytas šis malonumas. Moniką prikėlė. Ji pati prašėsi, kad kai tik užsimerks, ją pažadintų ir neduotų miegoti. Juras sakė:

— Dabar, kai tu miegojai, čia parodė, kaip vieną užmušė. — Ji vėl su baimė pasižiūrėjo į jį ir daugiau neužmigo. Monikos akys klajojo čia nuo vyro į ekraną, čia aplink, tamsoje, ir ji, lyg nežinodama, sakyt ar leist vyrui, kol jis pažvelgs į ją.

— Juruk, — pagaliau neiškentė, kąsdama pusiau žodžius, — m-man baisiai ne-gerai.

— Kas?

— Galva sukasi. Tu sėdėk, nežiūrėk į mane, pakentėsiu.

Juras svarstė kas daryti, ir juodu, nelaukę pabai-
gos, kol ekrane pagaus drąsų raitelį, lydimi muzikos,
išėjo į vėsią gatvę. Buvo po lietaus. Lašai tebekaps-
nojo nuo liepų. Grindinio akmenys spindėjo.

Pernakvojęs senamiestyje, užvažiuojamuose na-
muose, tik prašvitus, išgirdęs kiemo grindiny žvan-
gant arklių pasagas, savanoris negalėjo užmigt, pri-
kėlė Moniką, ir papusryčiaavę jie išėjo prie daktaro.
Susiklausinėję, suradę, turėjo dar laukti iki priėmi-
mo valandos. Kai juos pakvietė tarnaitė į atskirą
kambarį, jie buvo patys pirmieji, bet ir čia teko ilgai
laukti.

Pagaliau tuo pačiu metu, kai įėjo du nauji ligo-
niai, atsivėrė durys, ir Moniką pakvietė. Juras pama-
tė pačią, išeinančią dar labiau išblyškusią, pilnomis
akimis ašarų.

— Kas? — norėjo klausti, bet ji pirmoji padarė
ranka ženklą, kad nieko, ir jis šiek tiek nusiramino.

— Ar nereikės operacijos? — jau išėjus, paklausė
savanoris.

— Tai! Iki paskutinio skatiko nulupo, — atsakė
ne į jo klausimą. — Prašiau, kad nuleistų. Už ką tu
tokius pinigus imtum! Gerai ir nepažiūrėjo. Aš čia ro-
dau — skauda, o jis su vamzdeliu prie krūtinės:
„Kvėpuok, dar, da...“, aš noriu paaiškinti, kad man
ne toje vietoje, jis liepia tylėt. Kai papasakojau, kad
paraką gėriau, sako: „Tamstą į kalėjimą reikėtų pa-
sodinti.“ Kad pradėjo šaukti: „Kokia tu motina!“ Pra-

dėjau verkt, pati nemačiau, ką jis darė. . . štai dar dvi markes gražino.

— Ką daugiau sakė?

— Sakė: „Sunkiai nedirbk, sakė, kad niervos, valgyk kiaušinius, grietinę. . .“ pieniško liepė. . . Štai parašė. Rodos, neišmanė, ir gana, ko man reikia. Toks jaunutis, be barzdos.

Buvo jau geri priešpiečiai, kai jiedu papusryčiauvo, viską atliko, ir Juras išsirinko dalgį. Jis norėjo dar pačiai kažką parodyti, vežtis, bet ji:

— Nereik, nenoriu. Greičiau einam iš čia! — Monika jau nekalbėjo, kad ji norėtų gyventi visą amžių mieste. — Pikta man darosi, žiūrint į viską. Valandos daugiau čia neišbūčiau. Kur žengi, ten moki, — akių dūmimas. Ir tie daktarai, ir viskas — tik apiplėšt vargšą. Verčiau nei eiti, nei matyti. Pamatai geriau gyvenančius, išsipuošusius, nieko nedirbančius — pats išpaiksti, kažko nori, traukia kur. . . Ne mums tos krautuvės, tie parodymai.

Netrukus jie išsiruošė pėsti kelionėn, nes pinigai visai išsibaigė. Nusprendė, kad vėlai vakare bus namie; gal atsiras proga — kas nors pavėžins. Kai tik paliko didžiąsias gatves, išėjo į plačias, į pievas išklystančias priemiesčio gatves — pajuto vėją, pamatė laukus, abiem gera, lengva pasidarė. Jau beveik prie paskutinių namų jie išvydo žilą senį, sukantį katarinką, apsuptą būrio vaikų. Ant katarinkos dangčio tupįs žalias išverstakis paukštis traukė vokelius.

Kaimiečių pora prisidėjo prie būrio ir su vaikišku malonumu stebėjo paukštį. Jų akivaizdoje mažai mergaitei papūga ištraukė veidrodėlį. Juras kuždėjo pačiai:

— Ir nereik mums geresnės operos. Kad tik muzika. Še, pabandyk traukti.

Ji ištraukė žiedelį, įvyniotą į rausvą popierėlį. Ir, atitolsant nuo katarinkos, Juras perskaitė popierėly parašytus jų laimei žodžius:

„... Žinoma, kad noras prie turtų tave traukia, bet pasitenkink reikalingiausiais gyvenimui dalykais, nes nuo ko dangus žmogų atleidžia, jis neprivalo to sau reikalauti. Niekuomet nebūsi labai turtingas, bet atsitiks taip, kad niekuomet nematysi vargo. Yra žmonių, kurie tau laimės pavydi. Nori tu gauti žinių, kurias netrukus ir gausi. Nesmagumai, kuriuos tamsa turi, užslopina ankstyvesnius kentėjimus. Nustojimas gero ir mylimo asmens sužeis tavo širdį, bet po to neturėsi jokių sunkumų ir laimingai pasensi...“

Monika tokia buvo: ji viskuo tikėjo, o parašyta pranašystė apie nustojimą mylimo asmens tikrai pažeidė jos širdį, ir ji ėmė būkštauti: katram teks pirmajam mirti? Jau verčiau jai...

— Manau, Jureli, čia tyčia parašyta — juk taip nebus?

— Nebus, nebus...

Susėdę ant griovio kranto, jie nusiavė batus. Savuosius Juras pasišovė ant lazdos. Dar jie matė miestą, svetimą ir tolimą, lyg išpieštą žydrame dangaus fone, bet greit jį uždengė kalvos ir miškai. Žemiau, upės slėny, buvo girdėt gegutės kukavimas, ramus ir geras, lyg vakarinis skambinimas iš pasislėpusios miške mažos varpinės.

Nuvargę, ištroškę, jie gėrė atsigulę žolėje iš mažų upokšnių tyrą vandenį. Per platesnes brastas Juras pačią pernešė, džiaugdamsis atsiradusiu jos veide raudonumu.

— Nušvitau kaip diena, pamačiusi tuos gyvulėlius, dirbančius žmones. Ar čia pripratimas, ar kas — dienele nebuvau, o traukia prie žemės.

Monika po pirmojo gimdymo kančių, ilgą laiką nusitęsusių jos viduriuose dyglių ir deginimų, kaip ji vadino dažnai pasikartojančius skausmus, lyg šalčio pakąstas medis ketverius metus vaikščiojo bevaisė, liesa, bekraujė, susmulkėjusi.

Kol nevaikščiojo Kaziukas — bėgiok prie jo su pienu, nešk visur su savim, tapykis, o čia ir taip kojos iš nuovargio, nuo darbų lūžta. Kai pradėjo vaikščioti — saugok, kad neįvėžliotų į vandenį, kad nepasiliktų vienas prie ugnies, neiškristų nakčia iš lovos. Taip visur ir visuomet su savimi: vienoje rankoje grėblys, šakė ar adata, kitoje — mažiukas; viena akis lauką, namus, verpstę saugo, kita — jį.

Gera buvo, kai vaikas pradėjo nebereikalauti tos globos, pats ėmė ieškoti žaislų ir draugų, ir jį galėjai be baimės palikti su kaimynų vaikais. Tie visi karo ir pokarinių metų kūdikiai, išsiritę pačiu vargingiausiu laiku, kuriems, kaip ir jų penėtojams, buvo lemta pergyvent kelionės, kęsti alkis, šaltis, kurių daugelis gimė vežimuose, toli nuo paliktų karo ugnyse žėruojančių namų, visi atrodė vieno ūgio ir amžiaus. Visi tie pipirai, žindyti motinų, iškentusių baimę, gailesčio skausmus, praradusių mylimus žmones, tėviškes, buvo lyg vėlai pasėti grūdėliai. Jų gausu buvo kiekvienuose namuose, kiekvienoje naujakurio lindynėje: suskurdę, išpurpusiais nuo grikių košės pilvukais, nušašusiomis galvutėmis, blusų ir blakių išmargintais kaklais, murzini, nuskarmaliavę, — tikra vargo karta. Susibėgus nuogaliams kaimo vieškelį į krūvą, bežaidžiant jiems karus, besidrabsnant purvais, sunku ir patiems tėvams buvo išskirti savuosius. Ne pasėlių derliumi pirmieji naujakurių me-

tai buvo turtingi, bet vaikais. Tėvai, bežiūrėdami į susitelkusių mažiukų kirmėlynę, ir juokauti bandė:

— Gal reikės į ausis kaip avims įkirpti: negali pažint, kur savas, kur svetimas.

Daugeliui atėjo laikas rašto mokytis, bet nebuvo kuo jų aprengti, kada nuprausti, o tie, kur tiko į piemenis, vėl laisvi strapaliojo — nebuvo kas ganyti. Taip viso kaimo geltonsnapiai ir pliuškė vasarą balose.

Į tą būrį pakliuvo ir Monikos vaikas, kuris ne kartą grįžo, liūdnai pypsėdamas, apsidraskęs. Pati motina girdėjo, kaip išdykėliai, matyt, vyresniųjų pamokyti, šaukė jos vaiką:

— Eikše-e, Parakini! Parakinuk, vikriau! Kursime ugnį.

Skaudu Monikai buvo dėl tokio naujo krikšto, nežinojo ką daryti, pasiskundė kaimynėms, kurių vaikai taip sugalvojo. Kaimynės iškerėjo saviškius, bet, kai tik Kaziukas iškišdavo nosį kaiman, jo kitaip nešaukė:

— Ūū! Parakini!

Atėjęs į protą, Kaziukas kentė dėl tokio pravar-džiavimo, bet ilgainiui apsiprato, atsiliepė šaukiamas.

Dėl to Monika pažeista širdimi kalbėjo vyrui:

— Nereik man daugiau vaikų, gana ašarų. Tas vienas kiek man sveikatos kaštavo, dar žmoniško vardo neturi.

Ketvirtuosius Parakinukui baigiant, Monika atsi-gavo, pasidarė apskrita, skruostai pražydo. Ji galėjo su vienodu pasigardžiavimu valgyti mėsišką, pienišką ir net žalią duonos tešlą. Skauduliai dingo kaip ir kojų nuovargis, ir, nepaisant įvairių darbų, kuriais ir naktimis ji buvo apkrauta, kaskartėjo gražyn. Vy-

rai, praeidami pro Taručius ir pamatę ją grėbiant lauke ar kitą darbą nusitvėrusią, sakydavo:

— Kas bus, Monika, kad tu taip išpuikai? Jaunas mergas pralenkei. Skaisti, balta kaip marių puta.

Ir Jurui girdint, tokie erzindavo:

— Patinka man tokia boba. Sakau jai: „Pamesk tu tą kerplėšą savanorį, tegul jis knisa žemę, aš savo bedantę pamesiu, ir — dui mes į miestą.“

— Tai kam į miestą? — patenkintas, grožėdamasis pačia, klausdavo Juras.

— Tokią tik pakajuose laikyt, šilku aprengt. Mainerniau su saviške, dar priedo žemės pridėčiau.

— Ką jūs čia! — užraudusi, tačiau patenkinta atsisakbinėdavo Monika, — jau man bobų vasara. Senė, ir gana.

— Dar purtos! — perkirsdavo vyras. — Kuri katė nesilaižo, kai ją pagiri!

Žmonėms Juras rodė, kad pačios gražumas jam ne galvoj, bet vogčia žvalgėsi į ją, smağuriavo, jai įsiremęs pilnomis rankomis į šonus, grakščiai palenkus ant peties galvą.

Ne kartą atsigrįžusi Monika sugaudavo vyro žvilgsnį, matydavo jį stovintį, padėjusį darbą į šalį, arba tik jį pertraukusį, jei tai būdavo lauke, vasarą. Gerai suprasdama Jurą, ji vis dėlto klausdavo:

— Kvailiuk, ko tu vėpsai į mane?

— Nieko, dirbk sau, Monikut. Aš taip. . . — ir vėl imdavo darbą patenkintas.

O kartais kaimynai, iš tolo matydami nuo savo žemių Taručius čia išsiskiriančius, čia vėl susitinkančius, lyg paukščius priartėjančius vienas prie kito, rodydavo:

— Žiūrėkite, savanoris ką daro su pačia. Še, še, ar tik nesibučiuoja. Tai balandžiai — bučiuojasi. Ma-

tai, vėl išsiskyrė. Nespėjo pradalgės išvartyti — ir seiliojasi. Nakties palauktų!

— Ko jiems pavydėt, mergele, — tegul mylisi. Tegul visi taip sugyvena, kaip Taručiai. Sako, jei nerturtas, vargas — ir meilė nieko nepadės, pešis kaip gaidžiai. Tu pažiūrėk į juos — pliki vedė, o kaip jie viens kitam — ranka rankon, pėda — pėdon.

Monika, lyg saugodama tą įkalbėtą kaime grožį ir sveikatą, norėdama kuo ilgiau pratęst bevaikius metus, kas sekmadienį gobėsi šilkinę skarelę, pynė į kasas kaspinus ir lengva jaunos mergaitės eisena traukė su vyru miestelin. Nuo to laiko, kai Jurą išrinko susikūręs šaulių būrys vadu, jei tik būdavo būrio gegužinė ar vakarėlis, nepraleisdavo progos užsukti. Tuo laiku kaip tik pradėjo eiti į madą vaidinimai. Kaimo žmonėms tai buvo didelė naujiena: bėgo žiūrėti, klausytis chorų, muzikos. Ne mažiau už kitus degė dėl jų Monika, jais persiimdavo iki širdies, kvatodavo ir verkdamo, įsikabinus į vyrą.

Tais pačiais metais tiek buvo gausu vaidinimų, kad ir Juras turėjo pasirodyti senovės lietuvių karo vadu. Rolę savanoriui teko mokytis gana sunkiomis sąlygomis, patį darbymetį; pyko apsiėmęs, nėjo į galvą monologo žodžiai, bet vis dėlto, baigęs mėsą mėžti, jis rolę išprakaitavo, ir žolinės išvakarėse, palikę net sergantį vaiką svetimiems, abu išdūmė puošti salės, sukalti scenos. Visi tik laukė gražios dienos, nes žadėjo atvykti ekskursiją iš Kauno, su karo orkestru. Vaidinimų dieną Taručių pora vos prašvitus atsikėlė, apsiliuobė, anksčiau išsivirė pusryčius. Iš ryto buvo tirštas rūkas, bet greitai jis mūru atsistojo ties Nemuno slėniu, pabalo, ir laukus užliejo saulė. Bėgiodama iš svirno į vidų, iš kūtės į daržinaitę, Monika vis šaukė vyrui:

— Vaje, vaje, kas ten darosi! Būriais, kompanijom traukia. Tu žiūrėk, kiek vežimų — vienas, du, trys... Juruk, pašerk tu kiaules, aš rengsiuos.

— Suspėsi — negali žmoniškai! Čia vanduo verda, čia miltus vidury aslos padėjo, ko tik neišverčiau, asla prišiukšlinta, lyg kiaulių tvarte, o jai — parėdai. Žinok, vaikui nebus geriau — ponia sėdėsi namie, — grasė pačiai Juras, valydamas batus.

— Matai, koks artistas! Jis eis išsipustęs, o aš tu pėsiu tokią gražią dieną. Ir mano širdis ne akmuo. Paimsiu kad ir sergantį Kaziuką, o eisiu.

Vieškeliu vis važiavo, buvo pilni vežimai moterų, vyrų. Ežiomis, takais traukė pėsti. Kaimynijoj taip pat matei po kiemą šaudančias lyg kregždes mergaites, girdėjai rėkiant:

— Ona, paimk mano kutosinę... Ne tą, ne tą, ar kurčia?!

Į Taručius atbėgo viena:

— Monika, širdele, jeigu nesivilksi, paskolink žaliąją bliuskele.

Atbėgo antra, jaunesnė:

— Pode, ar galiu nusiskint jurginą... štai aš ne daug, o žirnučių? Tai gražus podelės darželis — vienas žydėjimas.

Atėjo ir Linkus.

— Ar jau jūsų moterys išėjo?

— Pro tamsą išpleškėjo. Sako, Juras dramą rodys, eisime pažiūrėt. Boba tempė ir mane, — sakau: „Prisižiūrėjau aš tavo tijatrų visą gyvenimą. Atsikeli iš ryto — tuoj tijatras.“

Monika juokėsi, trinkdama vyrui galvą, kuris stėnėjo pusnuogis užsigulęs ant praustuvės, svarstė, kad tie žmonės netilps ir bažnyčioje, ir vaidinimų salėje, — toks tvinimas. O jis:

— Tik tu nevapėk, renkis greičiau. Vėl dejuosi, kad mes paskutiniai.

Kai Monika pradėjo rengtis, vienur nesuėjo rankovės, kitur vėl veržė — tiek buvo papildėjusi. Šaukė ji vyrą, kad greičiau ateitų į svirną, jai nelaimė įvykusi: batelio kulnas išniro. Suieškojęs plaktuką, vinių, tą sutaisė, reikėjo dar Jurui, atsiklaupus prie pačios, sagutėmis suveržti juosmenį. Pats sakė:

— Greičiau būčiau pakinkęs tris arklius, negu suradęs tuos tavo moteriškus gumbus. — Monika raitėsi, kad ją kutena, o vyras pyko, kam ji kraiposi.

Ilgai moteriškė negalėjo atsitraukti nuo veidrožio šukės, sukinėjosi lyg vėpūtė, kilnojo pečius, bent dešimt kartų gobėsi skarelę, o savanoris, kieme dauždamas į tvorą miltuotą kepurę, šaukė:

— Gana, tu šarka, einam!

Jie išsiruošė tik priešpiečiais, palikę vaiką Linkams. Kaziukas jautėsi geriau: dingo karštis. Atsi-sveikindami tėvai pažadėjo mažiukui parnešti armonikėlį su skambučiu. Įėjus į taką, Monika vėl suplasnojo — ir tekina atgal: dar kažką užmiršusi, dar gėlių jai reikia.

Vežimai jau rečiau buvo sutinkami vieškely, dul-kės nusėdo, diena rymojo aukšta, šventadieniška. Žmonių kaime beveik nebuvo matyti, tik kai kur trobas saugojo iki stogų pasikėlusios geltonos saulėgrąžos, būriu apstojusios mažučius langus. Tarutis žengė dideliais žingsniais, iš tolo jo pušnys spindėjo, o jo pati tipnojo paskui, aplenkdamą balutes, pasikaisiusi sijoną, perimdama gėles iš vienos rankos į kitą.

Vos tik jie prisiartino prie upės slėnio, išgirdo tolimą muziką. Monika vyrą sulaikė ranka, nušvito visa:

— Klausykim, Juruk, tai gražu! Žingsnio nejaučiu.

Į pakalnę pasirito klykaudami vaikai, o paskum juos, neišlaikę, tekini pasileido ir Juras su pačia.

Visą dieną aikštėje minia vilnijosi, sviro prie muzikos, prie keistesnio apdaro, prie žaliai raudonai išpieštų afišų, skelbiančių vaidinimus. Ten sušneko, visų galvos atsigrėžė vienan šonan — praėjo šaulių būrys, pilkomis, aukštomis kepurėmis, nešdamas didelę vėliavą. Monika stiebėsi pro kitų galvas pamatyti vyro. Tik du kartus ji surado jį, einantį būrio priešaky, tiesų, gražų. Visi tie šauliai, kepurės, rikiuoti vyrai jai, kaip ir daugeliui žiopsotojų, neturėjo kitos reikšmės, kaip tik pasižiūrėti. Ten sutrenkė orkestras, vėl minia potvyniu paėmė klebonijos tvorą — sutraškėjo, sulūžo kažkas, o muzika artėjo ir artėjo.

Monikai viskas buvo kaip sapne. Negalėjo atsidžiaugti vyru, kurį daugelis vadino ponu vadu, daugelis klausė patarimų, ar galima jau publiką leisti į salę, kur dingo orkestras, kur geriau būtų pardavinėti bilietus, lauke ar viduje? Šiek tiek suraukęs kaktą, Juras atsakinėjo, nurodinėjo.

Saulė jau nusileido, o Monika vis stovėjo būryje, prie salės, nors viduje buvo girdėt griežiant ir šokant. Juras jai žadėjo išnešt bilietą, ir vis nebuvo jo matyt. Į salęėjo būriais, išėjo taip pat būriais, įraudę, išrasoję po šokio, o Monikos niekas nematė, nesigrožėjo jos degančiais skruostais. Išėjus vyrui ir suradus ją būryje tų, kurie neįstengė nusipirkti bi-

lietų, vargšė net apsiašarojo, tiek ilgai laukusi jo, ko-
jas prastovėjusi.

— Negalėjau suspėt: viskas ant mano sprando,
reikia jau grimuotis. Še bilietą, einam.

Monika pasijuto prikėpuotoje, tvankioje salėje,
kurią pati vakar puošė. Šokiai baigėsi, ir į eiles sta-
tė suolus. Ją vyras pasodino beveik pirmose eilėse,
iš krašto. Monikai buvo gera, atsiminus, kiek lauke
paliko negalinčių įeiti. Tikrai smagu turėti vyrą šaulį.
Ji atleido skarelę, delnu suglostė plaukus, bilietą pa-
dėjo prie krūtinės, po striukele. Pro jąėjo, atsipra-
šinėjo, ji stojosi, duodama kelią, vėl sėdosi, žiūrėjo
aplink, žvalgėsi į kaimynus ir visai buvo patenkinta,
kai pamatė užpakaly savęs eiles stovinčių. Kažkas
greta jos riktėlėjo:

— Nelipkit ant suolų, ar gyvuliai!

Iš priešakio ją užkalbino, Monika net nustebo,
pamačiusi Jarmalą, tiesiantį jai ranką. Ponia taip pat
pasisveikino, paklausė, kaip sveikata, kaip vaikas
auga, dar pasakė: kaip gražiai pasitaisiusi! Nors Mo-
nika dažnaiėjo į dvarą, bet tokio dėmesio niekad
nebuvo sulaukusi iš Jarmalų — ir staiga ponai ra-
do reikalą į ją atsigręžti, pakalbėti, net kvietė prie jų
atsisėsti: esanti laisva vieta. Monika sumišusi atsa-
kinėjo ir galvojo, kad ponai tik dėl to su ja tokie
meilūs, jog ji geroje vietoje sėdi, o gal dėl to, kad
vyras artistas? Čia, Jarmalų kalbinama, ji pamatė
iš už scenos išlindusią galvą. Iš pradžių nepažino,
paskum net delnais suplojo: šaipėsi Juras, išsitepęs
paakius.

Skambutis nutildė žiūrovus, salėj užgeso lempos,
iš lėto į šonus prasiskyrė uždanga, ir neryškioje sce-
nos šviesoje Monika įžiūrėjo vaidilas, kurie taip ty-
liai kalbėjo, kad užpakaly net šūktelėjo:

— Ar garsiau neišstenate?!

Suošė juokas, sugadinęs visą vaidinimo pradžią. Tačiau įsigėrusio žiūrovo pastaba padėjo vaidiloms: jie atsigavo, įsidrąsino, ir laisvas, skambus žodis greitai buvo priimtas su atsidėkojimu.

Viskam jautri, greit priimanti kiekvieną smulkmeną, paprastos sielos moteriškė, Monika ūmai užsidegė užuojauta, patvino ašaromis, išsiliejo juoku. Jos tas staigumas reaguoti į ją apsupančius reiškinius, įvykius dažnai būdavo per ankstyvas, perdėtas, per greitas gal tik todėl, kad ji viską ėmė širdimi. Jai nebuvo kada galvoti, kad scenoje vaikščiojo, elgėsi žmonės ne taip, kaip gyvenime, ne tokiu balsu kalbėjo, — ją nešė dramos verpetas, ir jos širdis vis smarkiau plakė. Kiekvienu metu, vaizduojant žiaurų ir neteisingą sprendimą, ji galėjo surikti:

— Begėdžiai, ką tam nekaltam žmogui darote! Ar neisite lauk! — O kai išėjo jos vyras, nors ji tuojau jį pažino ir kasdien girdėtas jo balsas moteriškę kiek išblaškė, bet tuojau ji užmiršo, klausėsi jo žodžių, šypsojosi, džiaugėsi, džiaugėsi...

Pasibaigus vaidinimui, ji surado Jurą, besivalantį barzdą, plėšiantį ūsus, išbarė, kam jis nepasigailėjo to lenkų kareivio ir tokį jauną užmušė, bet čia pat buvo ir užmuštasis, ir Monika daugiau nieko nepasakė, kaip tik:

— Vaje, kaip gražiai vaidinote, aš negaliu...

Muzika jau skambėjo salėje, suolus sustūmė pasieniuosna, ir prasidėjo šokiai. Tarutis, dar gerai ir neišsiprausęs, su grimo žymėmis, ištemptas Monikos, sušoko valsą. Moteriškei rodėsi, kad į jos vyrą visi žiūri. Ji dar labiau raudonavo ir, pakišusi galvą po artisto smakru, virpančiu balsu prašė:

— Juruk, nesuk į kairę, aš nepataikau... svaigsta galva.

Po poros šokių, kad nedulkėtų, Juras pribarstė ant grindų stearino žvakės drūžlių, ir šokikai iš visų šonų jam dėkojo. Savanoris čia buvo vyriausias tvarkdarys, visi klausė jo patarimų. Monika girdėjo, kaip salėn pradėjo veržtis girti, ir Juras juos sutvarkė. Visur apsiėjo be muštynių, gražiuoju, ji nepaprastai džiaugėsi, kad vyras moka maloniai su visais. Savanoris keletą valandų sėdėjo prie kasos, taisė užgesusią lempą. Monika šokdama jį matė šen ir ten. Čia pribėgo ji, vedama paties mokytojo, kuris teikėsi pasiprašyt vyro šokiui jo pačią. Jis sakė:

— Prašom, prašom, ponas mokytojas!

Buvo dainų, ratelių. Aukštai kabėjo spalvingos lempos. Po dvyliktai, kai daugelis apleido salę, pasilikę vakaro rengėjai sutvarkė kasą, užsklendė duris, nukėlė nuo scenos stalus: moterys sukrovė ant jų dešras, pyragus, gerai visi pasistiprino ir dar porą valandų pasilinksmino.

Tas vakaras Monikos atmintyje pasiliko kaip vienintelis. Jie vėl buvo savo žemėje, darbuose. Praėjo daug laiko, ir, tai atsimindama, moteriškė sakydavo:

— Niekad daugiau taip linksmai nepagyvensiu. Gana mano dienelems!

Tai buvo tikrai laimingos dienos.

Vėl ji kuris laikas nesirodė žmonėse, niekas nematė Monikos su vyru vakarėliuose, ir aplinkiniai spėliojo, kad Tarutienė laukia antrojo.

Monika, anksčiau būkštavusi dėl per ilgų bevaikių metų, pamažu įtikėjusi, kad jai atimta galia gim-

dyti, kad ji niekuomet daugiau negirdės iš jos išėjusio naujo žmogaus balso, o pirmojo ir vienintelio mirties atveju pasiliks visai viena, — nepaprastai apsidžiaugė, pajutus savyje permainą. Dar ryškiau suliepsnojo sveikata jos skruostai, dar melsviau pražydo akys.

Ji labai norėjo mergaitės. Tėvas sau pagalbininką jau augino, bet rūko tik jai. Monika gerai žinojo: berniukas ne jos džiaugsmas. Paaugęs nesiglaudys prie motinos, neužtars jos, viską darys savo protu ir savo keliais nueis. Kiek ji dėl Kaziuko privargo, kiek dar prikentės, kiek kartų dar jį penės nuo savęs nuvogtu kėdžiu, o ar atsimins kada nors, ar padėkos?! Maža tokių vaikų, kad motiną senatvėje karšintų ir nešiotų rankomis, kaip juos kad mažus nešiojo. O mergaitė, kad ir kokia būtų, — vis joje motinos daugiau, vis lėlę į glėbį griebis, o ne peilį; parpuolusį, silpnesnį už save prikels, o ne pastums.

Monika nežinojo, kokia jėga, kokiomis mintimis pakreiptą prigimtį, kad antrasis jos neapviltų. Ji juto savo viduje vaisiaus sunkėjimą ir stengėsi jam duoti moterišką vardą. Guldama Monika tyčia sugalvodavo sapnus apie mergaitę. Bet mergaitė ilgai neatėjo, klajojo jos sąmonėj lyg rūko debesėlis, ir ji, motina, davė jai žmogaus panašumą, veidą, plaukus, akis, ūgį, atrinkdama patį geriausią iš savo tolimos jaunystės atsiminimų. Pusiau snausdama, atgaivino seniai dingusių jos matytų mažų mergaičių veidus, su kuriomis ji kadaise žaidė ir bėginėjo, puošė lėles. Atsiminė valandas, praleistas dvare, ant motinos kelių, net kaip ji kartą visai maža paklydo rugiuose ir ją rado miegančią, pilną saują prisirovusią dobiliukų. Atgijo ir seniai dingęs jos senelės pasakojimas iš baudžiatvės laikų, kaip ją mažą nuplakė žiaurus ponas, kad ji nu-

skynė dvi slyvas dvaro sode. Kaip ji bėgo visą naktį namų ieškot.

Ir neatėjo nė vienas šviesus, lengvas regėjimas. Visa praeitis buvo pilna šiurpių, skaudžių vaizdų: rykštės, užmuštas tėvas, serganti motina... ir staiga ji pamatė sapną, kurį dar visai jauna matė ir kuris su visomis smulkmenomis vėl pasikartojo: rodos, ji sėdėjo senose kumetynėse, vasaros sambrėšky, prie lango. Vienu vieną sėdėjo ir laukė, be nepareis taku motina, seniai išėjusi su ryšulėliu į miestą. Tolumoje, kur leidosi saulė ir tamsa užgulė laukų kraštą, iš lėto vėl ėmė švisti, ir ten, kur nusileido už kalvos kelias ir kur, jos manymu, turėjo būti galas žemės, pakilo trys žiburiai. Ji įžiūrėjo: tai vienplaukės mergaičių galvos, kurių garbanose dega saulės spinduliai. Greitai jos paliko pievą, viena paskui kitą įbėgo vieškelin ir, pasišokinėdamos čia viena, čia kita koja, mojo rankomis Monikai. „Argi gali iš taip toli mane matyti?“ pagalvojo Monika ir atsitraukė toliau nuo lango. Ir kai tik ji atsitraukė, lyg degančios žarijos, įmestos į vandenį, mergaičių drabužiai, veidai, plaukai — pasidarė juodi. Mergaitės ėjo lėtai, iškilmingai, nuo galvos iki žemės apdengtos juodais šydais, — kaip kadaise dvare jai teko matyti ponias vienu laidotuvių proga, — ir nešė mažutį, baltą grabą.

Monika pabudo karštyje, didelėmis pastangomis išsivadavusi iš sapno, ir puolė ieškoti vyro. Keliskart ji šūktelėjo jo vardą. Pro miegus tas kažką pasakė, jos širdis plakė, paskum rankomis ji apgrabaliojo prie savo kojų nusikasusį Kaziuką. Tik tada atėjo palengvėjimas, kai neryški ryto šviesa nukrito ant kampe pamesto kirvio ašmenų ir lėtai grįžo diena.

Negreit išėjo iš atminties sapnas. Dėl jo Monika liūdnei spėliojo, daug naktų pragulėjo be miego, at-

viromis akimis, bijodama, kad nepamirštosios siaubingai regėjimai, gali išgąsdinti gyvastį, besirausiančią jos gelmėse.

Bulbiakasio metu Monika susilaukė antrojo. Po neilgai trukusių kančių, lyg pro miegus, ji silpnai paklausė:

— Duktė?..

Vietoje atsakymo prie jos galvos paguldė įraudusi, tarytum išpirtą, sveiką, klykaujantį sūnų. Monika ne iš karto atsigrėžė į rėksnio pusę. Ilgokai ji gulėjo su skausmo raukšle, spunksojo į lubas ir, gal būt, galvojo apie tuščiai dingusius sapnus, gal būt, ją aplankė tolimos jaunystės paveikslai, ji pakėlė galvą, norėdama prisiartinti prie jai vienai matomo vaizdo, paskum išsitiesė ir užmerkė akis.

Aštuoniems mėnesiams praslinkus, Jarmalienė parsivežė iš ligoninės dukrą. Ponia nesveikavo, ir miestelio daktaras dažnai važinėjo dvaran.

Kartą — jau buvo vasaros pradžia — kai Monika gaišo su naujagimi, grįžo iš dvaro susikrimitęs vyras. Jis iš padilbų žvalgėsi į pačią. Monika nuspėjo, kad Juras parnešė kokią nors abiem nemalonią žinią. Tikrai, kiek pasišvaistęs po kiemą, vėl grįžo į vidų, lyg ką pamiršęs, ir, kaip visuomet su juo būdavo, jei norėdavo kuo nors rimtesniu pasitarti, atsisėdo prie pačios.

— Kelinta diena nesiryžtu tau sakyti... Prašo ponas ir ponia, kad ateitum. Aš nežinojau, kaip išsisukti, o gal tu galėsi, nebus sunku? Prižadėjo skolos šiemet nereikalauti ir mūs vaikams pirktines kelnaites, marškinius pasiūti. Jarmala kelinta diena geras toks,

vis ateina, kur aš dirbu: „Labas rytas, neskubėkite, pasilsėkite. Prašom papirosą.“ Iš ryto vakar nusivedė į kambarius, gėrimo įpylė, girdi, iš Paryžiaus — vardą pasakė. Brangus. Mergaitę parodė — tik pro žiūronus suprastum: kaip mano kumštis. Paguldyta minkštimuose po muslinais, — pirštais aplink visi vaikšto. „Karalienė“, pamaniau. Tik paskum atsikvošėjau, kodėl Jarmala šilkinis man.

— Ko prašė?

— Atsikalbinėjau... man nei šis, nei tas pasidare. Užsigyniau, kad tu nesveika, negalėsi, o jis: „Parvešim daktarą, apžiūrės, nieko neatsieis, pasakyk — gali ar ne tamstos žmona.“ Spyriausi, kad nebus savo vaikų kam palikti. Tą dieną paleido, bet šiandien vėl pristojo. Girdi, tegu atsiveda vaikus, galės čia gyventi, lovų, kambarių turime...

— Tai ko jie nori, sakyk!

— Ponia esanti nesveika, daktarai uždraudė žindyti. Kaune ieškoję mergos, siūlė vieną iš ligoninės, baugu imt kokią nepažįstamą. Tavo pieno užsinorėjo...

— Tam dvarui su kūnu ir dūšia parsiduodame, Jureli. Matai, ponai: nuo savo vogsiu, o jų žindysiu. Tokiems ar svetimas vaikas, ar tvoros mietas... Pasakyk nuėjęs, kad negaliu.

Vyras sakė:

— Gerai, nueisiu rytoj ir pasakysiu, kad tu užtraukei vaiką, nebegali. Pats nenoriu. Negirdėta — svetimus žindyti!

Kitą dieną, Jurui besiruošiant nešt atsakymą į dvarą, pietų laiku suprunksė prie pat jų lango eržilas, ir iš ratukų išvirto Jarmala. Spėjo Taručiai vienas į antrą klausiamai žvilgterėti, burnų nenusivalė, šoko Monika slėpti lėkščių, buvo pradėjusi:

— Tu dieve, ką man pasakyti? — ir svečias pasirodė duryse.

Su pirmais žodžiais apie orą, apie vis dar reikalingą lietų Jarmala pastatė prie Monikos medaus kvortą, Kaziuką apipylė tešlainiais, dar išėmė iš kišenės kažką surištą ir paguldė ant kūdikio lopšio. Esą, čia dovana nuo jų mažutės panelės. Atsisėdęs Jarmala paklausė savanorį, kodėl tiek daug paliko žemės pūdymui, kodėl niekur nėra daržo. Dėl daržo Juras paaiškino: pati su tuo mažu prasiklykino, spėję lysvę kopūstų pasodinti, ir viskas.

— A, jodamas galvojau: sodo reikėtų. Nė vieno medžio. Ten graži vieta! — Jarmala parodė pro langą, kur turėtų būti sodas. — Pats neblogas sodininkas, ir kaip čia dabar?

— Vis kapitalų reik, ponas... — Juras davė suprasti Jarmalai, kad jam kažkada ponas žadėjo medelių.

Kaipgi, Jarmala užvedęs visą medelyną. Anksčiau jaunutis buvęs, pernai tik suškiepiję. Išsikaskite dabar jau duobes, o kai ateis ruduo, ateisite ir pasiimsite, kiek norėsite.

Monika nežinojo, kaip dėkoti ponui už tas dovanas ir prižadus. Sakė — ir atsilyginsią, atidirbsią. Na, už medelius Jarmala nieko neskaitysiąs, ne parduoti — sau auginąs.

Paprašyta žindyti Jarmalos dukterį, Monika stauga, be atsikalbinėjimų, sutiko. Per dvarininko saldumą ji užmiršo, kad buvo pasižadėjusi, kol gyva, — ten kojos nekelti. Tą pačią dieną ją išsivežė į dvarą.

Tose žemėse, dirvose, dabar jau susmukusiuose, iš dalies paverstuose į tvartus kumetynių namuose Monika praleido juodžiausius samdinės mergos metus. Čia palaidojo tėvą, kentėjo blogų žmonių pajuo-

ką, tyčiojimąsi dėl pirmojo meilės vaisiaus, norėjo nusiskandinti. Be sunkių, slegiančių atsiminimų, ji nieko iš čia neišsinešė. Netraukė jos į dvarą. Monika nešiojo tą prastuose žmonėse randamą išdidumą — valgyti kada nors ne priedartos, išmaldos, bet nuosavą duoną. Įsikurdama savo žemėje, galvojo: „Verčiau vienąkart per dieną ėsime — ponų pastumdėliai nebūsime.“ Tačiau jau pirmomis naujo, savarankiško gyvenimo dienomis jie nejučiomis pasidarė dvaro skolininkai. Ūkio įkurtuvės skolą vis didino.

Monika niekad nebuvo, gyvendama dvare, įžengusi į ponų gyvenamuosius. Ji grįžo sutemus ir viską papasakojo vyrui. Klumpėta ji nedrįsusi įžengti — prieškambarį palikusi medinę avalynę ir blizgančiomis grindimis vaikščiojusi basa. Jarmalai, atidarinėję visų rūmų duris, parodė minkštus baldus, kur grafas gyveno. „Prašom sėst, nebijokite“, jai sakė. Vaje, vaje, tie ponai minkščiau kloja užpakaliui negu mes galvai! Įvedę ir veidrodžių kambarin — iš vieno žėri, lyg danguje. Eini ir matai save visur, lyg į ežerą brendi. Bijojau, kad galva nesūsiskutų. Gerai, kad ponia nepuiki, kai tik aš čiūžt — ji mane už alkūnės. Rodė, kur senieji ponai puotas rengdavo: ant sienų nuogų mergų pripiešta — susigėdau ir nežiūrėjau. Tfu, tfu, neturi tie ponai gėdos, vis prie paleistuvystės. Ogi ta muzika, kaip ją — partapionas stovėjo, ogi atvožė Jarmala, aš paspaudžiau — kad išsigandau. . . Jureli, kad davė balsas! Sako, nieko, nieko, — ir ponia su vyru juoktis ėmė. Į buvusius grafų, dabar jau jų, miegamuosius įprašė. Lovos kaip altoriai: mėlyna, žalia, geltona — iš vieno šilkas. Pirštais paėmiau — slysta. Pamaniau sau: „Dėl to tie ponai ir pasileidžia, tokiose vartydamiesi.“ Duknos lyg debesys. Kaip tos mergaitės aptaisytos! Lėlės. Apautos,

apgobtos, iškvėpintos. Neduoda be batelių prie grindų prisiliesti, kad nesušaltų. „Dieve, dieve, — pagalvoju, — o kaip mūsų, prastų: basi, vienmarškiniai, drėgnoje asloje — pakriokia, pakosi — gerai, ir gana.“ Mažutė, menka ta mano žindukė. Nedrįsau prie Jarmalos žindyti. Kaip nelabasis stovi, neišaina, laukia. Išsiurbė iš manęs visą pieną. „Ponia, — sako, — atsinešk ir savo vaiką, noriu pažiūrėt, galėsite čia nakvot.“ Nusivedė, kur man miegoti. Kad ir prasčiau negu jų, bet jau niekad taip mes nemiegosim. Privalgydino pasisodinę, privaišino, padėjo šakutes — nemoku. Dėl to kitų gardžių pataisymų ir nevalgiau — krinta iš rankų peiliai. Štai vaikams įdavė pyragėlių, džiovintų kriaušikių. „Tik, sako, iš ryto atbėkite, anksti. Jei reiks vyrui prie darbo padėt, pasiūsim savo berniuką.“ Beje, būčiau ir užmiršus: susitikau Matildą. Nežinojau, kad ji prie dvaro pasiliko. Nusivedė pas save, į kumetynes. Jureli, širdį suskaudo: blogiau už gyvulius Jarmala samdinius laiko. Netikėjau, kad mums toks geras, o kitiems — siurbėlė. Langai skarmalais užkamšyti, čia pat kiaulių srutos, dvokimas. Padavę prašymą žemei, norėtų išsikelti — antri metai nesulaukia žinios, taip ir dirba ponui. Pasiverkėm abi, atsiminiau, kaip aš čia gyvenau. O dėlto ir Lietuva nesulygino: sukčiai šilkuos, dori — varguos. Pasakojo Matilda, kaip tą dvarą Jarmala iš valdžios gavo, kaip pavyzdingai laikys... Gerai nesupratau. Visai atidavę. Ministeriai važiuoja ir važiuoja čia pasibaliavoti.

Kasdien Monika kėlė brėkstant, liubėsi, virė pusrytį ir, palikusi dar miegančius saviškius, ėjo dvaran. Vogė pieną nuo savo kūdikio ir nešė svetimam. Pietų metu vėl grįžo, virė, skalbėsi, vakare — vėl dvare. Ką sugriebus, iš ponų gavusi, nuo savo val-

gio nuvogusi, į antį įsidėjusi pyragaitį, cukraus gaba-
liuką, nešė savo vaikams.

— Gausiu kokį grūdėlį, kaip pelė — tuoj į savo
lizdą. Kad ne tie maži, už jokių pinigų neparsiduo-
čiau tokiam darbui. Dabar vis šį tą išpešu, rūbams
uždirbsiu, dar gal ką reikalingo pasiprašysiu.

Ilgainiui Monikoje nuo to bėgiojimo atsirado silp-
numas, krūtyse iššoko mėlynos gyslos, akys dar gi-
liau įdubo veidan. Visas jos gražumas ir sveikata
perėjo į ponų mergaitę.

— Rodos, ji ne pieną, o kraują iš manęs atima,
ponaičiukė. Šiandien Jarmalienė vėl pamokslą iš-
drožė. Pradėjo kasdien kabintis. Įskundė, tur būt, kas
nors, kad ir saviškį vogčiomis žindau. „Girdėjau, gir-
dėjau, — priėjus man Jarmalienė, — tai kam priža-
dėjot neduot savo vaikui. Žiūrėkite, Tarutiene, jei
užkrėsite mano Birutėlę kokia liga...“ Man lyg per
galvą su tais žodžiais! „Kokia liga, poniute, kokia?“
klausiu. Kad dar žodis — toks pyktis užvirė — akis
jai būčiau iškabinusi. „Nesikarščiuokite, prašom...
pieną sugadinsite“, — man vėl ji. Matai, koki tie mū-
sų ponai: ar prastas žmogus, ar šuo. Kad ne tas var-
gas, nei eičiau, nei matyčiau, Jureli, to dvaro.

Vyras pyko:

— Ko prižadėjai! Daugiau neisi. Tegul ožys pa-
žindo jų dukterį. Apsieisim be jų pagalbos. Nuva-
žiuosiu į banką, paimsiu paskolą, atiduosiu tuos tris
šimtus, ir tepasikaria. Žiūrėk, kokie karaliai!

VIII

Pro Klangius patį vidurvasarį praėjo audra su žai-
bais ir perkūnija. Į liepos pradžia javas sukilo tirš-
tomis derliaus vilnimis, dunksojo debesiu. Artojas su

drėgna akimi klaidžiojo duonos platybėse ir iš džiaugsmo, lyg savo vaiką, glostė pūkėtą varpą.

Tarutis raminosi: na, jei gerai duosis, šį rudenį nereikės pašarauti nei duonauti.

Kur tik buvo pradrėksta žemė, išberta sėkla, — jėvas stovėjo mūru. Šnerėjo, vilnijosi. Įsibridusiai karvei, veršiui — nei ėsti, nei baubti. Klioniuose, grioviuose žolė duso: prikrekusi, sodri, kad ir žmogus, matydamas gyvulį su tokiu godumu ryjant kiauldobilius, norėdavo lenktis ir plėsti pilna burna.

— Bus kratams ir kūliams šiaudų. Lengvesnė prastumtis.

— O, šiomet — mes ponai!

Vasaraėjo begalinėje sauroje. Spigino saulė, be debesies, be drėgno vėjo, be spurgelio rasos. Pakraščiais nueidavo, nusibelsdavo dundulis, nušvisdavo žaibai — ir vėl giedra, aiškus ir permatomas dangus. Žmonės ir tokius žaibus vadino — giedros žaibais.

Nuo pat sekminių nebuvo rimto lietaus: nupurškė perdebesiais, šiltas nukrito — vėl toks smagus oras, pilnas žiedų dulkių, aitraus džiūstančio šieno kvapo.

Pakils debesis akiraty ir stovės visą dieną, lyg balti žirgai.

Klangių ir Žibintų kaimai niekad drėgmės, šlapumo stygium nesiskundė: aplink tvalkės, žemė nenusausinta, durpėta. Dvarų laikais niekas jos nejudino, net gyvulys, žvėris kojos nekėlė į liūnų ir akivarų plotus. Ponai čia tik antis ir slankas medžiojo. Kur jų nušautų neišdrįsdavo surasti įgudę šunys, ten siūsdavo baudžiauninką. Dabar ta žemė priklausė vakarykščiam dvarberniui.

Bulvės čia veik visuomet prigerdavo, arba užpuldavo jas gruodai; kiti pasėliai dažnai mirko kiaurus

mėnesius. Tik aukštosios, iškilusios dirvos buvo apdirbamos, kurios ir padėjo galą su galu sudurstyti. Tose apylinkėse kiekvienas lietaus debesis buvo laikomas dievo rykšte.

Naujakurių kaimams, išsitiesusiems slėnumose, balažemiuose, sausa vasara tiko. Kas kita buvo Aukštutiniams Balandynams, Armeniškiams, gyvenantiems panemunėse. Jų žemė prie smėlio, palaida, kai didesnis karštis — nulinksta pavytęs žiedas, prisiplaka be jėgos ir sulties žolė, o jeigu ir užaina pavėluotas lietus, kada jau rugys nužydėjęs, — stiebus ir lapus apsėda amaras. Žiemkenčiai perdaug anksti čia priėdavo, bet tokie nususe, tuščiavarpiai, tokie nepatvarūs, kad gaila žiūrėti: vos laikosi įsikabinę į nuogus grumstus savo iškeltomis šaknelėmis. O ganyklų plotuose, pūdymuose — armuo prie armens, suskilusi, suplyšusi žemelė, lyg šimtamečio veidas.

— Sako, dievas duoda! Vieniems davė, iš kitų atėmė. Vieni baloj, kiti ugnį. Ot, ir gyvenk! — skundėsi sausųjų laukų gyventojai panemuniečiai ir su pavydu žiūrėjo į Klanguis, Žibintus, kurių derlius mėlynavo kaip nugulęs audros debesis.

— Ką padarysi! Visą laiką mes pas jus bėgdavome duonauti, o šią žiemą, jei ir toliau taip seksis, jums pagelbėsime, — ramino naujakuriai kaimynus.

Visai prieš piūties metą, pačiame karštymetyje, pavakary, pakibo tolumoj, saulėlydžio krašte, mažas debesiukas. Iš pradžių į tokią kepurę niekas rimtai ir nepažiūrėjo. Jis slinko, pilnėjo, oras pasidarė tvankus. Šunys gulėjo padėję ant žemės galvas, išsižioję alsavo, o gyvuliai, suvaryti į kūtes ir laidarius, ne-

drįso išeiti laukan, kur spiečiais skraidė kraujo ištroškusios musės.

— Taip lenkia prie žemės tinginys, ar tik ne prieš lietų? Niekad man taip nebuvo! — sakė Monika.

— Kad truputį nukrapintų — visiems būtų gerai. Atsigaus laukai, — pažiūrėjęs į vakarus, pridūrė vyras ir, sumirkęs rankovę į prakaituotą kaktą, aštria šake įsisuko šieno kupeton. — Prisisotins žemelė! — džiaugėsi Tarutis, ir gera pasidarė, kai vėsus vėjūkstis įlindo pro antį po jo marškiniais, paglostė kūną.

Greitai saulę uždengė bėgliai debesys, pranešdami artėjančią audrą. Jie nuplaukė tolyn. Dar iki saulėlydžio buvo toli, bet vakaruose atsistojo kalnas, ir jo šlaitai pritemdė žemę. Išiziebė pirmas žaibas. Praėjo valandėlė — griaustinio nebuvo girdėt.

— Aš palieku. Ugnis namie, gyvuliai. Reikia pašaukt, tevaro vaikas namo karves.

— Ko nerimsti, daug čia nelis! — sakė pačiai Juras, bet ji su šake dulkėjo namų pusėn, pasigriebusi mažąjį Jonuką.

Buvo garsu. Oras prisisunkė drėgmės, nusėdo šiltas, palšas rūkas. Net gale kaimo girdėjai kalbą ir barnį. Kažkur kalė dalgį, protarpiais pievoje atsiliepė ankstyvoji griežlė. Visi žmonės buvo laukuose: čia krovė šieną į kupetas, ten į vežimus, trečiur tuščias vežimas tarškėjo, sukeldamas dulkių kūlius.

Vėl žybtelėjo. Šiuo kartu žaibas buvo panašus į daugiašakį ugnies medį. Negreit atsiliepė perkūnija, dusli, tolima. Neišsigriovusi nutilo.

Juras pasižiūrėjo į vakarus, pritvirtino klibančią šakę prie koto, atmušdamas jos storgalį į žemę, ir palaukė artimiausio žaibo. Kai vėl ugnies plyšys atsirado debesyse, jis mintimis ėmė skaityti: viens, du,

trys... Iki penkiolikos suskaičius, jei neatsiliepia po žaibo perkūnija, audros nuotolis — kilometras. Jis suskaitė iki septyniasdešimt, net iki šimto, ir atbal-sis vis neatėjo. Juras, lyg pats supratęs užsiimęs nie-kais, dar sparčiau kibo darban.

Vieškely atsirado vėjovirpa ir, pakėlus dulkių stulpą, išvertus pakely kelias šieno kupetas, dingo. Sparčiaiėjo tamsyn.

Naujakurių namai stovėjo susigūžę, mažučiai, be tvarkos išmėtyti siauruose žemės rėžiuose, kiekvienas apsuptas įvairaus pasėlio audimų. Tokiu metu, kai vienoje dangaus pusėje žydėjo giedra, o iš kitos — griuvo tamsa, ypatingai ryškiomis varsomis degė laukai. Ruožais geltonavo svėrės, ruožais gulė drumsto vandens spalvos kviečiai, rausvomis ir violetinėmis dėmėmis į aukštumas kopė pelkių augmenija.

Sužėlę dirvos neramiai jūravo.

Monika išbėgo, sustojo vidury kiemo: ji matė, kaip kaimynuose kūliais pasileido laukuosna merginos ir skubiai ringavo paklotus baltinti audinius; kiek panešusios, juos pametė, paskum puolė prie tvoros ir graibė vėjo mėtomus skalbinius. Linkų žmonės buvo prie dobilų. Girdėjai, kaip šaukia vienas nuo nebaigto krauti šieno vežimo:

— Kartį, kartį duok!

Monika neramiai pažvelgė į lauką, kur buvo palikusi vyrą. Jo ten nebuvo, tik šakė styrojo, įsmeigta į šieną.

— Jurai! — jaudžiai šūktelėjo ji. — Jurūūk!

Tylu. Tik žirnių garbanas klesteno vėjas, kurie iš dirvos virto ir dribo kaip tešla čia pat, prie kluono.

— Jurai! — dar neramiau šūktelėjo. Paskum Mo-

nikos kaktoje įsibrėžė raukšlė, kuri reiškė nerimą, lūkestį ir baimę. Didelės, padrikusios debesų skaros siekė jau Klangių laukus, o ten toliau — vienas juodumėlis. Žaibas gaudė žaibą, perkūnija vis aiškiau murmėjo.

Monika pradėjo šaukti vaiką, kuris dainavo ganykloje skambiu balsu ir, rodos, negirdėjo motinos.

— Ko šūkauji? — atsiliepė vyras, išlįsdamas su šiaudų glėbiu iš klojimo.

— Kam gąsdini! Bijausi viena. Eik šen, į vidų. Vaiko negaliu prišaukti — tu pabartum. Permerks kaip viščiuką, ko jis ten dabar su ta karve — nepri-ganė!

— Didelis daiktas! Nubėgs pas kaimynus.

— Prie vieno pulk, prie kito. Užkūriau ugnį — užliet, ar ką?!

— O kam?

— Žaibas gali...

— Dabar gana! Geras galvas žaibas sugadina, dur-nų nelies. Perkūnijos bijo, vėjo bijo, mirti bijo, — kam dar gyventi?!

— Kaip nebijosi — žiūrėk, koks debesis. Ar ne-padaro, neįtrenkia, neuždega žmonių? Tu dieve, ateina vasara — ir drebi.

Perkūnija skardėsi čia pat, už girios. Kartais bal-sas tęsėsi toks šiurpus, ilgas ir klaikus, kad nebuvo jo pradžios nei galo. Stebėtis reikėjo, kur ėmėsi tokia galybė, kurią jautė kiekvienas žemės gyvis: nerimo vietoje gyvulys, lindo į savo olą vabalas, net žolė prisiplakė prie žemės.

Plačioje laukų apygardoje pakvipo salietra. Ne-spėjo žaibas perskrosti oro, nudardėjo griausmas. Ūmai užgriuvo naktis. Iš pradžių reti, stambūs lašai paptelėjo langan, sienon, vėl liovėsi, ir staiga, lyg

būtų debesis plyšęs, — užėjo tokia pyla, kad vanduo puolė latakais ir beregint išsiliejo upėmis.

— Kur mano galva! Išnešiau išdulkingi patalynę — ir palikau.

Vyras jau norėjo jai atsakyti, bet tuo laiku mirktelėjo akinanti žaibo ugnis, valandėlę pasirodė pro lietu skaudžiai žali laukai, buvo matyt net kiekvienas daiktas, kiekvienas kuolas, ežiaženklis, ir pridurmu — trenksmas.

— Oi! — persižegnojo Monika, nors taip retai darydavo, ir pradėjo garsiai kalbėti poteries, atsiklaupti viduryje aslos... — Juruk, pasižiūrėk, ar nedega kur?

— Dega... uodega tavo!

— Tfu, tfu — išsigandau. Dieve tu mano, kur tas dabar mano vaikelis? Negalėjo jis namo pareit.

— Matai, tavo kraujo: tik sudunduliuos — makarai, makarai pas svetimą. O ten — kaip pas dievą už ančio!

Pro lietaus pylą nebuvo matyti nė namų. Bemačiant po langu išsivertė drumzlini upokšniai. Dundėjimas nesiliovė. Vėjas atplėšė suklijuotą popierium lango stiklą: vanduo pasipylė į vidų. Monika puolė užkimšti jį paklode. Sykiu su jos dejavimo žodžiais pradėjo kirsti stiklan ledai.

Keli gabalėliai nupuolė aslon. Monika užsispraudė tarp lovos ir krosnies į kampa, atsitūpė, užsimetus ant galvos rudinę, ir vėl ėmė garsiai poteriauti:

— Viešpatie, karaliau žemės...

— Aukšti kalnai, žalios lankos,
Sraunūs vandenėliai...

Oi čiū-dra-la-la! —

užtraukė Juras, prarėkdamas žmonos maldą.

— Iš tikrųjų, lyg kvailas. Erzink, erzink, kai išklos pasėlį — padainuosi.

— Ko tu nori, aš giedu! Su poteriais neprikelsi, kai išklos. Reikia tik valdytis. Kas būtų, jeigu aš pradėčiau taip: oi, ai, vai!

— Ogi kai! Aš ne pirmoji ir ne paskutinė. Bijo visi, ir Linkuvienė, ir Baukienė, ir...

Trenkė.

— Sveika, Marija, malonės pilnoji...

Juras, lyg atblokštas, pašoko prie lango.

Dabar jis apsidairė, nes nebuvo abejonės, kad žaibas krito kur nors netoliese.

Debesis tebekriokė, bet iš visko galima buvo spėti jį praeinant, duslesniu balsu griaudžiant, tolstant.

Kiek prašvito. Dabar buvo girdėt, kaip melodingai šnara ką tik atgiję upeliai, bėga nuo stogų. Lengviau ir ramiau pasidarė. Audra prasiautė staigi, žiauri, lyg būtų parodžiusi visą ramios vasaros kerštą. Debesies juodumas nugulė į vasaros saulėtekio kraštą. Šviesos ruožas nubėgo laukais, lašai tebekrito, tačiau vis retesni, ir matei, kaip jie tviska vėl atsiradusioje saulės šviesoje.

Didingai užsidegė laukai. Tik ten, kur praėjo kruša, joks vėjas, jokia grįžtančios tylos galybė negalėjo prikelti priplakto javo.

Vaivorykštė apvainikavo naujakurių žemę, kuri šnekėjo, murmėjo ir godžiai rijo vandenį, bet jo buvo tiek daug, kad žemumose apsėmė pasėlį.

Kiemuose atgimė žmogus, subliuvo permirkęs veršis, tarškėjo ratų stebulė vidurkely, vos įkabindama tirštą purvą, krykštė žąsele susikabinę vaikai, taškydami vandenį.

Linkus ėjo ežia į rugių lauką, nepaisydamas rasos,

kuri tuojau permerkė jo apdarą. Paskum jį sekė pati. Iš čia buvo matyti ateinant ir Taručius.

Linkaus rugiai viename ruože, kur retesni buvo, stovėjo jau išsilyginę, nors ir neatgavę pilnutėlės drąsos, tačiau kviečiai — sumalti, priblokšti, tik kur-nekur kėksojo pasistatęs varpų pluoštelis. Taručių iš viso pasėlis ne toks tirštas buvo, nebėrė pelenų, bet, nelaimei, lomose pasėtas — ledai beveik tą patį padarė. Jei ir buvo vilties, kad prisikels šimtasis šiaudas — daugiau galėjai tikėtis šiaudų negu grūdų.

Susitikusios moteriškės susėdo čia pat, drėgnoje žolėje, ir pradėjo dejuoti:

— Ir džiaukis, žmogau!

— Gyvenk, jei nori.

Vyrai žiūrėjo į laukus be žodžių. Tarutis išbrido kviečiuosna, pasilenkė ir bandė rankomis pakelt išmuštą derlių. Kad ir kaip jis stengėsi, perlaužtas šiaudas vėl linko prie žemės, ir tų pastangų pakako, kad suprastum ateinančio rudens ir žiemos badą.

— Nepakils, — išeidamas iš lauko, pasakė jis, — jau po pyrago.

Nuo tokių vyro kalbų Monikai noras buvo bėgti, pasileisti per laukus, kaip ji pati sakėsi, bet kur, į ką?

Saulė skubinosi leisti. Negyvi laukai, kuriais tarutum praėjo šimtai raitelių, kanopomis sutrypę želmėnį, atmušė nutolusių žaibų atspindžius, kurie lyg kalavijai ten, toli, baugino žmones.

Dabar nei ašaros, nei vaitojimai nebūtų padėję. Reikėjo guostis, tikėti ateinančia diena. Tarutienė nusiramino tuo, kad ne jų vienų — viso kaimo derlių pavertė į kratinį.

— Dėl manęs... — ir avižom, grikiais gyva būsiu, aš tik dėl vaikų raudu.

Kaip buvo Tarutienė užliejusi ugnį, daugiau nebekūrė; vakarienei šeima išgėrė šviežio pieno, ir ji, motina, pasižiūrėjusi į Kaziuką ir mažąjį, kąsdama duoną, su ašara akyse, pasakė:

— Paskutinę duonelę baigiame.

Dar kiek pasėdėjo prie lango, pažiūrėjo į raudoną gaisro pašvaistę už girios, kur nuėjo audros debesis. Pasvarstė, kad jie vis dar laimingesni už tuos, kurių ne tik neprinokusį derlių iškūlė, bet ir namus į peklus pavertė. Ir taip, parymoję, patylėję, sugulė.

Laukuose išiviešpatavo tylą, dar labiau didinama blankių žaibų ir gaisro aušros, išsiliejusios viršum miškų.

Atsiliepė griežlė. Žmogui gėlė širdį dėl tos dienos padarinių. Ne vienas, o šimtai nemigo tą naktį — rūstavo ir keikė gyvenimą.

Monika ilgai nesudėjo akių. Atėjo noras kažkodėl sukalbėti „Angelas dievo“.

Pabaigė, išiklausė į savo žodžius ir jų nesuprato. Lyg susigėdo dėl to ir pagalvojo:

„Teisingai Juras sako: aklas tu, dieve, ir kurčias. Nėra tavęs vargšui žmogui...“

IX

Ėjo dienos, savaitės, mėnesiai. Jos nusiglemžė daug gyvų, sugėrė klanus prakaito ir ašarų, o saulėtekiai už klampių ir nederlingų Klangių laukų žymėjo vis naujas dienas, kurių subrandintas motinos iščiuje vaisius su skausmu išvydo pasaulį, ir ką tik prasižiojusi burna pareikalavo savo kąsnio.

Metai! Jie, kaip ir visur, turėjo keturis augimo ir brandos laikus Klangių šalies valsčiui: pavasarį,

kada atgimdavo darbas ir naujakurys su susisukusiu skilviu, vėjo draikomais skarmalais apsidangstęs, išeidavo sėti savojo sklypo. Tuomet laukai žadėdavo sukilt vilties vasarojumi. Vasarą, kai nebūdavo kada galvoti apie valgį ir poilsį, nes dienos ilgos, o naktys — nespėjo užsimerkti, ir vėl po kojomis darbo žemė.

Kai ateidavo ruduo, vilčių metas, derlius būdavo nuimamas iki grūdelio. Iškultas, išvėtytas, jis pereinavo į dvaro, skolininkų, palūkininkų, klebono, varpininko aruodus, o jo sėjėjui pasilikdavo pelas.

Klangių ir apylinkės naujakurių kaimams šitie metai buvo tikras badmetis. Po gražaus, šilto ir ankstyvo pavasario priešpiūtinis metas prasidėjo su karščiais, audromis ir vėjais, kurie atnešė krušą, iėguldžiusią plačiomis apygardomis žiemkenčius. Daugelis vis dar tikėjosi vasarojum, bulvėmis ir guodėsi dievo valia. Tačiau visą vasaros pabaigą tą kraštą gulė debesys, kurie plūduriavo nukarę pažemėje, merkę amžinomis liūtimis jau ir taip įrūgusį, tvalkėtą dirvožemį. Jei ir nušvisdavo paguodos diena, spėjusi pasausinti į ežerus virtusius pasėlių laukus, rytojui, lyg kerštui, dar gausiau atnešdavo debesys vandens.

Šen ir ten plaukiojo nupiauto šieno pradalgės. Jas graibstė žmonės iš balų ir vilko džiovinti kiemuosna, po pastogėmis. Stoję šalti orai sunaikino nespėjusį priėti grūdą. Piūties mėnesį trejetą dienų paryčiais nubaltino laukus gruodas.

Mažažemiai ir naujakuriai, netekę paskutinių išteklių, ėmė pardavinėti gyvulius, verpalus, vilną.

Anksti užėjo speigai, ir nepiautą, nepriėjusį javą, pusiau nuganytą, ištryptą gyvulių, supūdytą drėgmės, daugelis aparė, nes nesitikėjo, kad kitą pavasarį bus atliekamas darbai arklys.

Būriais ėjo laukuosna ir iš vandens kėlė su virkš-

čiomis vos užsimezgasias bulves. Kasė jas prasky-
dusias, virė košę, maitinosi. Dėl to maži vaikai iš-
pumpo, ir atsirado naujos, negirdėtos vidurių ligos.

Mėsa ir miltais galėjo penėtis tik taupieji ir tur-
tingieji, iš pernai metų pasilikę šiokias tokias at-
sargas.

Kai tik iškrito sniegas, visur atsirado pašarų sty-
gius. Labiausiai šalčių pakąsti neturtingieji, sugraibę
palėpėse ir šalinėse paskutinį šiaudą, kinkėsi ratuosna
ir traukė į tolimuosius kalėdodami.

Dar žiemai neatėjus, Klanguose nuo stogų plėšė
šiaudus, piovė iš jų akselį ir šėrė gyvulius. Būriais
naktimis siautė valdinėje girioje, kirto apšalnojusius
alksnius, beržus, kurių šakų atžalomis palaikė gyvu-
lių, savo maitintojų, gyvybę.

Kaip nauja baismė valstiečiams prisidėjo pastatyti
valdinėse ir dvarų giriose eiguliai. Jie buvo akylai ir
negailėstingi savo aukai. Ūmai prasidėjo žiemos šal-
čiai. Negalėdami pasigauti girių, neturėdami nei ark-
lių, nei pinigų, žmonės plėšė stogus pašarams, ardė
tvoras, šulinių rentinius kurui.

Šaltis, lyg visų nelaimių bendrininkas, vis nesilio-
vė, o didėjo, ir žmonės pasakojo, kad telingų karvių
viduriuose sušalo vaisius. Vilkai įsidrąsino šeiminin-
kauti kūtėse.

Kasdien girdėjai kaimuose apie įsilaužimus, bet
vagys, ėję iš miestelių, nieko daugiau negriebė, kaip
tik lašinius ir drabužius.

Tarutis žiemą praleido vos šuns nesuėdęs. Ilgai jo
niekas nematė miestelyje su šaulio kepure. Būrio va-
dovybė parašė jam paraginimą atvykti su uniforma

į nepriklausomybės šventės iškilmes, bet ir į tai jis neatsiliepė. Žinant jo karštį ir pramuštą galvą visokiems susitelkimams, prakalboms, galima buvo manyti, kad Juro neišleido svarbūs darbai.

Buvo namuose šiokių tokių nelaimių — susirgo Kaziukas. Gerai jam nepasitaisius, krito į patalą mažasis Jonas. Per pačius šalčius nuo ryto iki vakaro tėvas rūpinosi tų negerovių šalinimu ir bėgo aušromis, vos praplėšęs akis, į dvarą, kur už paskolintą rugių, kviečių pūrą, už vieną kitą litą, paimtą „ant raščiuko“, vežė iš girios Jarmalai medžius. Žmogaus jėga tiek atpigo iki pavasario, kad daugelis aplinkinių veržėsi į dvarą, siūlydamiesi darbams pusvelčiui. Už sėklą, pinigus kai kurie iš anksto pažadėjo ponui pagalbą prie statybos, vasaros darbams, o kiti sulygo dukteris į mergas, sūnus — į bernus. Duona visur pasidarė brangi, o metinę algą Jarmala gerą davė — porą batų, lininę eilutę ir tris pūrus grūdų. Kol miestely, prie savivaldybės, susikūrė komitetas gelbėti nuo nederliaus ir išsirūpino pigiomis kainomis naujakuriams sėklos, Jarmala pirmas ją išdalino naujakuriams. Kai jo aruoduose ėmė stigti grūdų, jis nupirko turguose per šimtą centnerių pasėliui tinkamo grūdo ir skolino prižadėjusiems rudenį gražinti dvigubai. Tikru geradariu apsimesdamas, jis pūtėsi:

— Pas mane visko gausite. Kam jums komitetai! Bet savo žmonių draugėje jis visai kitaip kalbėjo:

— Dvarus padalino — naujų ponų prigaminol! Dirbtų kumečiais, paėdę būtų, o dabar visi mano kišenėj sėdi.

Nederliaus metai naujakuriams — buvo derlingiausi Jarmalai. Kada panorėjęs, ponas galėjo suvaryti pulkus jaunimo į savo lauką, galėjo paleist pasi-

rašytus popierius, o kiekvieną murmantį prieš jį atiduoti teismui. Bet taip jis nesiėlgė. Jis sakė:

— Kada turėsite — atiduosite. Ateikite rytoj su žmona padirbėt dieniukę į dvarą. Susiskaičiuosim.

Praslinkus metams po nederliaus, Jarmala, klebonas ir kiti turčiai nuėmė piūties penktąjį, šeštąjį grūdą nuo visų naujakurių laukų. Tris hektarus žemės Jarmala užsodino vaismedžiais ir dvare pastatė pieninę.

— Ką tu padarysi Jarmalai: jam grietinė — mums išrūgos, — kalbėjo valstiečiai. — Gerai, kad atsirado šioks toks uždarbis ir iš karvės.

Pono Jarmalos vikraus sumanymo ir naujos pramonės paskatinti, valstiečiai su viltimi žiūrėjo į pieno ūkį.

Tarutis, kaip ir daugelis kaimynų, nepaisydamas blogų metų, pašaro stygiaus, pardavęs statybos medžiagos dalį, nusipirko karvę. Senė karvė, maitinusi šeimą iki pat ankstyvo pavasario, užtrūko.

— Ė, ė! vaikai, pieno bus! Pieno kaip vandens, — tarė jis, nusivedęs žmoną ir vaikus į tvartą parodyti naujo, ką tik parsivesto gyventojų.

Karvė greitai apsirato naujoje vietoje, nebaubė be reikalo, ėdė ką duodama ir džiugino Taručių šeimą. O ta šeima niekad neturėjo sočių dienų: mito rugine koše, žirniais ir su viena sene karve ne ką galėjo išgalvoti: pusę metų būdavo užtrūkusi.

Diena iš dienos visi laukė pieno. Artinosi apsitielavimo laikas.

Juras kilo naktimis, degė žibalinę ir ėjo tvartan.

— Ar dar nėra? — iškišusi iš po antklodės galvą, klausinėjo Monika.

— Atrajoja. Kažin ar bus. Pasnausiu truputį, paryčiu vėl reiks nueit pažiūrėt. Negesinsiu nė spinksulės.

Jei jie garsiai kalbėdavo, — sukildavo vaikai, kurie gulėjo drauge su tėvais vienoje lovoje, ir sunku buvo atskirti, kam kuri ranka, kuri koja priklausė: vienas miegojo į galvų, kitas — į kojų pusę.

Antrą ar trečią kartą grįžus iš tvarto, vyras užpūtė žibalinę ir tarė:

— Smala ją žino! Gal rytoj naktį. Silpnutė atrodo. Kad nors šiaudų grynų būtų, o dabar — pelėsiais šeriami.

— Dieve. Sakau, eitum, pavogtum kur šieno, pradų gautum, jeigu jau ir už pinigą neparduoda. Juk tik žmonėse yra. Kad ir gyvulys, bet kai vaiko laukia — motina, ir gana.

— Agi, eik ir pavok. Kam plepėt, jeigu taip nedarysi.

Taručiai keletą naktų saugojo karvę.

— Man lyg neramu. Sapnavau naktį juodą gaidį. Kad tik neatsitiktų...

Vyras norėjo eiti, nes girdėjo, kaip tvarte subaubė, bet Monika sulaukė jį:

— Nei eitum, nei žiūrėtum. Kaip bus — taip.

— Trečia naktis tampausi, pati nueik, pažiūrėk bent kartą.

— Ar kvailas?! — Monika atsikelia ir vaikšto vienmarškinė. Čia sėda prie lango, pasakiusi ką, čia vėl susirango į lovą, prie vaikų. — Geriau, kad veršis būtų negyvas negu karvei kas.

Kai Juras priėjo prie durų, Monika vėl pašoko:

— Jei kas negero būtų — nesakyk. Tada verčiau ir negyventi.

— Dabar nušnekėjo! Durna galva — ir kojoms klapatas.

— Tau vis durna! O kuo tuos mažiukus maitinsi? Netrukus Monika išgirdo atsiveriant tvarto duris,

vyro kosulį. Ji, įtempus visą dėmesį, klausėsi, ar neišgirs staigios žinios, balso. Tikrai, netrukus sumykė, kostelėjo Juras. Vėl girgžtelėjo durys. Neaiški, pilna blankiai rausvų dėmių žibalinės šviesa pradėjo artintis. Ilgas tolimo gaisro šešėlis perėjo siena, per lovą, patalynę ir, apšvietęs dievo motinos paveikslą, vienintelę šventąją tame kambaryje, užgeso.

Iš naujo užsidegė, išsiplėtė didelis šviesos ratas. Ir buvo matyt jame dvi milžiniškos kojos. Jos nešė kažką neramaus, netikėto.

Monika klojosi ir vėl nusiklojo iš nerimo. Pagaliau ji išgirdo prieangy tupsenant. Aklinau užsiklojo. Vyras priėjo, atsisėdo ant lovos briaunos.

— Durnike, juk nieko dar nėra. Stojasi ir gulasi. Gal šianakt. . .

Daug kartų tą naktį didelis šviesos ratas slankiojo nuo trobos durų prie tvarto. Dideli šešėliai ant namų sienų parodė lėtus, besisupančius žingsnius.

— Nusibodo, nuvargino. Tegul padvesia — neisiu. Kelinta naktis!

Vieną rytą pirmoji atsikėlė Monika ir nuėjo pas gyvulius. Prie durų priėjusi, pasiklausė — šiaudai čeržėjo. Viena akimi dirstelėjo pro plyšį — veršis!

Tekina moteriškė pasileido atgal ir, net į vidų neįbėgusi, pasibeldė langan:

— Juruk, kelk! Juruk, jau atsivedė! . . — Tik po tų žodžių ji su vėjo kūliu įniro vidun, atsisėdo prie vyro, apglėbė ranka širdį — nebuvo nei baimės, nei nerimo.

— Kas, mama, šokinėja? — iškibio Kaziukas. Pabudo ir mažasis Jonas, kuris, rėpliodamas iš lovos, nupuolė pilvuku aslon.

— Tprukutis gražus, gražus! — gnybdama mažučiu skruostan, sakė motina.

— Mama, atiduok man jį, aš užauginsiu su ragais.

— O man jis bus, tu sakei, jeigu margas! — įsiterpė vyresnis brolis.

— Kaip karvė? — paklausė vyras.

— Nieko, laižo veršį. Rodos, sveika — akys skaisčios. Nenusivaliusi kol kas. Taigi, kokia baimė! Ėjom, saugojom, nematėm — atsivedė be mūsų pagalbos.

Juras įsiavė į klumpes. Vaikai jau strakeliojo po aslą, vienas apvilktas burnosu, kitas — tėvo švarku. Visi drauge išėjo tvartan.

Veršis išsprūdo laukan, šokinėjo. Margas, žvilgančia, plotmuota oda. Pastrakaliavęs nusitvėrė motinos spenį.

Visą tą ir kitą dieną buvo šilta ir gera Taručių šeimoje. Vyras su žmona svarstė, kaip susitvarkys pavasarį. Sėklos bėda nebaisi — Jarmala prižadėjęs, o žemės mokesčius kaip nors užtęsią iki rudens. Jeigu tik bus geri metai — išlygins nederliaus padarytas spragas. Sveiki bus — prisipirks dar vieną melžiamą karvę ir pieną kas rytą veš pieninėn. Pagal laikraščius — Olandijos ir Danijos ūkininkai įsitaisę iš pieno mūro namus, sodus ir gramafonus. Ten šalis — rojus. Kodėl gi taip nepadaryti Lietuvos ūkininkams, kurie turi valdžioje saviškių galvas? Tik reikia dirbti, reikia nenuleist rankų dėl vieno nepasisekimo. Pietinėje šalyje derlius buvo neatmenamai geras — jis maitins nukentėjusius vakariečius. Jeigu vyriausybė pati pridėjo ranką — duos paskolos grūdais, o gal ir pinigais. Pirmiausia pasirūpins krašto gynėjais.

Taip pasakojo pačiai Juras, ir ji tą laimingą valandėlę matė savo namus mėlynai dažytomis langinėmis, paskendusius sode, papuoštus vaikus. Bet ar ji matė save su auksiniais dantimis, kaip juokais seniau ją erzindavo vyras, priešdamas gražią ateitį? Kaž-

kada Juras kalbėjo, kad jis nupirks jai žalio šilko suknelę ir sekmadieniais jie važiuos miestelin geltona brička, su pora arklių. O kad nebūtų prasčiau už pačią Jarmalienę, Juras prižadėjo išmušti jai du priekinius dantis ir įstatyti auksinius. Vaikus aprengsias jūrininkų palaidinukėmis ir uždėsias kepures su plevenančiais kaspinais.

Greičiausia, jis juokais tai sakė, būdamas gerai nusiteikęs.

Tačiau kiekvieną pasisekimą ir viltis lydėjo amžinas stygius pačių reikalingiausių ūkyje daiktų, ir iš būsimo savo gyvenimo su gramfonu jis padarė tik pasaką, kad būtų galima valandėlę pasvajot, pasiguost.

Kelinta diena neatsistojo apsiteliavusi karvė, nenusivalė. Šeima nusiminė.

Nubėgusi į kaimyniją, Monika pasišaukė Linkaus vyrus, kurie, tarp savęs pasitarę, bandė pakelti karvę virvėmis. Pakelta į orą, karvė kabaliojo išvertusi baltas akis, lyg negyva, paruošta odai lupti. Priversta remtis kojomis, ji vėl kniubo žemėn. Išbadėjęs veršis bliūvaudamas ieškojo motinos pieno, tampė ją, kabančią virvėse.

Veterinorių šauktis buvo neįmanoma: neturėjo Taručiai išteklių, ir, ko gero, jau bevežant jai daktarą, galėjo padvėsti.

Su karve vargo pasivaduodami kaimynai vyrai, kol pratrėnė jai odą. Nusiraminimas buvo tik vienas: daugelio naujakurių išbadėję gyvuliai dvėsė kaimuose, ir niekas nežinojo priemonių nuo ligos.

Juras ėjo per kiemą nuleidęs galvą. Kai kur iš lomų kalėsi žolė. Pašaliai garino atgimstančios žemės

kvapą. Kažkur skardėjo paukštis, atklydęs sukti lizdo. Vyras įėjo tiesiog į virtuvėlę. Monika ruošė sergančiam gyvuliui sėlenų putrą.

Jis priėjo ir ilgai nieko nesakė.

— Karvei neši?

— Pats matai.

Jis atsisėdo, sugniaužęs rankas tarp kojų, ir žiūrėjo į ją. Monika vis maišė putrą, priplikindama karštu vandeniu.

— Gal auseklio tau reikia?

— Ne.

Ji pasikaišė sijoną, pakėlė auseklį; dantimis palaičiusi skarutę, viena ranka ją sumezgė po kaklu. Juras pačią išeinant sustabdė:

— Nereik!

— Kas?

— Jau nereikia...

Monika apsikabino mūro kraštą ir, plačiai prasižiojusi, žiūrėjo į vyrą, kuris ją ėmė raminti, kad ir kituose kaimuose tas pat: kasdien dvesia nusimaitinę gyvuliai.

— Dieve, kodėl tą vargšą žmogų taip kankini? Kada bus galas?!

— Juk tuo nepadėsi, — ramino vyras. — Badu dar niekas nemirė, nemirsim ir mes.

— Tokio Jarmalos pilni tvartai — nė vienas nepadvėsė, o mes, kai nieko neturime, — ir paskutinis...

Monika išbėgo iš namų, nusitvėrusi mažąjį Joną.

— Žinokis, aš negaliu. Užkask, daryk, ką nori. Nemiela man tuose namuose. Dvare gyvenom, nieko neturėjom — ramiau buvo... — ir taku pasileido į kaimą.

— Nebék, nekvailiok. Išpasakosi visiems, išraudo-
si, ar padės ką!

Ji negirdėjo.

Juras išvilko nudvėsusią karvę, nuo kurios vis dar
nenorėjo skirtis veršis, ieškodamas pieno, paslėpto
giliai po stingstančia oda. Veršį reikėjo su skaudan-
čia širdimi atskirti nuo negyvos motinos, kurią Juras
nutempė už tvarto. Jis buvo manęs lupti odą, bet, nu-
sprendęs, kad pats negalės to padaryti, pasiėmė kas-
tuvą ir išvertė jau žalsvu pūkeliu apaugusią žemės
plutą. Iš karto jam silpna pasidarė, sugėlė sąnariuose,
ir teko ilsėtis. Nuo vakar dienos nebuvo nieko bur-
noje turėjęs.

Basas vaikas stovėjo už namo kertės, palindęs po
didele tėvo kepure, ir, prikandęs kumštelį, žiūrėjo į
gyvulio pakasynas.

Tėvas tvirčiau užgulė kastuvą. Dar silpniau jam
pasidarė.

Taku bėgo tolyn į kaimą Monika, ir gal jos verks-
mą, gal atbudusių upelių šnarėjimą — tokį gaudų —
tvindė vėjas. Savo tuštumu laukai dilgino akį. Neži-
nomas gailestis, pyktis — akmeniu slėgė žmogaus krū-
tinę. Juras dar užmetė porą velėnų ant baltos, žiūrin-
čios į viršų karvės akies, sutrypė, sulyginu duobę ir,
paskubom metęs kastuvą, užėjo už tvarto. Įsispraudęs
tarp malkų, jis stengėsi atšaldyti galvą nuo liūdnu
minčių, kurios jį plėšė nuo artimųjų, nuo žadėtojo
gyvenimo, nuo žemės. Vėliau apie tai savo pačiai
prisipažino:

— Nežinau, kas užėjo... dar kiek, ir būčiau pasi-
kabinęs po skersiniu.

Išvarginti žiemos, nederliaus metų, žmonės murmėjo prieš komitetus, sukurtus nukentėjusiems šelpti, kurie nieko daugiau nepadare, kaip tik gražiu žodžiu ir prakalbomis paramino valstiečius. Artinosi sėjos metas, visko trūko, ir vienintelis išsigelbėjimas buvo — eiti pas Jarmalą, kleboną, vėl skolintis grūdą, pinigą.

Kai valstiečių galvos buvo pramuštos, kaip greičiausiai apsiginti nuo bado, — per karalines girias sumanė tiesti vieškelį.

— Čia, vyrai, kokia kombinacija?! Reikia rūpintis lauku, pašaru, kad nepadvėstumėm — kelių užsigėdė!

— Kam tas kelias? Mums? Tegul važiuoja, kas arklius turi!

— Šneka, kad vyriausybė nori pervaziuoti, pažiūrėt, kaip mūsiškiai gyvena.

— Gražus pasižiūrėjimas! Anava, į ministerio uošvio kiemą vieną kelią nutiesėm, kitą į viršaičio ūkį. Ponas sumanė pačią vesti — kelias reikalingas. Tfu!

Kalbėjo, užė susirinkę valstiečiai ankstyvo pavasario rytą — su kastuvais, kūlėmis, kirviais. Važiuoti ir arkliuoti — nuošaliau, o bearkliai, bežemiai, sklypininkai ir smulkūs artojai — savėje, — visi tie, kurie jau spėjo išsiparduoti, vos vos laikėsi netvirta pėda ant savosios žemės.

Viršaitis atvažiavo su sekretoriumi ir dar dviem nepažįstamais ponais. Būryje suprato, kad ponaičiai gerokai nuvaišinti, nes vieno galva iš ratų kabėjo žemyn.

Kalbėjo juos užus pas Jarmalą, du veršius suėdus, šaudžius iš brauningų į vištą. Per laukus pradėjo

smaigstyti gaires. Kur pasitaikė vasarojus — valstiečiui vasarojaus kraštą nukirto.

Tarutis stovėjo būryje su kitais ir klausėsi kalbų, barnių dėl to valsčiaus ir apskrities ponų per patį darbymetį sugalvoto kelio. Tik kai vakare buvo baigti skirstyti kelio sklypai, jis lyg vėjo malūnas sumosavo abiem rankom:

— Šimts pypkių! Iš kur man dvylika metrų? Juk tik aštuonis hektarus turiu! Ką čia sauvaliauja ponas viršaitis!

— O man — tas pats. Per akis suka. Tokiems ponams, kaip Jarmalai, — prie smėlio paskyrė. Trumpešnis gabalas negu mano.

— Pasiuto! Einam pas viršaitį!

Buvo daugybė, kurie jautėsi nuskriausti ir grūmojo kelio dalintojams. Jie dabar taikėsi nutvert viršaitį besiruošiant namo. Apgriuvo visi kartu, visi iš karto pradėjo kalbėti. Tarutis prisistūmė pirmyn.

— Čia negali būti taip. Palyginus su kitais kaimais, mes naujakuriai ir mažžemiai. Tą reikia omeny turėti!

— O man su gabalėliu irgi septyni teko.

— Nuo rūšies, nuo rūšies! — aiškino viršaitis.

— Kur teisybė tada? Kas per velnias? — šaukė aplinkui.

— Nekasim, vyrai! Savo darbo iki valios turime. Ar mes koki baudžiauninkai, ar ką!

— Man jūs nesiskųskite. Važiuokite į apskrities valdybą.

— Tai ką čia, viršaiti, už nosies vedžioji, juk mes tik prašom paaiškinti! Kodėl visiems tiems dvarponiams kelią po nosimi paskirstei, prie žvyrynų?

— Taruti, neagituok. Kad būtų užžvyruota, atlikta iki penkioliktos!

— Iki penkioliktos?!

— O-o-o-o!

— Gal ožkom vešim, kad arklių neturim?!

Nuošaliau stovėjo pasiturintys ūkininkai. Jie tylėjo, kol iš naujakurių pradėjo rodyti kastuvų galais ir pirštais į jų pusę:

— Buržujai tegul suveža žvyrą, štai stovi...

— Kokie mes tau buržujai! — atsikirto iš batuočių būrio. — Jūs — tai buržujai. Ar jums šeimyna samdyti rūpi, ar pastogės! Mažiau turite — ramiau ir gyvenate.

— Mainykim tais rūpesčiais, Mockau! — riktelėjo Tarutis, ir jam iš naujakurių pritarė tuo pačiu. — Tokių, kaip pats, — velnias negriebs.

Visas pulkas stumdėsi, armėjo, ginčijosi tarp savęs su viršaičiu, kuris, išvestas iš kantrybės, Taručio kaimyną Linkų pavadino vagimi. Maža buvo Linkaus nuodėmė: žiemos metu jį sugavę eiguliai renkant atžalas valdiniame miške gyvuliams šerti ir buvo surašę protokolą.

— Tu pats vagis! — nė nejuto, kaip dar žingsnį į priekį šoko Tarutis. — Prisivežei rąstų valsčiaus namams statyti, o ką — sau dačius pasistatei. Mes tuos miškus atkariavom — valia mums juose ir šeiminkauti.

Tokiais žodžiais gintis Taručiuui atrodė pats aštriausias, teisingiausias ginklas.

Naujakuriai ir mažžemiai sugužo viename griovio šone, o už viršaičio nugaros — ūkininkaičiai. Jie saugojo viršaitį, išrinktą iš saviškių tarpo. Besigrūdant kažkuriam viršaitis nukrėtė kepurę. Naujakuriai jį pastūmė saviškiams — tie nubloškė atgal.

— Paduokit šen! Ir mums paduokite! Valio valdžia!

— Vyrai, ar gražu! — gėdino balti perkakliai ir batai iš užpakalio, kurių buvo mažuma, bet naginės ir klumpės, supdamos viršaitį, atsakė:

— Patys jį išrinkom, norime — vėtome ir mėtome.

— Paduok šen! Ko mes bijom. Išsirinksim naują. Valio valdžia!

Viršaitis pasidarė nebe ponas, o mažutis, juokingas žmogelis. Kamašiai stipinėjo, lakstė kailiniukų skvernai, pamušti balta avele.

Beveik su ašaromis akyse valsčiaus galva įsisėdo į vežimą ir nudūmė paskui seniai dingusius apskrities valdybos valdininkus.

Sklypininkai ir smulkieji dar ilgai klegėjo ir, kai visi pasijuto galį įvaryti baimės savo ponams, čia pat pradėjo mitingą. Nutarė nebevežti žvyro, nė vienam nepasirodyt kelio darbuose, paduot Kaunui skundą ir išaiškint, ar privalomas kelias tiems, kurie neturi ratų ir arklių.

Garsas apie valsčiaus galvos apstumdymą aplėkė kelias parapijas. Tą gėdą viršaitis pasistengė ištrinti naujo suktumo būdais. Nelaukdamas, kol kaime baigs rašyti naujakuriai ir mažažemiai skundą, pagrasė neatvežus prie kelio žvyro ir neiškasusiems griovių papspaust pinigine bauda.

Tarutis buvo įrašytas į sąmokslininkus, ir šaulių būrio valdyba jį išpėjo nesikišti kur nereikiant. Įskųstas viršaičio, jis turėjo pasiaiškinti būrio pirmininkui, mokytojui. Tarutis jautėsi visai užgautas. Išeidamas sekmadienį iš savo organizacijos raštinės, pasakė, kad jam svarbu teisybė, o dėl pareigų — jis gališ gražinti šaulio ženklelį ir knygutę. Jis savanoris, matęs šilto ir šalto, kovojęs prieš ponus ir dvarus, o kad negalėtų dabar žodžio ištarti, kada neteisingai visokie bajorė-

liai vėl ima už nosies vargšą vadžioti, — to nesulauks Lietuva!

Taip pasakęs, jis trenkė durimis ir išėjo. Grįžęs namo, pačiai Juras vaizdžiai parodė, kaip susikirto su pirmininku.

— Ak, tu dievuliau! Lenda vis pirmas. Atims žemę mums dar...

— Nebijau. Ką neturtingas padarytų — visuomet jo pusėje teisybė. Ateis pabaudos — tyčia nemokėsiu. Atims žemę?! Kvailute, kvailute, matai? — vyras parodė Monikai nykštį tarp smiliaus ir didžiojo. — Tavo tėvą dvare užmušė, o dabar — vėlu, dūdele!

Į Taručio vidų susirinko daugiau vyrų, kurie atėjo pasitarti, kaip surašyti skundą valdžiai dėl viršaičio sauvaliavimo, dėl pašalpų nukentėjusiems valstiečiams. Bet Juras vis dar tebesiginčijo su žmona.

— Darai, tai ir padarai. Reikės — į ministerį važiuosime. Tokius mokesčius Kaunui mokam. O jie ten paėdę ir pjaninais grajina. Gali ateit ir kast.

— Gerai sakai, Jurai: sotūs, nutukę, užvarytum prie mūsų darbų — kalnus nuverstų.

— Ponai eis! Šnekate juokus.

— Pamatysi, ateis laikai! Išdulkės kaip nebuve.

*

Artinosi trečiojo seimo rinkimų vasara, devintieji nepriklausomos Lietuvos metai. Per miestelius patraukė pulkai agitatorių. Vienas už kitą geriau šnekėjo, vienas už kitą riebesniais žodžiais plūdo kunigą, šlavė liežuviais vienuolynus, klebonijas, o kunigai iš savo pusės eretikus gąsdino pragaru ir Romos prakeikimu.

Plakatai, atsišaukimai, laikraščiai dėjo iėpieštus pilvūzus, ariančius valstiečiais. Esą, taip buvo ir būsią, kol kraštą valdys Romos tarnai.

Pasiųstos moterėlės draskė bedievių popierius, vietoje jų klijuodamos gautus iš klebonijos, kuriuose buvo parodyti bedieviai po bažnyčios pamatais deginą šventuosius, laužą kryžius ir kuriuose kaip prakeikimas tikinčiajam bylojo žodžiai:

— Nė vieno balso už bedievius, socialistus, šventos bažnyčios griovėjus, velnio pasiuntinius! Kas išgelbėjo ir atstatė Lietuvą? — šventas tikėjimas ir malda! Balsuokite už krikščionių demokratų sąrašą!

Tuo metu, kai gyventojai buvo susirūpinę valdžios rinkimu, į Daumantų dvarą, baigiamą dalinti ordinarininkams, kumečiams ir bežemiams bernams, parvyko iš Paryžiaus Bogumilas Višinskis. Daugelis senolių atsiminė, kaip Višinskio senelis, o vėliau ir tėvas ne vieną baudžiauninką į šunį išmainė. Tos visos pavardės, kurias nešiojo valstiečiai, — Beržinis, Muštinis, — liudijo apie jų tragišką kilmę. Vienas buvo taip pramintas žmonių ar paties pono, išmainius jį į šunį, antras — nuplaktas beržinėmis rykštėmis, trečias — negyvai užmuštas. Ne vienas kaimo žilagalvis pasakojo apie kartuvių kalną, kurio pavadinimas buvo siejamas su bajoro žygiais.

Naujakuriai išgirdo, kad Bogumilas buvo priimtas klebonijoje, taręsis su ministeriais, ir valdžia jam sutikusi gražinti dvaro centrą, kurį buvo pasilikusi sau.

Agitatoriams pakako tokios žinios, kad sukeltų visus mažažemius, naujai įsikurdinusius ar dar tebelindinčius iškastuose rūsiuose.

Klangių, Pakalniškių, Vozbutų, Vargučių ir kaimų bevardžių gyventojai, atsiradusieji po pirmųjų žemės reformos metų ir nusėję dvarų žemes vargingomis tro-

belėmis, karingai nusiteikę, būriavosi miestelio rinkoje.

— Žinom! Meluok, meluok! — rėkė senosios valdžios kalbėtojams žemdirbiai. — Ką, gal Višinskis davė į kvepiančią rankutę pabučiuoti?!

— Vyrai, neleiskim tokiem plepėti?! Šalin!

— Tegul kalba mums Divonyzas Petronis!

— Paduokite Divonyzą!

Petronis buvo kalvis, savanoris, nepriklausomybės kovų metais sukilėliams ir partizanams taisęs ginklus ir aštrinęs durtuvus.

Kur tik vyko koks mitingas, vis neapsiėjo be Petronio.

— Jei reikės, mes vėl paimsime ginklus. Nusikal-sime juos iš noragų. Lietuvoj nebus buržujų! — tokie buvo jo žodžiai.

— Gerai imi, Divonyzai! — pritarė jam varguomenė. — Pasakok mums daugiau!

— Piliečiai, į seimą pastatom nuo mūsų!

— Į seimą! Tegul jis užtaria mus ir mūsų žemes!

Divonyzas, apie kurį žmonės kalbėjo, kad jam nereikia žodžio skolinti, buvo įrašytas seimo atstovų kandidatų sąrašui, prie valstiečių frakcijos, kaip naujakurių gynėjas.

Tarutis Klangių kaime gavo visų galinčių balsuoti pasižadėjimus paremti valstiečių sąrašą. Jis norėjo būtinai matyti savo seną fronto draugą seime. Monika rinkimų pavasarį daug naktų praleido su vaikais viena, nes vyras nešiojo į tolumus kaimus proklamacijas. Ji nesiryžo su juo ginčytis nei jo drausti, nes Tarutis buvo užsidegęs tuo nauju darbu ir dėl mažiausio jos priekaišto šovė:

— Supranti tu! Mes Lietuvą vedam į teisybę.

Keisti Monikai atrodė tie žodžiai. Ir vyras niekad taip nekalbėdavo, kaip tą rinkimų pavasari. Rečiau su ja jis gulė, visą karštį ir meilę popieriukams atidavė.

XI

Kai tik atsivėrė durys emigracijai į Pietų Ameriką, žmonės bėgte bėgo, palikę kitų globai žemes, namus, sklypelius. Sarmantų parapijoje sukruoto ištisos šeimos, ir daugelis jau iš pavasario nesirūpino laukų sėjimu, išsipardavinėjo patalynes, audinius, gyvulius. Kalbose keistai skambėjo: Sanpaulas, Riodežoneiras... Tolimų kraštų ir miestų vardai žadino viltis apie gražesnę, laisvesnę gyvenimą. Pasilikę namuose seniai, ligoti gąsdino išvažiuojančius beždžionėmis, karščiais, gyvatėmis. Bet niekas jų negalėjo sulaikyti: pabudęs laimės troškimas buvo panašus į paukščių jausmą, pajutusių savo sparnuose galią persikelti per vandenynus.

— Važiuojam, Jureli, ir mes. Pats matai, ką čia prigyvenome — paėst žmoniškai neturime, — kalbėjo Monika vyrui.

Tarutis nuo tų jos kalbų ėjo į laukus, stengėsi nusikratyti jų apnikusiais abejojimais, pametęs darbą, suko į kaimynus, bet ir ten jam sakė:

— Važiuojam, Jurai! Blogiau nebus. Sveikas esi — visur duoną uždirbsi.

— Kaipgi su vaikais, žeme? — neryžtingai sakė Juras.

— Kokia bėda! Tu tik du teturi, o mano — keturi bambliai. Sakai, žemė! Žemės gabalą visur rasi. Kai reiks — gausi du metrus.

Tokios kalbos Tarutį dar labiau liūdesin ginė. Jis netikėjo, kad jo geresniojo gyvenimo viltys būtų žuvusios. Juk jis taip laukė to šalies atgimimo, pats savo kastuvu sukasė pirmą ežiaženklį dvaro laukuose.

Ir kur jis tikėjo — visur rado sugriautas viltis naujam gyvenimui, visur tik ir teminėjo: Sanpaulas, Riodežoneiro. Namie jam nedavė ramybės pati:

— Jureli, Vilingiai parašė laišką iš Argentinos, kur pernai išvažiavo. Parsiuntė partagrapiją, negali pažinti — ponai. Vyras fabrike, pati — prie vaikų darželio. Rašo, kad visi apsirengę, sotūs, turi tris kambarius. Girdi, pamatytumėt mūsų gyvenimą — mestumėt savo ir atvažiuotumėt. Tik, tur būt, ten geriau, kad visi bėga. Toks Korzonas, turtingas, rodos, — ir tas išpyškėjo.

Tarutis prarado norą valgyti ir rūpintis ūkiu. Nemiela buvo kylantis derlius, daug žadą žiemkenčiai, sodriai sužėlusios pievos. Atrodė, kad jame atslūgo karštis ir dėl naujos valdžios išrinkimo. Jis išgirdo, kad iškeliavusio iš Klangių Petrulio žemę už skolas perėmė Jarmala ir ateinantį rudenį ruošėsi užsėti ją kviečiais. Namus nugriovė ir nuvežė. Jarmala gyrėsi, kad visi naujakuriai greitai ateis pas jį duonos prašyti. Jau dabar jų vekseliais stogus galys dengti. Klangių savanoris taip pat žemę siūlęs.

Tuos žodžius nugirdo iš žmonių ir Tarutis. Jie skaudžiai palietė savanorį. Slaptai nuo žmonos ir kaimynų jis norėjo žemę perleisti Jarmalai, buvo jau besudaręs reikalingus aktus, bet pačiu paskutiniu metu, lyg sąmonę atgavęs, išsigynė:

— Boba man protą sumaišė su ta Argentina. Dvėsiu, o žemės Jarmalai neparduosiu.

Pati ir kaimynai norėjo pergalėt Juro užsispyrimą, skaitė jam atsiųstus laiškus iš laimės šalies, bet jis

pasidarė nepajudinamas. Jis užsispyrimą dar labiau sustvirtino tuo pačiu metu paskelbtas valstiečių liaudininkų laimėjimas trečiajam seime. Sarmantai savo atstovu išsirinko Divonyzą.

Prieš petrines iš Klangių išsiruso į Ameriką trys šeimos, iš viso — dvylika žmonių. Patys stipriausi, tvirčiausi vyrai ir moterys. Juos palydėjo naujakurių kaimo žmonės.

Iš ryto tą dieną visi anksčiau sukilo. Tarutis nesiurošė laukan, vaikščiojo po kiemą, į vidų įėjęs — dairėsi pro langą. Emigrantų namuose, kurie turėjo pereiti taip pat dvaro nuosavybėn, buvo maišatis. Į Taručius atbėgo atsisveikinti Kaupienė su dukterimis ir Monikos jaunystės draugė, Pašušvių Antosė.

Jau per kiemą eidamas, nuliūdęs dėl tokio savo kaimo nykimo, Juras išgirdo raudant moteris. Monika kukavo lyg gegužė, apsikabinusi Pašušvytę.

Gale kaimo Simų Viktoras, Antanas, Jokūbausko Petras, Tadas ir Katinas — muzikantai dar prieš karą, kai visi dvare kumečiais gyveno — jau laukė, pasitvėrę dūdas. Ir į naujakurius išėję, laimingai susibūrę į vieną kaimą, jie neišardė savo orkestro.

Greitai į kelią išklydo palydintieji iki garlaivio vežimai, su visa brazilionų manta. Vyrai ir moterys išbėgo iš namų, sugriebę lyg šventėje gražesnę skarutę, kepurę, tekini leidosi ežiomis į bendrą būrį.

Vežimai, žmonės, viskas susijungė, susimaišė. Iš tolo blizgėjo dūdos. Pašušvys, griežęs kornetu, paėmė tuojau kornetą iš Linkaus.

— Noriu, — sakė jis, — vyrai, aš su jumis dar paskutinį kartą pagrajinti. Šimts nematė, kad daugiau neteks pūsti, krakadylius suės.

Kornetą Pašušvys padovanojo Linkui, savo pusbroliui.

Kornetistas stojo į muzikantų tarpą ir užvedė „Bijūnėlis žalias!“ Greta pravirko Baukaus klarneta, o Linkus paėmė mušti būgną, kuris taip juos rišo su daugybe vaikiškai mielių atsiminimų. Po pirmojo dainos posmo Pašušvys nuo lūpų atitraukė kandiklį ir pasakė Tadui, kitiems dūduojant:

— Atsimeni, kaip mes šunį tam būbnui gaudėm?

Po tų žodžių Pašušvys išleido iš korneto seiles, prispaudė vėl kandiklį ir tebesijuokiančiomis akimis pažvelgė į Linkų.

Aplink sakė atsisveikinimo žodžius, linkėjimus, patarimus, ir muzikantai, sujaudinti tos valandos iškilmingumo, nesutarė, bet netrukus išsilygino, ir laisvai, plačiai per žaliai gelsvai užsėtus laukus nuėjo daina.

Kelias buvo šviesus, apsikaišiusios merginos dar nešė su savimi glėbius darželio gėlių. Visų veidai buvo atviri, visur girdėjai:

— Neužmiršk, parašyk, gal ir mes rudenį atvažiuosim.

— Jonai, še pypkę, rūkyk ir mane atsimink. Abu pas mergas juk ejom.

Procesija turėjo daug melodijų išklaustyti, daug polkų ir maršų. Klangių muzikantai jų daug mokėjo ir visas norėjo pergroti. Daug žodžių buvo galima pasakyti, kol žingine važiuojant praslinks būrys naujakurių kaimą ir pasuks į pakalnę, kur baigsis visų laukai ir kur reiks atsisveikinti.

Beveik iš paskutiniųjų galulaukinių pasitiko iškeliaujančius ir Tarutis su pačia.

Eidamas greta vežimo, Juras kitaip neišmanė iškeliaujančio Kaupo prakalbinti, kaip tik tiek, ar negaila jam tėvynės palikti.

— Tėvynė, Juruk! Akmenio nevalgysi tėvynėj. Ten duonos rasiu — ten ji bus. Gaila tik saviškius

apleist. Rodos, augom, tikėjom — amžių drauge gyvensim. Takelių tų gaila...

Kai procesija išbaigė kaimo vieškelį ir ties dvaro žemėmis reikėjo daugeliui visai išsiskirti, vežimai sustojo. Moterys, kaip visuomet minkštaširdės, apsikabino, sudėjo galvas viena kitai ant pečių, susipynė rankomis ir negreit išsiskyrė.

— Atleiskit, jei kartais susipykom, pasibarėm. Be gyvenant — visaip pasitaiko.

Kita vėl:

— Simuk, jei bus gerai, gausi prie pabriko — parašyk man.

Maži vaikai ta proga valgė ragaišį; viena mergytė laikė ant galvos geltoną purienų vainikėlį. Jie, maža ką besuprasdami, gaudėsi tarp vežimų, tarp suaugusiųjų kojų, kibo motinoms į sijonus.

— Ot, tokiems tai gera! — su pavydu pasakė kažkas.

Tarutis nesurado žodžių draugams, kaimynams, taip jam buvo sunku, taip slėgė krūtinę, lyg jis būtų buvęs dingstančių gyvų vardų ir šeimų kaltininkas. Juk jis juos visus ne kartą sunkią valandą guodė, kad ateis ir kumečiams geresnis laikas.

— Nevažiuotumėt, — sakė jis be ryžtumo, — dabar savo valdžią turime: Divonyzą pravedėm į seimą. Jis už mus stovės.

Daugelis sakė paskutinius žodžius, tiesė rankas, kiti nejučiomis užtraukė: „Sudiev, kvietkeli tu brangiausias, sudiev ir laimė...“

Merginos pagavo plonais balsais. Išvažiuojantieji ir pasilikę žvilgino ašaras. Galvojo ne vienas: savas dūmas ir už svetimą ugnį šviesesnis. Čia augta, užaugta, bėgiota, takai praminti, kiekviena pievelė minkštesnė už nepažįstamos šalies patalą.

Būrys pasilikusių sulipo kalvon, kad geriau ir ilgiau vieškely matytų dingstančius brazilionų vežimus, kuriuos vežė prie garlaivio kaimynai. Pašučvys atsistojo viename vežime ir riktelėjo Taručiu, kad jis užmiręs paėsdinti šunį.

Kol buvo matyt vežimai, muzikantai dar pūtė maršą, paskum, kas kuo galėjo, skarutėmis, kepurėmis mojo. Iškeliaujantieji atsakė tuo pačiu. Netrukus dingo jie, tik sukelta dulkė nugulė žemėn, lyg prašydamosi palyginimo apie žmogaus likimą. Vaikai įsliugė į medžius, į pačias klevų viršūnes, ir kalvoj stovintiems pranešinėjo, kad jie dar mato vežimus: vis dar iš jų tebemosuoja skarelėmis.

Būreliais po tris keturis išsiskirstė kaimynai, lyg iš pakasynų. Niekas nenorėjo skubėti prie darbo, šnekučiavosi, susėdę prie savo žemių, apie išvykusių gyvenimą tolimese šalyse. Monika paguldė žolėje miegantį Joną, uždengė mažučio galvą skarute nuo musių ir, pasilaikydama vyro peties, kalbančio su Linkumi apie seimą ir kitus reikalus, įniko į savas mintis. Ji matė vyresniojo vaiko, Kaziuko, šviesią galvą, pasinėrusią pievoje, ir galvojo, kad laikas būtų įstatyti jį mokslan. Vyrai tarėsi: „Paduosim prašymą, kad mūsųose atidarytų mokyklą.“

Kai vyrai pakilo eiti ir Juras su pačia pasiliko dviese, nešdamosi miegantį vaiką, Monika kalbėjo:

— Neišeina iš galvos, kaip ten jie bus svetimame krašte... Tuščias, tuščias dabar mūsų gyvenimas.

Juras atsiminė iškeliavusio kaimyno prašymą, užėjo į tuščius, pusiau nugriautus namus — kuriuos emigrantai perrašė Jarmalos vardu ir greitai turėjo būti visai nuvežti, o žemė prijungta prie dvaro — ir atrado besiblaškantį šunį. Atrištas jis pasileido per laukus, į vieną, į kitą kraštą, paskum grįžo vėl

kieman, apuostė Juro kojas, pasižiūrėjo bailiai, nedrąsiai ir išsitiesė prie slenksčio. Taručiai dar kelias dienas girdėjo šunį lojant ir saugojant ištuštėjusius Pašušvių namus, ir kai jie susiprato jam nunešti paėst, jis buvo dingęs.

Vasara ėjo visu savo karščiu, ir neliečiami žmogaus kojos takai į buvusias sodybas užgriuvo žole.

XII

Rudeniop Sarmantai su didelėmis viltimis išlydėjo į trečiąjį seimą Divonyzą. Išėjo kalvis kaip buvęs — su klumpėmis, darbo švarku, krepšiu įsidėjęs duonos pusbakani, skilandį.

Žmonės atsiduso — turėsią savo užtarėją.

Praslinko kiek laiko, Tarutis laikrašty pamatė nuotrauką: tarp valstiečių frakcijos stovėjo ir Divonyzas. Tuoju jis žinią nunešė kaimynams, visi grobstė laikraštį iš rankų, lyg Divonyzas pagaliau būtų laimingai pasiekęs dangų. Patys rimtieji, senieji pritarė:

— Jis aukštai kopia. Ten nieks, tur būt, jo, be prezidento, neperšneka.

Juras buvo patenkintas, nors sava valdžia neatnešė nei staigių permainų, nei laukiamos gerovės.

Tą rudenį, lyg koku laimingu sutapimu, su vyriausybės permaina laukai atnešė nelauktai gerą derlių. Iš pat pavasario žiemkenčiai sukilo tamsiomis garbanomis, vietomis — mėlynais kupstais. Šnarėjo, kedenosi prieš vėją, suaugę į kamblių mišką, į didelę derliaus kariuomenę. Vinkšna, kuri daug metų nuskurdusi svyravo prie Taručio kūtės, — ir ta apsi-taškė, apsilipino baltyčiais žiedų spurgais.

Grižo noras gyventi, dirbti, išeiti į kelią, susitikti su žmogumi, lengvesne širdimi pakalbėti apie derlių.

Vėl galėjai matyti Jurą šventadieniais bepolitikuojantį būryje apie seimo sesijas, vėl jis kas šeštadienį bėgo, šaulio kepurę užsidėjęs, į būrio rikiuotės pratimus. Jis turėjo laiko užbėgti į savo organizacijos gegužinę, pavaduoti bilietų pardavėją, sušokt su žmona valsą, išiveržti į dainininkų būrį, padėt dainai. Visur jis buvo, visur suspėjo. Daug kas matė naujakurių porą, Jurą ir Moniką, grįžtant susikabinusius, lyg neseniai vedusius. Iš tolo jų žingsniams pritarė tolimas dūdų orkestras. Tėvo kišenėje visuomet atsirasdavo sūnams kas nors iš skanėsių; dažnai jis sodino mažąjį ir didįjį ant savo kelių ir kalbėjosi su jais lyg su suaugusiais.

Dabar tėvams buvo naujo džiaugsmo: mažasis Jonas įgavo protą. Pastebėjęs mažą padarėlį, vabalą — paaškind, kodėl jis su kojomis, kodėl be marškinių karvė, kodėl jos ilgos ausys. Seks užvertęs galvą gandro skridimą — ir pusę dienos ulbės, išmokęs naują žodį.

Nors abu vaikai augo po viena kepure, vienos motinos pienu žindyti, tų pačių rankų išnešioti, bet juos skiriančios prigimties savybės anksti pasireiškė. Kai mažasis daugiau glaudėsi prie motinos, vyresnysis sekė tėvu. Kaziuką, kaime pravardžiuojamą Parakinį, visuomet nustumdavo, apgrobdavo jaunesnis. Parakinis buvo liesas, išblyškęs, didelėmis moteriškomis akimis, jausmingas. Motinai ką nors apraudant, Kaziuko akyse tuojau ištrykdavo ašaros, ir, norėdamas jas paslėpti, jis bėgdavo į šalį. Draugų žaidimuo-

se jis nesinaudojo jėga nei prievarta. Jautrus ir silpnas, Kaziukas ieškojo globos didelio, stipraus paūksmėje.

Monika lygindama mėgo primesti tėvo panašumą į vyresnįjį sūnų, nors vidujis vaiko pasaulis buvo visai kitas negu Juro, kuris gal būtų rinkęsis daugiau Jonuką — humoru, sveikata žadantį išaugti į atkaklų, tvirtą artoją.

Kaziukas anksti ėmė bręsti rimtiems klausimams. Jį vargino vandens, dangaus paslaptys: iš kur ateina liūtys, kas uždega saulę, kas užgesina žvaigždes dieną? Juras pasakodavo visu patyrimu iš astronomijos, kraudamas berniuko galvon tas negausias mokslo tiesas, įgytas jo atsitiktinai, iš laikraščio. Tėvas suprato vaiką esant gabų mokslui, bet pats buvo bejėgis jam viską išaiškinti. Jis tik norėjo, kad sūnus augtų be baimės jausmo, prietarų.

Juras augo labai dievobaimingose rankose. Jau nystėje tarnavo klebonijoje ir buvo liudininku to nuolatinio prekavimo išganytojo vardu. Jo ausyse tebeskambėjo nuskriaustų, apgautų skundai, paniekintų tų pačių dievo žodžių skelbėjų. Ir jis nejučiomis atitolo, atšalo nuo tikėjimo. Vėliau, kai tekdavo įeiti į bažnyčią, nė karto ji jo nenuramino. Tiesa, jis buvo mažo išsilavinimo, pats per save išmoko rašto. Juras bloškėsi prie tokių draugų, kurie daugiau žinotų, suprastų, atsakytų į jį varginančius klausimus.

Dar vėliau Jurui pakliuvo viena kita knyga. Jis ėmė ieškoti dievo savyje. Jis subrendo. Kiekviena diena atnešė aibes prieštaravimų tarp dievo vietininkų skelbiamo ir daromo. Vis rečiau beprisiminė išpažinties pareigą, vengė bažnyčios.

Jei kas klausdavo apie dievą, atsakydavo:

— Manęs jis nei šildo, nei šaldo.

Dėl apeigų: krikšto, laidotuvių, už kurias tokius pinigų ėmė kunigai, Tarutis drąsiai stojo už beapeiginį gyvenimą. Jį paskelbė bedieviu.

— Argi galima lyg gyvuliui: gimei — davei vardą, mirei — užkasė. Kiekvienas nori, kad jį su gražesniu drabužiu, varpais, giesme palydėtų. Kaipgi be bažnyčios! — sakydavo jam.

— Matai, — aiškindavosi Juras, — tegul, mane laidojant, visais varpais muša, bet kad žinočiau, kur mane neša. Į dangų, pragarą?! Juk į žemę, vyreli. Atgyvenai savo, nuvytai kaip žolelė — baigta. Sako, į dangų eisi, jeigu taip ir taip darysi, į pragarą, o ar mes išmanom, kur dangus, pragaras. Ar žino kas? Niekas nežino.

Kartkartėmis jis nueidavo bažnyčion, ar šaulių būrio vėliavą šventinant, ar nepriklausomybės sukaktį minint, ir žmonės įprato į jo bedieviškumą kaip į užsispyrimą.

Savanorio vaikai augo be poterių. Juras ryžosi pagyventi skološe, blogiau valgyti, kad tik galėtų suteikt vaikams šiokią tokį mokslą. Kaziuką, kaip silpnesnį, — svajoto ir aukščiau įstatyti. Tėvas atsiminė, kaip pats norėjo mokytis, sužinot, kaip godžiai jis skaitė knygeles ir kaip užsiskaičiusį, užmiršusį gyvulius, ne kartą jį prikūlė šeimininkas. Juras net perkūnsargį bandė dirbti. Paskum išskaitė, kad, prisirišęs kur nors iš aukšto plona viela sunkumą, — gali patirti žemės sukimašį. Dvaro klojime Juras padarė bandymą. Stebuklo ėjo žiūrėti visi kumetynių žmonės. Tačiau Jurui nepavyko įrodyti.

Ir šiandien daugelis Jurą erzino:

— Ar tebesisuka žemė?

Juras kirto, kad tokį nieką ir vaikai galės įrodyti. Šiandien toks amžius, kad vaikas dėdei — dėdė. Da-

bar kumečio vaikas gali būti daktaras, agronomas, prezidentas.

Monika nujautė vyro norus:

— Kad galėtumėm mūs Kazelį išleist. . . silpnos jo rankutės — žagrės nepakels.

— Ir išleisim. Inžinierius bus. Padarys tokią mašina, kad ant žvaigždės nulėksime. Tu nesijuok, durnikel!

Kai viskas Taručių namuose į gerą linko, turėjo vėl kokia nelaimė metams kitiems palaidoti žmoniškesnio gyvenimo viltis: ėmė nuomariu pulti mažasis inžinierius. Porą kartų jam taip nugriuvus ir negreit atgavus žadą, tėvai manė jį mirus. Priepuoliui praėjus, vaikas būdavo toks silpnas, kad negalėdavo išlaikyt rankoje šaukšto. Kaimynai ramino tėvus ir patarė gydyti namie žolėmis, bet Juras išvežė Kaziuką miestan. Daktaras vienu kartu neišgydė, ir reikėjo vaiką tris kartus rodyti. Vėlai rudenį Kaziukas liovėsi miręs, pasitaisė.

— Prikisau tą šimtą — nesigailiu. Tik sveiki būtumė! — raminosi Juras.

Greitai ligonis ir visai pasitaisė. Tai buvo nuostabus vaikas: reikšdamas tėvams dėkingumą, didelį prisirišimą, jis surinko šlaituose kmynų, juos išdžiovinė, iškūlė, pardavė ir tėvui atidavė pinigus. Rugšėję Kaziukas pradėjo septintuosius. Tėvas erzino sūnų, kad jam pats laikas kariauti. Vieną rytą Kaziuką anksčiau pažadino, aprenge nauju švarkeliu, motina sklustyman, kaip dideliam vyrui, jam perskyrė plaukelius, paseiliojus skarutės kampa, išvalė ausis ir pabučiavusi perdavė tėvui.

— Na, Kaziuk, teks kariauti. Atsisveikink su mama!

Berniukas net apsiverkė, manydamas, kad gerasis jo tėvelis tikrai jį veda karan, apie kurį jis ir supratimo neturėjo, tik žinojo, kad tai baisu. O išvedė jį — mokyklon.

XIII

Tarutis svarstė: suaugęs kada nors vaikai, negali žinoti, gali jų dar ne vienas atsirasti, ir bus nelaimingi ant tos žemės gabalo. Sumanys skirtis, dalintis rūžiais — keiks gyvenimą, tėvus, kad jų amato nepamokė.

Buvo čia daug atsitikimų, kad dalindamiesi broliai galvas viens kitam basliais praskėlė, peiliais supiaustė sūnus tėvą, dėl nuartos ežios kaimynai pražilo besibylinėdami. Tarutis, kol gyvas, nenorėjo tų vaidų ir kaip išganymą vaikams skyrė mokslą. Jis niekada nebuvo gobšus, o jei ir buvo jame pavydo, tai ne turtingesniams, bet tik tam, kuris lengvai įstengė siekti savo vaikams mokslo. Labiau pasiturintieji iš naujakurių vaikus vežė į miestą, leido į paštininkus, mokytojus, matininkus. Visur reikėjo valstybei žmonių — laukams, vandeniui, fabrikams. Kai žmona pradėdavo vyrui dejuoti, kad mes to ir to neturime, kad mūsų vaikai neaptaisyti, kad jie užaugę bus pliki kaip žirneliai, Juras, rodydamas pirštu pakaušin, sakydavo:

— Čionai bus mano vaikų turtas!

Kai tik parvažiuodavo į kaimą vasarai Daubos sūnus iš mokytojų seminarijos, Juras nueidavo vakarais ir, nepaisydamas seminaristo jauno amžiaus, nusiimdavo jam iš tolo kepurę, paduodavo mandagiai ranką ir, lyg pateisindamas tą savo pagarbą, sakydavo:

— Ot, prieš ką galiu nusilenkt — prieš mokslą.

Jau tu, Pranuk, savo galvos ant mano puodynės nemainytum!

Juras droviai, lyg nuogas prieš svetimus žmones, pastovėdavo prie seminaristo parsivežtų knygų, pavartydavo jas ir besišypsantiems iš laimės tėvams kalbėdavo:

— Kažkaip man tie lapai po penkis iš karto verčiasi — nemoku. Nesuprasčiau, ką čia rašo. Še, chrestomatija, a! — ir jis pasistengdavo kažką atsiminti, — žinojau seniau, skaičiau. Ar tik ne apie žemes kur rašo?

— Taigi, Jureli, — įsiterpdavo seminaristo motina, — kad man taip reiktų — sudurnavočiau. Pakils vaikelis, nei nusiprausęs, nei valgęs, — tuojau už knygos. Visokios, anot tavęs, moksliškos — ko ir neišgalvoja!

Tarutis mėgo vakaroti seminaristo kambarėlyje, ir kai visi knarkdavo, jis sėdėdavo ir godžiai klausydavo jaunos galvos, čia teiraudamasis, kaip gali mokslininkai atspėti saulės užtemimą, kas išrado traukinius.

Seminaristas ne visose srityse buvo tvirtas, bet užsikirsdamas pasakodavo.

Išsibaigus kalbai, Juras, vėl ką nors atsiminęs, klausdavo:

— O kas tas Galilėjus buvo? Kalendoriuje radau. Norėjau apie jį daugiau sužinoti. Kai buvau Kaune, ieškojau tokios knygos, bet negavau.

Juras išsėdėdavo iki vidurnakčio ir dažnai su pirmaisiais gaidžiais grįždavo namo. Jei seminaristas palydėdavo naktį, Juras ir čia atrasdavo aibes klausimų, kurie jį vargino.

— Vo, — sakydavo jis, užvertęs galvą į žvaigždėtą dangų, — čia Vakarinė, ten Grigo Ratai, o daugiau nežinau. Sako, kad visos vardus turi ir žino ke-

lią... Ar čia man atrodo taip, jau keli metai stebiu, o ties mūsų upeliuko brasta žūrint, visada daugiau žvaigždžių negu kitur... Gal, sakau, oras koks?

Ir po kiek laiko, nesulaukęs besišypsančio, atsiplėšusio į dangų seminaristo atsakymo:

— Nereik, nelydėk. Privarginau... Vis noras dar sužinoti, o anot jo: amžių gyveni, amžių mokais, ir vis nieko nežinai. Bėk, Pranuk, sušalsi. Kitąkart pasikalbėsime.

O pats dar ilgai stovės, žvalgysis dangun, jaus keistą savyje bundantį ilgesį.

Tarutis nusprendė savo Kaziuką leisti į mokslus. Jis džiaugėsi, kad vaikas godžiai rijo paskolintas iš seminaristo knygas, ir verkė, jeigu nesuprato ar negalėjo jam niekas paaiškinti.

Tėvas pasikvietė seminaristą į namus ir parodė Kaziuką, jo sąsiuvinius. Vaikas girdėjo, kaip, išlydėjęs už svirno svečią, tėvas sakė:

— Atmintį turi... noras didelis. Namie visų nenu laikysi, susiveršiu diržą — pabandyčiau leist. Kitąmet baigs trečią skyrių.

Vaikas tą vakarą buvo meilus tėvui, glaudėsi prie jo lyg katinėlis ir užmigo, sapnuodamas apie knygas, iš kurių išlipo Princas ir Elgeta, Robinzonas.

XIV

Prieš pat kalėdas atėjo žinia: valdžia nuversta. Vieni sakė profesorių Voldemarą išvaikius seimą ir užmušus prezidentą, kiti — kad Kaune sėdį lenkai. Juras dvi dienas negrįžo iš miestelio ir budėjo su šaulių būrio vyrais prie ginklų, laukdami įsakymo. Bet

vietoj jo atėjo ponų trumpas paliepinimas: kiekvienam dirbti savo darbą; bet koks išsišokimas bus griežtai likviduotas.

Tarutis vis dar kaip pritrenktas nesusivokė, kas įvykę. Naujos valdžios popieriai, kabinami miestelyje prie stulpų, skelbė išgelbėtą tautą nuo bolševikiškos suirutės, į kurią vedė liaudininkų vyriausybė. Rimtis ir tvarka visame krašte esanti atstatyta.

Greitai sugrižo ir Divonyzas Petronis. Jis papasakojo, kad jauni karininkai išvaikę seimą ir liepę jiems važiuoti namo. Jurui buvo skaudu širdy, nesava. lyg kažką brangų palaidojus.

Gyvenimui nebuvo galima užbėgt už akių. Viena maža nelaimė griovė visas viltis. O nelaimės ir bėdos tame krašte buvo dažnos valstiečiams, kaip dažni lietūs ar ašara kūdikių akyse.

Naują pavasarį Tarutis pasitiko tuščiais aruodais. Apibėgiojo kaimus, gimines. Sunku buvo be pinigų gauti sėklos. Tik paskutiniu atveju, kai jau visai būdavo striuka, Tarutis kreipdavosi į dvarą.

Jarmala nuo seniai mėgo klausinėti, susitikęs savanorį, apie jo vaikus, kaip jie auga, ar sveiki? To meilumo Juras ilgai nesuprato. Kai tik jis spėjo šį pavasarį paprašyti sėklos, Jarmala nesispirdamas pažadėjo ir sakėsi nesiskubinsiąs su skola, jei savanoris pažadės savo vyresnįjį vyrą pasergėt jo veršiukus ir žąsis. Esą, kaimynystėje čia, šventomis dienomis galėsiąs sūnus namus aplankyti. Anksti kelti jam nereiks. Prie vyresniojo piemens ir visai būsią linksma ganyti.

Tarutis atsikalbinėjo, kad vaikas dar labai jaunas, netesėsiąs didelėje bandoje, be to, pamokyti norėjęs prie Daubų seminaristo.

Jarmala prie savęs rietė: su mokslu spėsiąs. Kas iš to — į puikuolius išėisiąs! Tesipratina geriau prie

juodo darbo: turės duoną. Dabar visi prie to mokslo — o kas dirbs žemę?

Taručiui pikta pasidarė:

— Dėlto ponas savo vaikus malonėjote į gimnaziją leist. Kiekvienas nori šiais laikais, kad tamsuoliai nebūtų.

Jarmala suprato užgavęs naujakurį:

— Ė, mano išdykę!

— Mokslas — ne išdykimas, pone. Tik ne visi gali jį duoti. Mūsiškis labai linkęs, išeitų gal kas.

Jarmala neatstojo. Jis įrodinėjo naudą tėvams ir vaikui, jeigu kokius metus svetimuose padirbės. Nusiskundė jis, kad šiais laikais šeimyną samdyt — viena prapultis: išpaikę, bolševikai. Čia jiems reikią aštuonių darbo valandų, čia švenčių. Kas matė tokį pasileidimą! Paėdę, apsirengę — ir ko daugiau!

Pagalvojo Tarutis: „Matau tave, ponuli, kiaurą. O mano vaikas — ką, bus galima arti ir ekėti juo?!“

Lyg atspėjęs jo mintis, dvarininkas suskubo pasitaisyti:

— Mes, kaimynai, — kitas reikalas. Patiems galėsiu pasiskusti, o jei vaikui nepatiks — ką padarysi. Su mokslu nesirūpinkite. Savo jaunesniajai paruošt samdysiu studentą, galės ir jūsiškis pasimokyti.

Jausdamas, kad negalės atsikalbėti ir kad pono rūstybė pridarytų jam daug sunkumų, Tarutis nusprendė vasarai atiduot Kaziuką į dvarą.

Nesmagu dėl to buvo tėvui visu keliu. Ėjo jis nuo dvaro, pyko ant savęs, kam pasižadėjo. Tegul būtų tuos vekselius protestavęs... Bet vėl raminosi, kad taip negalima. Iš kur mokslas, jei nėra namuose nei kuo aprenkti, nei pavalgydinti. Ne dėl to sūnų vasarai pardavė, kad pinigų uždirbtų, bet kad pats būtų sotus. Darbas gal ne per sunkiausias: savėje, arti, daž-

nai namo parbėgs, įpras anksti kelti. Ir moksluose bus stropus. Tiesą sakant, ne jų vienu taip. Kiek maželių tarnauja iš naujakurių dar jaunesnių, kiek iškenčia šaltį, gruodus — į tolimus dvarus, ūkius atiduoti!

Su tokiomis mintimis Juras įžengė į savo žemę, į tuščią ir nykią, kuri aušo naujam dideliam darbui. Jis su džiaugsmu pagalvojo, kad bus sėjai grūdų. Viršum galvos praskridęs paukštis naujakurių dar džiugiau nuteikė, bet netrukus jis vėl žingsniavo susimąstęs ir rūstus. Ką pasakys Monika? Anksčiau jiedu kalbėjosi tuo reikalu, manė atidėsią kokius metus.

— Ką padarysi, ką padarysi, vargšas žmogus! — murmėjo Juras beveik pusbalsiu, skėtriodamas rankomis, lyg jis būtų tebekalbėjęs su dvarininku.

Ašarų nebuvo, kai vyras papasakojo pačiai reikalą. Tik vakare, paklojusi vaikams patalą, ji pasėdėjo prie Kaziuko, išliedama jam visą meilumą. Tėvas išrodinėjo reikalą, o ji gynėsi, kad nepykstanti, bet vis dėlto nebuvo tarp jų meilios kalbos.

Juras sakė:

— Galim ir neleist, bet tuo nepabaidysi Jarmalos. Dvaro šunį reikia glostyti. Tegul ponas ir sukčius, tegul jį keikiame, bet kai nelaimė, vis dvaran akys atgręžtos.

Monika sutiko, pritarė:

— Taip, taigi, Jureli, o kaip kitaip.

Kaziukas miegojo. Jie nesiryžo jam pasakyti. Iš vakaro jis papasakojo tėvui apie Filiją Foga, kuris keliavęs aplink pasaulį, ir parodė knygoje, gautoje iš seminaristo, paveikslėlius.

Tėvas dabar gerai atsiminė sūnaus žodžius, svarstė tai, kaip galės Kaziukas baigti šią tokį mokslą, nors ūkio mokyklą. Paskum pagalvojo apie sėklą, Linkų, Jarmalą, ir iš kažkur stojosi naujas veidas —

Filijas Fogas. Jis kelis kartus mintyse pakartoję tą keistą vardą, norėjo jį nusikratyti, bet lūpose su juo užmigo.

Monikos neėmė miegas. Kaziukas purpė pravėręs burną, sudrėkusiais mirklais. Motina pasilenkė: ji taip norėjo, kad jis pabustų ir pasakytų nors labanakt. Tų žodžių dabar buvo tiek maža. Jos akys pritvino gyvo tėvo paveikslo. Vaiko širdis mušė kaip tvinkulys, ir taip skaudžiai buvo jaučiama, lyg kito širdis motinoje atgimė, kažkur žemai, ties juosmeniu. Krūptelėjo Monika, pasiklausė ir pati savęs išsigando, ar tik ne trečias?

Naktį motina staiga pabudo, lyg pažadinta šaukmo. Bet tai buvo ne toji naktis, kai vyras grįžo, pardavęs vaiką. Jų buvo jau kelios prabėgusios. Niekas motinos nebešaukė. Kambary buvo visiškai tylu. Kaziuko vieta tuščia. Užvakar tėvas pranešė jam tą naujieną. Ji, motina, buvo pasislėpusi, kad su vaiku nereiktų atsisveikinti. Juras apkirpo jam pausiukus, sušukavo, papuošė lyg į didelę šventę. Parakinis tik pasiėmė su savim didelį, sulenkiamą peilį.

Po to visą dieną Monika graužėsi, skundėsi, kad nesiseka darbas, rūpi dėl vaiko, prikaišiojo vyrui. Ji iškentė liūdesį paslapčiom, būtų gal labai greitai apriususi, jei ne Ulijona, kuri davė Monikai žinią apie Kaziuką. Esą, skerdžius jai pasakojęs, kad Taručiuokas užsilipa beganydamas į medį ir vis į namus žiūri. Kūdikis, ir gana!

Pabudo ji pilna savo vaiko. Jo nebuvo. Motina negalėjo daugiau užmigti; atsikėlė, užsidegė mažą žibalinę lemputę, pasistatė ratelį ir ėmė verpti. Po valandos rausvas dangaus kraštas lyg kaitinama geležis išsiplėtė. Verpt jai nesisekė, krito kuodelis, nesilaikė pakojė, kuri tarškėdama prikėlė Jurą:

— Čia dabar!

Ji nuleido galvą, tik siūlan žiūrėdama, atsakė:

— Negaliu, antra naktis neima miegas.

Sėdėdama prie verpstės, Monika seilijo pirštus. Siūlas bėgo, lindo į gerklę lyg nuobodis, nepasibai-
gianti mintis.

Dar kiek paklepsenusi pėda, ji sulinko prie verps-
tės, galvodama, ką dabar veikia Kaziukas. Miega, tur
būt. Gal šią valandėlę pabudo, pašaukė ją, motiną,
bet, susigriebęs kur esąs, apsiverkė. Monika būkštavo,
kad neatsitiktų jam kokia nelaimė, ir svarstė, kaip
jį šaltesnėmis dienomis geriau aprengti. Nutarė pa-
siūti iš savo pamuštinio jam drabužį. Monikos nepa-
liko mintis, kaip atgal išsiprašyt vaiką, kaip nuėjusi
ji kalbės? „Darykite, ponas, kaip patinka. Jei gražiuo-
ju — skolą gražinsime ir be vaiko, jei ne — imkite
gyvulį iš mūsų, juk ir mano širdis.“ Tačiau ji del-
sė su savo sumanymais, bijojo vyro: barsis vėl dėl jos
bobiškumo, sakys — reikėjo iš anksto nutarti. Purkš-
taus, kad tu tokia, tokia. Juk ir jam rūpesčiai, bėga
pro tamsą, kad gautų arklį darbams, skuba atidirbti
už kuliama mašiną. Kartais Monika ir nesupranta Ju-
ro: kokią jis naudą turi iš tų draugijų, susirinkimų.
Uždėjo jį šaulių būrio vadu — antri metai netur laisvo
šventadienio, laksto su šautuvu. Kartais pievos šie-
nautinos, rugiai piautini byra, o ateis paraginimas —
meta viską, segasi diržus ir bėga. Bet ji negali nieko
pasakyti — pyksta. Tuoju:

— Ką tu, boba, visur su savo dvylekiu!

— Jureli, pašnekėkim geruoju, — sakydavo ji, —
kokia iš to nauda ar pelnas? Kodėl kitų vyrai nesi-
kiša. Jau prikariavai, gana tau. Daugiau nieko nesa-
kysiu, tik jeigu bus karas ir tu išeisi, aš numirsiu.

— Eik, tu durnike. Galėčiau išaiškint — bene tu

suprasi. Kalk, kalk — tu vis vien savo. Iš visko tau tik — ar bus pelnas? O kad tu myli vaiką ir jį gini, ar žiūri pelno? Taip ir čia — tėvynė!

Niekad Jurui nepavykdavo Monikai išaiškinti savo organizacijos tikslų, nes jis ir pats iš tikrųjų nežinojo, kokiems tikslams rikiuodavo miestelio rinkoje savo gvardiją.

Kaimynėms Monika dėl to aiškinosi:

— Nagi, vėl išbėgo į tą štabą. Viena su vaikais pasilikau, nieko negaliu. Jau pykstu ir geruoju prašau. Jis toks: verčiau kitam gero negu sau. Išrinko ten jį — juokinti vėploms.

Iš lėto Monika apsiprato be vaiko. Stebėjosi, kad būdavo valandų, jog ir ji visai apie Kaziuką nepagalvodavo. Bet kai širdį suspausdavo dėl kokių nors kasdieninių nelaimių, vyras būdavo užsiėmęs šaulių būrio reikalais, motiniška širdis ieškodavo jo, ir mintis, kad jis gyvas, kad ji, paėjus prie dvaro lauko, gali girdėt jį dainuojant, šūkaujant — išgairindavo jos sunkią širdgėlą.

Buvo apie vidurvasarį. Grėbė jie šieną. Monika plekutį sunkiau pakėlė — smilktelėjo šone, lyg kažkas įtemptas trūko, ir toje vietoje paliko tuščia. Širdis pasileido bėgti.

— Vail! — ir atsisėdo moteriškė čia pat, pievutėje.

Juras sustojo ir žiūrėjo į ją. Dažnai pati turėjo visokių priepuolių, kvaitulių, kaip ir kiekviena persidirbusi, blogai mintanti, neatsigavusi po gimdymų. Džiovino ji žoleles: puplaiškius, debesylus nuo širdies silpnumo, baugių sapnų.

— Kas tau?

Jai buvo praėję, neskaudėjo, tik tvinkulys mušė šone. Juras sėdėjo prie jos, norėjo paimti ranką. Ji žiūrėjo išsigandusi, pasmėlusi. Tvinkulys tebekilo. Viduriuose lyg krustelėjo ir apsivertė į kitą šoną, kur tuščiau buvo, kur ji ir norėjo, kad sunkumas nukristų, nebeveržtų jai šono. Pridėjusi delną prie paširdžio, ji laukė, kas bus toliau.

— Jau vėl aš...

Juras suprato ir tvirčiau suspaudė jos rankos pirštus.

Nepažįstamas pradėjo gyvent tarp jų, nežinia kaip atėjęs, pasibeldęs motinoje ir pripildęs valandas naujo, laimingo lūkesio.

— Gal tik taip užėjo po krūtine?

— Nesakyk, yra. Jaučiu, kaip vaikščioja. Žinojau jau seniai, tik tau nesakiau.

— Ką ten vaikščios, Monikut, kamuolėlis.

— Tu vargeli mano, reikėjo čia mudviem trečio. Pykstu.

— Ant manęs?

— Ant tavęs... Bepigu, po kito stalu pakišus kojas, sėdėti. Vėl našta.

— Ką padarysi, jeigu jau taip dievas liepė.

— Dabar jam dievas! Išsimelsk, kad nebūtų, — šypsodamosi mušė delnu vyrą.

Monika atsiminė bobas, kurios kalbėjo po jos pirmojo apie šitą nuo dievo pareinančią valią. Ulijonai viena sakė: „O kai pradeda risti, nežinai nė iš kur. Rodos, netyčia, bežaidžiant.“ Taip buvo ir su ja. Lengva pasakyti: nereikėjo! Bet ką tu — iš vieno pasibučiavimo viskas. Kad saugotums, atskirai miegotum, o dabar badas ir meilė — svieta juostelė. Kasdieniški vargai, rūpesčiai abu suriša. Sapnai esti trumpi, dažnai juokingi, pilni užmiršimo ir šilimos. Tada nicko

nežinai ir apie nieką negalvoji. Juk vabalėliai, ir tie apsikabinę skrenda žydinčiais laukais, nežinodami, kodėl, kam jie tai daro.

— Tau vis ten tebevaikščioja?

Juras mažo vaiko smalsumu žiūrėjo į ją, į tą vietą, kur pati gniaužė save, ties paširdžiu.

— Gal mane pavaduosi? Eik šalin, eik! — stūmė geruoju jo landžią ranką.

Vis dėlto šią valandėlę jie buvo linksmi. Iki saulėlydžio pasikamavo su šieniu, ir kai kupetos ištiesė jų namų pusėn ilgus šešėlius, susikabinę už rankų, juokaudami, su grėbliais patraukė pieva.

Monika buvo užmiršusi vieną dainą, pamėgtą piemenės dienomis, dabar kažkaip atsiminė — apie viengungį žvirblelį.

Bet nuo to ramiau nebuvo. Pievos buvo nušienautos, šienas suvežtas. Atėjo rugių, kviečių ir vasarųjų eilė. Darbuose nebuvo kas Moniką pavaduotų, — kad ir kaip vyras barėsi, šoko jos moteriškų darbų suspėti, ji matė ne taip jį dirbanti, pati puolė, kėlė, nešė uždusdama, pajuodavusi.

— Kai pagalvoju apie tą nemigą, viską... Oi vaikai, vaikai! — rengdama ar valgydindama Jonuką, kalbėdavo moteriškė. — Ar jūs užjausite motiną suaugę, ar atiduosite jai kąsni, patys alkani būdami?

Vyruj ji skundėsi, kad pati neišmananti, kuo aprens, kaip ji augins tą trejukę. Juk nei ji galės dirbti, kol žindukas, nei kam palikti, į laukus einant. Bepigu tiems, kurie turi iš ko — vienu daugiau ar mažiau — neskaičiuosi.

— Mušt ir vyrus, biaurybes. Tokie susilaikytų!

— Kvailiuke tu! — jo žodžiai.

— Kvailiuk... .

Jiedu stovėjo, du kvailiukai, greta vienas kito, supratę išmintingą visatos įstatymą: gyventi ir kentėti tik tam, kad naujus gimdytum.

XV

Upelio tėkmė nunešė paskutinius pievų žiedus. Mokykloje vaikai jau vertė puslapį po puslapio, tik naujakuriukų vietos buvo tuščios. Vieni iš jų dar bandas saugoji, kitiems tėvai neturėjo iš ko pasiūdinti drabužio, nupirkti knygų. Taručių Kaziukas veik paskutinis užėmė tuščią suolo vietą. Ganiavos laikas baigėsi, ir jis kibo mokslan. Juras, matydamas vaiko stropumą, žūt būt norėjo jį padaryt jeigu ne inžinierium, tai nors šviesiu žmogumi.

Kartą sūnus grįžo liūdnas ir neramus. Nelipo prie knygos, nepasakojo tėvams iš geografijos ir gamtos pasaulių — saulei nusileidus atsigulė. Rytą kėlęs, visai nesiruošė mokyklon. Motinai įteikė mokytojos reikalavimą, kad ateitų tėvas.

— Užsidirbai, matyt! — pagrasė Kaziukui motina. Tėvas sūnui ir tiek nepasakė. Vaikui pakako: pasislėpė, kad niekur nebuvo galima jo rasti.

Monika įrišo į skarutę dvylika kiaušinių — panelei mokytojai. Gal kas negero atsitiko? Tėvas kiaušinių nepriėmė, išbarė pačią: apsieisias ir be kyšio.

Atvykus Jurui, pirmiausia mokytoja suteikė žinių jam apie auklėjimą, tėvų uždavinius, apie kilnumo, pasiaukojimo jausmus, išklostė Taručio sūnaus gyvenimą suole, kuris ištisus dvejus metus buvęs ramiausias ir staiga padaręs porą tokių išsišokimų, kad — dieve neduok!

Mokytoja prašė Tarutį atsisėsti, nes iki šiol jis

stovėjo ir klausė panelės išangos. Po trumpo, bet jausmingo atsidūsėjimo mokytoja dėstė toliau.

Kiek Tarutis suprato, jo Kaziukas pašto viršininko sūnų pavadinęs pilvūzu ir išliejęs jam rašalo buteliuką į veidą. Bet tai buvo atleista, nes ji vis netikėjo, kad šitaip galėjo pasielgti ramiausias, tvarkingiausias klasės mokinys. Vėliau jo sūnus kažką nešvankiai pasakęs apie kunigą. Visa tai užkrečią kitus vaikus ir įnešą mokyklon nesveiką reiškinį. Sūnus išaugšias kaip ėriukas. Ir dar! Ak, koks buvo nepatogumas, kokia nemalonė jai pačiai!

— Tamsta, matyt, vaiką tvarte laikei... — taip ir sakė mokytoja: — tvarte laikei tarp gyvulėlių. Stačiai nepatogu sakyti, bet ji, kaip auklėtoja, privalanti: pastebėjo ant jo vaiko rankovės... na, žinote, ne vieną, daugiau, bet vieną labai didelę... žinote, — ji pasipurtė, lyg ką neskanus išgėrusi, — ai, nenorinti ir sakyti, jai taip nepatogu, bet atleiskite... — vabzdį...

— Kaip, panele? — nieko nesuprasdamas, klausė tėvas.

— Taip, vabzdį... Supraskite: utelę.

Tėvas nenustebo ir neparau do, tik šaltai atsakė, kad galėjo vabzdys ir ne vaiko būti: gal užsikrėtė nuo kitų.

Ū mokytoja:

— Ne, ne! Mano vaikai visi švarūs, visi gerų tėvų.

Tarutis pajuto įžeistas ir išskirtas iš visų, tačiau valdėsi. Panelė mokytoja turi pati suprasti: skurdas, žmona sirgusi, nebuvo kam apskalbti, jis irgi kiauras dienas laukuose. Vaikas pas svetimus tarnauja pie-
meniu — kas ten prižiūrės. Eikite per žmones, kur to nerasite. Kitas vienerius marškinius turi ir išne-

šioja visus metus. Utėlė — vargo palydovė, panele mokytoja.

Papasakojusi apie švarą ir suteikusi žinių apie vaikų loveles, skalbinius, mokytoja užsipuolė, kad dar ne viskas. Jo Kaziukas, — kai parodė draugai šitą vabzdį, — užuot padėkojęs, pakišęs jį tiesiog po nosimi Ulinskaitei, vaistininko dukteriai. Ji tokia švari, mandagi, gerai išauklėta mergaitė, šitokių daiktų nemačiusi, neįpratusi, žinote... pasišlykštėjo. Jos širdelėi negera pasidarė. Nespėjo nė už durų išbėgti, čia pat klasėje... Kiek ašarų buvo, nemalonumų prieš tėvus, įsivaizduokite sau!

Tarutis dėl šitų dalykų galėjo tik numoti ranka, bet mokytojai valdydamasis sakė:

— Žinoma, jie ponų vaikai, atsiprašau, panele mokytoja. Jie gali mano vaiką kiaurus metus tampyti už ausų, pravardžiuoti Samanoriumi, Parakiniu. Kad biednų jis — tai galima stumdyti, panele? Ne kartą sūnus apsiverkęs grįžo. Ir vis maniškis kaltas!

Greitai jos paskaitos galo nebuvo galima laukti, nes pertrauka seniai pasibaigė, už sienų lyg bičių avilys užė klasė, šūkavo Kaziuko draugai, o ji vis kalbėjo.

Juras apsidairė po kambarį, duodamas suprasti, kad tos kalbos jam neįdomios ir nereikalingos. Valandėlę jo žvilgsnis apsisotojo ties keletu fotografijų sienoje, ties dviračiu, maža lova ir keliais gėlėmis, paukščiukais išsiuvinėtais pagalvėliais. Ant vieno net buvo žaliais siūlais išpintas Vilniaus pilies bokštas, o už jo — tekanti saulė.

Panelė patarinėjo sūnų sudraust. Mušimas nieko negelbėtų. Geriau dievo baime, tikėjimo tiesomis jį švelninti. Štai ji atsiminė — dėl tikybės pamokų vėl negražu, kai atsiranda tokių tėvų, kurie per vaiką

reiškia savo nusistatymus. Dėl jos, mokytojos, gali ir nesimokyti tikybos, bet išaugs sūnus kaip akmuo, kaip girios kerplėša.

Tarutis neiškentė daugiau ir pabrėžė, kad tikyba turėtų būti neprivaloma. Per daug jaunai galvai tu pasakų.

Mokytoja nedavė savanoriui baigti. Jam kalbant, kelis kartus ji pakilo, atsiduso, suvaitojo: pamanykite, pasižiūrėkite, oho! Ji ironizavo kiek tik galėdama kaimiečio žodžius.

— Pasakos! — sušuko mokytoja, atstumdama priešais save ant stalo gulinčią knygą, lyg tuo savo judesiu valydama plotą mūšiu. — Kaip tamsta nepagalvoji, suaugęs žmogus! Pasakos! — tam žodžiui ji norėjo suteikt visą savanorio balso panašumą, tuo dar labiau ironizuodama. — Juk tai širdies, jausmo, prigimties dalykas. Tiesa, kaip tamsta sakai, religija yra laisvo įsitikinimo reikalas, bet ji slypi, gyvena kiekviename. Supraskite, jeigu vienas pagadintas, ligotos dvasios jaunuolis pradėtų panašiai kalbėti?! Juk į tu mažųjų sielas įneštų disharmoniją.

Tą akimirką Juras pajuto prarają, skiriančią jį, mažo išmokslinimo valstietį, nuo naujų proto darbininkų, kuriems pasidarė prieinama ir galima nauja kalba, gilūs supratimai apie dievą, kurie jau bandė slapstytis už lotyniško ar kitokio žodžio. Dabar Tarutis tyčia norėjo pasirodyti menkas ir juodas, bet tokis, kad ir pačiai mokytojai skaudėtų:

— Ant tos armonijos mano sūnus gali ir negražinti — neprašau!

Mokytoja įraudo ir nuolaidžiau sakė: — Kaip sau norite, — jos pareiga buvo. Tikėjimas — ne pasaka. Žinoma, ji pati taip aklai netiki, bet kūrėjas — kas gi be jo?! O kas padarė tą gyvenimą, gėles, gėleles,

sugalvojo saulužę, žvaigždeles, apie kurias tik nedrąsiai gali mokyčiausi žmonės prasyti. Nežinojimas — dar ne pasaka. Mokyčiausi tiki, o tamsta — pagaltum!

Jurui atsirado noras toliau ginčytis su mokytoja. Juo jis labiau ėmė neapkęsti jos, juo saikingesnis, mandagesnis darėsi.

— Kaip sakoma, panele, galvos duotos kepurėms nešioti. Valia kiekvienam savo kailiu rūpintis. Tik, mano supratimu, ko neužčiuopi, negirdi, nematai — to ir nebijai.

— Ak, ir vėl tamsta! Juk Amerikos nesi matęs, bet neabejoti, kad ji yra?

— Taip, panele, — beveik džiaugdamasis, pertraukė ją Tarutis. — Amerika — kitas dalykas: dolerių atsiunčia, o iš tenai, — Juro pirštas parodė aukštyn, — jokios žinios nei laiško. Dovanokite, panele, jeigu jau iššnekėjome, pasakysiu: mirė čia, mūsų kaime, toksai Daubulis. Labai dievobaimingas buvo. Pasikalbėjome su juo prieš mirtį. Sakau, duok žinią, šiaip ar taip. Jeigu būtų kas, tai, susitikęs Juozapoto pakalnėje, tau gražaus tabakėlio atnešiu. O pypkorius buvo — prieš mirtį mano tabaką svilino. Šė, nukelavo — ir jokio balso. Jau ketveri metai...

— Humoristas tamsta! — sakė mokytoja beveik su ašaromis, degdama noru kuo greičiausiai baigti su tuo filosofuojančiu kaimiečiu.

— Tamsta toks mokytas, tai kažin ar bereikalinga tamstos sūnui mokykla. Užuo pasitarę jūsų pačių reikalui — atėjote ginčų vesti.

— Perprašau, panele, gal užgavau. Poniškai nemoku.

Tarutis tiek ir tepasakė, bet mokytoja jau nusi-grėžė.

Juras klepseno didelėmis klumpėmis, kurias buvo palikęs mokytojos prieškambarį. Eidamas per kiemą, savanoris užkliudė netyčia vieną bežaidžiantį mažiuką. Jis tėviškai jį pakėlė, pastatė ant kojų lyg nesutipėjusį viščiuką, įdavė į rankas iškritusią duonos riekę ir nužingsniavo, atsikvėpęs pilna burna.

Valandėlę Juras nieko negalvojo, žvilgtelėjo laukuosna: čia akyse vėl švystelėjo mažučiai rašaluoti pirštai, atsiminė saviškį, Kaziuką.

— Mokslinčia! — pirmas aiškiai ištartas žodis išėjo iš jo lūpų.

Eidamas jis apgalvojo: gal per daug smarkus buvau su mokytoja? Rodos, mandagiai jis laikėsi. Atsiminė net savo balsą ir kaip mokytoja kelis kartus rūgščiai susiraukė, kalbėdama apie vabzdį. Tik gailėjosi Tarutis, kam nepasakė: „Ateik, panele, ir pagyvenk mūsų vietoje. Pasižiūrėsim, kokiais krepdešiniais puošiesi!“

Nors Juras barė pačią, gražiuoju prašė susilaikyti nuo sunkesnių darbų, kilnojimo, bet moteris, pamąčiusi vyrą nesugebant liuobtis, pati ėjo.

Šį kartą buvo mergytė, motinos sapnuose užliūliuota, daugybės metų viltis, kuriai ji tikėjosi atiduoti visą savo rūpestį, apdarus, kaspinėlius, sagutes. Bet ji gimė negyva.

Smulkutę lėlę kaimynės lengvai įvilko į atardytą Monikos marškinių rankovę ir lyg krepšelių viena ranka nunešė jos grabą kapuosna.

Praėjo metai kiti. Dieglių palaužta motina suprato, kad toji galia, kuri kasmet paukščius papuošia naujomis plunksnomis, skruzdėlėms išaugina sparnus, — iš jos atimta amžinai.

Pirmosios spalio dienos buvo šiltos, švelnios, ir žemė vis dar spėjo sugerti lietu, nepalikdama didesnių balų. Naktys ėjo blankios, be apšalvių, panašios į ankstyvo pavasario naktis, tik lakštingalos betrūko: Rytai ilgai po laukus vaikščiojo rūkas. Priešpiečiais jis dideliu, baltu mūru atsistodavo viršum Nemuno slėnio ir išnykdavo, skalaujamas vėjo.

Vorai savo veštuvijų savaitę šventė visiškoje giedroje, ausdami laukams šilkinį nuometą, kuri turėjo greitai suardyt lengvi mirštančios vasaros atdūšiai.

Buvo gaudu, toli matyti, ir perregimos girios sunkiai slėpė užklydusį paukštį. Laukai tyvuliavo kaip ramūs ežerai, su žalsvai pilkšvomis dėmėmis. Vienišas klevas Klangių palaukėje raudonavo lyg degantis šieno kūgis.

Nuo dvaro, aukštu keliu, jojo raitelis. Kartais kanopų klebetas nutildavo, kartais atsiliepdavo garsiau. Raitelis atrodė labai skubas: arklių plakė iš abiejų šonų, rankomis mušdamas per kaklą. Pasiekęs kaimo vieškelį, jis pavarė zovada.

Linkus, kniūstęs savo darže, rinkdamas paskutines birulių galvutes, pamanė: „Kas čia dabar, ar ne policija?“ Nuo to jam pasidarė nejauku.

Supratęs iš raitelio drabužių, kad čia ne valdžios žmogus, Linkus aprimo ir pats sau burbtelėjo:

— Tfu, yra ko bijoti!

Raiteliui prašovus pro galą daržinės ir pasisukus ramesne risčiuke į Taručio sodybą, Linkų paėmė smalsumas: jis paėjo kiek į šalį, kad galėtų vaizdžiau matyti.

Kai tik raitelis įjojo į kiemą, tekinas įpuolė į vidų — iš ten tuojuo išguro moteris, matyt, Tarutienė

su vaiku glėbyje, o netrukus ir vyras. Kieme atsirado keli žmonės. Atjojusis vėl užsoko arklį ir pasileido kibaldom atgal.

— Kas ten pas juos atsitiko? — pasakė Linkus savo pačiai, kai pamatė per laukus bėgant į dvarą Tarutį su žmona.

— Kas nors negero, — pritarė Linkuvienė.

Valandėlę bėgęs arimais žmogus sustojo, pamosavo atsilikusiai moteriškai, matyt, kažką sakė, tekinas grįžo atgal, paėmė už rankos vaiką. Greitai jie užbėgo už krūmų, nusileido pakalnėn ir dingo.

— Atnešė Jarmalos bernas paliepiamą į dvarą ir — bėk, — nusprendė Linkus, grįždamas prie savo darbo.

Į Linkaus kiemą įėjo, grįždamas iš miesto, kaimynas:

— Kas ten pas tuos Taručius?

— Šimtai žino. Matėm ir mes. Štai su boba ir svarstom, kas ten galėtų būti.

Kaimynas surado vietą ir atsisėdo ant senos rogių pavažos, greta savęs pasidėjęs įvyniotas į popierių silkes, ir ėmė pasakoti, ką girdėjęs mieste, ką sutikęs, kurį iš varžytynių pardavė. Staiga jis pagyvėjo, atsiminė paskutinę naujieną, kurios ir užsukęs pranešti: nuo kito mėnesio pirmos reikės vykdyti naują įsakymą. Jeigu tave pamatys nenusiskutusį barzdos, juodomis panagėmis ar kiaura rankove — tuoj bauda. Reikės karves švariai laikyti, arklius šukuoti.

— Dabar gana! Išsigalvoji!

— Seniūnas pats greit duos paskaityt.

— Svetas nematė! Nežino ką prasimanyti. Sakau, jeigu žmogus neturi laiko savęs prižiūrėti — kada jis gyvuliu pasirūpins?! Gal karas bus?

— Karas! Pinigo ponams reikia. Įsakys, kad visi želdintų barzdas, o kam nedygsta — pabauda.

— Na jau! Taip ir bus?

— Nesakau. Kaune ten gali išgalvoti dykaduoniai. Kažkas už jų nugarų sužlegsėjo. Visi atsigręžė ir pamatė greitai žingsniuojantį vyresnį Linkaus sūnų.

— Stasiuk, ar nežinai, kas ten Taručiuose? Ko jie taip nupleškėjo į dvarą?

Stasiukas neatsakė. Galėjai suprasti, kad jis neša svarbią žinią: juo artyn jis žengė, juo labiau skubėjo.

— Parakinį užmušė.

— Tai!..

— Dar ne visai. Į dvarą nuvežė, ugi...

— Ach, tu mieliausias mano!

Tėvas, didysis Baltramiejus, atsistojo, ištiesė žąsinišką kaklą į sūnų:

— Kas užmušė, kur? Sakyk aiškiai. Koks jis tau Parakinis, ar vardo nežinai, parše!

— Ugi, grįstas krito, telžė per galvą ir suplojo. Vežė, prie tilto... — aiškino Stasiukas nelaimę.

— O viešpatie, — sakė Linkuvienė, — iš širdies, iš čia man atėmė. Kai atsitinka artimui nelaimė, kalbėt, dirbt ir valgyt negaliu.

— Gal ne taip baisu, kaip pasakoja. Stasiau, — kreipėsi kaimynas į vaiką, — ar ir pats matei?

— Naje! Mes riešutavome su Ulinsku, tai jų kampininkas pasakė, tas, kur iš mūs kirviuką pavogė. Nubėgom į tą vietą — kraujo kad pribėgę ant žemės — per visą kelią.

— Matai, kad nėra vis žmoniškai, kad už tuos centus reikia atiduot vaiką. Gerai, kad mes saviškio neišleidom tarnaut. Būt numaitinę ar bulius užbadęs. Juras vis tam saviškiui mokslo norėjo...

— Taigi, teisybė. Jarmala nelabai paiso, ar jo darbininkas pavalgęs, ar apsirengęs, — pritarė kaimynas. — Nagi, einu anądien dvarkeliu, tik kažkas:

„Sveikas, dėde!“ Manau, kokio čia slampos balsas? Žiūriu — Taručiuokas kad krauna dvaro vežimą — šakė rauda. Pagalvojau sau: „Tėvai taip nevarytų sūnaus, kad susimestų į kuprą ar trūkį gautų. Ir tokį pipirą siųst prie vyro darbų!“

Tarutienė atbėgo į dvarą kaip buvusi, su viena palaidinuke, su siūlų kamuoliu rankoje. Kaziukas buvo paguldytas kumetynių priebuty. Ligonio galva apglemžta šlapiais skudurais, plaukučiai susivartę, sulipę krauju. Akys vos spinksojo pro mažus, užgriuvusius dubmenis. Kai motina prikniubo visu kūnu, Parakinis ramiai pūškavo ir, rodos, jos nepažino.

Dvaro darbininkai tėvui pasakojo, kad, tik sienojui kritus, Kaziukas klyktelėjo, o vėliau lyg nieko nebuvę, — kantrus, miegūstas. Dievai žino, jeigu smegečių negriebė įlaužtas kaulas — jaunam, gajam nepakenks. Tik kraujo begalės.

— Dėl kraujo tai nieko. Dar geriau, kai blogasis išeina. Atsimenu, prieš karą... — guodė vienas iš būrio, bet jo pasakojimą nutraukė motinos verksmas.

— Kazeli, sūneli mano!..

Tarutienė plėšė nuo sužeistojo galvos drobės lopinius.

— Neliesk jo, — ėmė pačios rankas vyras. — Matai — vos gyvas.

— Mano vaikelį pražudė... — kartoją neatsitraukdama motina.

Jaunesnysis sūnus, iki šiol kukulainėmis akimis dėbčiojęs į motiną tėvą, į jam nepažįstamus žmones ir suvystytą į drobes brolių, išmetė iš rankų prakąstą obuolį ir pravirko.

Iš miestelio grįžo raitelis, nuraminęs tėvus felčeriu, kuris turįs tuojau atvykti. Visų nerimui, laukimas žmogaus, kuris vienas, jų nuomone, dabar galėjo ati-

tolinti mirtį, pasidarė toks neramus, kad jie kas valandėlę bėgo į lauką ir žiūrėjo į vieškelį. Išvestas iš kantrybės, tėvas suniukęs sėdėjo prie ligonio, laikydamas jo rankytę savo didelėje kumštyje.

Atėjo į kumetynes Jarmala. Jis buvo ką tik pakilęs iš lovos ir tuojau parodė didelį susirūpinimą nelaime: pats panorėjo sužinoti Kaziuko plastą. Visi matė, kaip brangus žiedas ant pono piršto sutvisko lyg giltinės piautuvos.

Jarmala ramino tėvus: esą vieni niekai, tokis vyras po poros valandų sukutinį šoksiąs! Vėliau, jam išėjus, sena kumetė prasitarė:

— Tas juokias, kieno sąžinė nerami.

Felčeris atklypavo dviračiu tik po geros valandos, kai ligonis pradėjo blaškytis ir plėsti nuo galvos skudurus. Jo rankas teko laikyti tėvui. Trumparegis senukas, nuplovęs žaizdas ir perrišęs vaiką, išpėjo: jeigu karštis kils — vežti į Kauną.

Prastiems ir neturtingiems kaimo žmonėms daktaras buvo sunkiai įgyjamas daiktas. Jie buvo pratę gimdyti, išverti sunkiausių ligų kančias ir mirti savo jėgomis.

*

Felčeriui išvykus, bobelės sušneko apie kunigą.

Kaziukas vėl pradėjo draskytis, mėtyti galvą į šonus, kriokti suaugusio vyro balsu. Juras, nežinodamas ką daryti, buvo išbėgęs vytis felčerio, vėl grįžo prie vaiko ir laikė jį visomis. Reikėjo stebėtis, iš kur atsirado mažajam tiek jėgos atstumti tėvui, išsiveržti iš jo glėbio.

Palengvėl ligonis nurimo. Nutilo, kad nė šnirpštimo nebuvo girdėt. Motina vėl buvo čia pat, prie sūnaus galvos, ir verkė:

— Numirė. . .

Visų nusistebėjimui, berniukas vėl pradėjo kriokti, lyg stipriai, kietai įmigęs.

Tėvai norėjo kuo greičiausiai vaiką išvežt namo, nors dvarionys vietoje žadėjo paslaugą, o senelės — nuodėmklausį.

Pakinkė arklius į ilgą dvaro vežimą. Kumetės nepagailėjo pagalvių. Ligonį paguldė labai aukštai, ant patalų, ir išvežė. Motina su mažuoju Jonu kiūtojo pasėstėje. Tai buvo lyg kraitvežio diena: spalvingi pagalviai, žmonės. Vežimas suposi apžergui lysvių, kol įsuko į lygią kelio iškylą.

Oras tebebuvo toks pat lengvas, tolimas, pilnas dryskančio šilko gijų, pro kurias žiūrėjo blanki saulė. Popiečiais ji menkai bešildė žemę ir jos gyvastį, bet vis dėlto kas sveikas skubėjo džiaugtis bobų vasara.

Tarutis jau norėjo greičiau pavaryti arklius, atsiminė, kad gali sukratyti ligonį: kelias buvo kelsnotas. Vėl žingine važiavo. Prieš naują kalvą motina išlipo iš ratų. Eiti buvo dar sunkiau — pro ašaras žemės nematė. Ji stengėsi nusikratyt mintimi, kad vaikas mirs, kad jo nebus. Monika verčiau kąsniauti, šunų lodinti per žmones eis, kad tik mažiulytis išgytų. Seniau, kada ji su nerimu laukė savo pirmojo, manė būsiant geriau, jeigu jį sunaikins. Tada ji buvo viena kaip pirštas, ir gyvenimas slėgė ją. Bet kai atsirado jos vargų palydovas, jos vyras, ji norėjo, kad gimtų pirmasis. Tik bijojo, prikaišiojo sau, naktų nemigo, kad jis gali atsirasti elgeta. Ji sprendė tada: verčiau gimtų negyvas.

Bet vaikas atėjo į pasaulį sveikas, nors ilgai nevaikščiojo, ir jo silpną kūnelį reikėjo dvejetą metų vystyti. Šį kartą jai buvo vis tiek: tegul Kaziukas bus susuktas, beprotis, visą amžių nerems kojomis žė-

mės ir guls našta jiems iki grabo — kad tik jis gyventų! Motina buvo daug jam skolinga: žudė jį savyje, per anksti išleido į žmones uždarbiaut.

Vežimas grįžo į jų namus, kurių maži langai, nuo ryto paliktos atdaros durys — pasidarė iškart svetimos ir nepažįstamos.

Kaziuką iškėlė ir įnešė į vidų Juras. Motina palaikė sūnų už kojų, nes abiem našta buvo lengva ir brangi.

Palikti kieme alkani dvaro arkliai su visais ratais, niekieno nesaugomi, išsibrido į daržą ir glemžė šalnakandžius griežčius. Gerokai vėliau atėjo iš dvaro berniukas arklių ir atnešė užmirštus daiktus. Ten buvo ir pailga stiklo dėmelė, vadinama termometru, kurį pats ponas įdavęs. Su juo nežinojo, kaip elgtis. Pamokyta Juro, motina įgniauzė dėmelę ligoniui į ranką, bet ženklas nesikeitė. Monika tris keturis kartus bandė kišti termometrą čia, ten, bet tamsi gyvsidabrio, gysla stovėjo vietoje. Pagaliau visa tai sutvarkė vyras.

— Kai biednas, tai ir kvailas! — dejavo Tarutienė.

Abu klūpėjo prie lovos, neišleisdami iš akių mažiausio Kaziuko krustelėjimo. Vaikas gulėjo be gyvybės, išėjęs iš veido, baltas kaip voratinklio gija. Viršum jo guolio, kertinėj lentynoje, buvo sudėtos kelios knygos ir sąsiuviniai. Tėvas manė padarysias vaiką mokytą, kad jis viską paaiškintų, vargingiems būtų ramstis.

Ligonis įsigavo. Staiga pasirėmė alkūnėmis, bandė atsisėsti, vėl sukrito į patalą. Galvą nugrėžė į sieną,

dar pakilo, vėl krito ir žvilgsniu sustojo ties motina ir tėvu.

— Tik tu nežliumbk, ašaras mato. Eik į lauką, išei — vienas pasergėsiu.

— Ar ne kraujas, ne širdis mano?!

— Tėveli, — pirmą kartą prašneko berniukas, rodos, kad nieko nebūtų atsitikę, — ar ta knyga mūsų, kur raudona?

— Mūsų, Kaziuk. Ar neskauda, mažyti?

— Aš jos noriu.

— Pagulėk, pakęsk truputį. Kai bus lengviau, pagysi — galėsi naujų nusipirkti. Daug naujų nupirksiu tau.

— Kuo norėsiu, ar galėsiu būti? Aš mokytojum nenoriu, o šoferiu. . .

— Gerai, kuo tik norėsi, Kaziuk.

— Iš namų man nereiks pinigų, aš uždirbsiu daug.

Skausmas, matyt, buvo valandėlei dingęs. Tik nebuvo galima spėti jį girdyti — kaito, blėso ir liepsnojo pakartėmis lyg deglas. Reikėjo saugoti jo rankas, kad nenusidraskytų nuo galvos aprišalų.

Čia berniukas miegojo, čia vėl staiga atsimerkė, žiūrėjo pablūdusiai. Troškulys ir ugnis jį kėlė.

Abu tėvai budėjo lyg prie pašarvoto, dalinosi su juo mirtimi ir gyvenimu, visai užmiršę antrąjį, mažąjį Joną, kuris skambiu verksmu reikalavo motinos.

— Tu varge vargeli. . . Nutilk!

Tėvas laikė Kaziuko ranką, juto smarkiai mušant joje plastą.

„Silpnėja, — pamanė sau, — miega vis. Ar ne prieš galą? Reikia ką nors šauktis. Kad nors daktaras būtų buvęs protingesnis, pataręs ką. Žlibas senis — tik pinigai jam rūpi.“

Termometras, kuris buvo užmestas, netyčia išsprū-

do iš ligonio ančio, ir melsva gyvsidabrio gysla parodė karštį.

Juras išėjo į lauką. Jis seniai manė užėjus tamsą, bet tik dabar sėlino žlėja. Tolimas, ryškus saulėlydis lyg parverstas žarijų puodas ilgai žaižaravo galulaukiuose. Atsiminė, kad laikas pasirūpinti gyvuliais. Buvo beeinąs kūtėn, kai vėl sustojo:

— Nepadvés!

— Bijau, — jam grįžus sakė Monika, — kad ne iš gero toks miegas. Kai tik išėjai — sukrito ir nerodo akių. Nosikė sudrėkusi. Rodos, saldu jam.

Nepastebint į vidų įkiūtino davatkėlės — Marcė ir Karusė. Be jų neapsiėjo nė vienos laidotuvės. Abi nepamainomos giesmininkės, ir jų kaklai sviro, nukarstyti škaplieriais, medalikėliais, šventų vietų lankymo relikvijomis.

Storoji, Karusė, mėgo apvilkti, sušukuoti numirėlius ir kaip su gyvu pašnekėti:

— Ko tau dabar betrūksta! Pasibaigė vargai. Jau dievulio valioje...

Dėl viso to daugeliui jos buvo reikalingos, daugelis ir nekentė. Nepatiko Jurui, kad ne laiku, be jokio reikalo išlinko tretininkės. Lyg jų nepastebėjęs, jis vėl buvo beeinąs kieman. Tačiau atsistojo tarpdury ir nežinojo kas veikti. Reikia ką nors daryti greitai, nedelsiant.

— Monikute, jau nesakyk!.. Kunigas suramina, prie dievulio pakelia. Ne vienas rasi pagijo. Nė vieno pirma laiko į kapus nenuvarė, — girdėjo Juras.

Antroji pritarė:

— Anot tos pasakos: kaip radom, taip paliksim. Žinom, kad jūsiškis ne prie dievo. Valia kiekvienam šiaip ar taip mąstyti.

Pirmoji pertraukė:

— Būtų gera lengvu būdu dangun įsigauti, mergele. O reik mokintis iš gudresnio, iš kunigėlio, ir gana. Štai Selmokas — netikėjo. Ką jis jaunas nedarė, Jazusėliams nuo kryžių akis badinėjo, o kai sveikatos nustojo, šonus praguiėjo — šaukėsi prie išganytojo. Prieš mirtį nurodė, kaip parėdyt. Apvilko lyg pranciškona, vienuoliškai, basom kojom — rankosna kryžių įdėjo.

— Monikut, anot to: tikėsi — sunkiau nebus, o ten — vis lengviau.

Matyt, vaikas pabudo ar jį pažadino — tėvas girdėjo moteriškės balsą:

— Kazeli, balandėli! Skauda vaikui, ai, ai! Prašyk tėvelio, kad kunigėlį parvežtų. Kunigėlis tau kakčiukę paglostys. Šitaip va, šitaip. Išgysi, tuoj išgysi!

Tvirtu, ryžtingu žingsniu tėvas peržengė slenkstį:

— Kas dabar čia jums ant uodegos druskos pabėrė — negalit nurimt, jo nepajudinusios! Tegul miega.

— Jureli, vaikas silpnas, sakom, kunigėlio reikėtų.

— Pats matau, kad silpnas.

Bobelės žvilgtelėjo viena į kitą, kumštelėjo viena kitai, ir liesoji ėmė bambėti:

— Toks ar toks, sakau, būk — eretikas, liuteris, o svetimo dūšėlę kankinti nedera. Pateptų, palengvintų. . .

Kantriai ir ilgai klausėsi tėvas, lyg maža tepaisydamas bobų kalbų, kol iki kaupo prisisėmė jame tulžies:

— Kai aš jums patepsiu! . .

— Matai, Karuse! Tu jam duona — jis tau akmenu, — bambtelėjo pirmoji, nešdama ilgus sijono pridurkus pro duris.

— Tai atskalūnas! Visam kaimui gėda su tokiu.

— Boba, už liežuvį gausi per liežuvį! — pasivijo jas balsas.

Žegnodamos eretiko namus, prilinkusios prie žemės, moterėlės išbėgo.

— Nereikėjo su jom, — prikašiojo Monika. — Žinai, kad tokios liežuviau apmeta ir ataudžia.

— Iš kantrybės išveda. Atėjo į dangų vesti, kad jas kur! Dievui meldžiasi, o velnią už uodegos tampo.

Kai ligonio kančia vėl abu sujungė į vieną mintį, Monika paėmė vyro ranką:

— Man vis vien. Jeigu nebus geriau, tuščia jų — parvežtumėm kunigą.

Vyras nieko neatsakė. Jam buvo sunku.

Nors greitai sutemo, jie nebedegė žiburio. Virtuvės pūškėjo virtuvėje, ugnis geso, bet vėl buvo pripulčiais kuriama. Jie šildė vandenį ir nežinojo, kam jis reikalingas — ligoniui ar patiems.

Kaziukas blaškėsi, varstomas skausmo. Atmetė rankutes į šonus, paskum jomis griebėsi už galvos, lyg norėdamas ją pridengti nuo naujų, iš oro grasančių smūgių.

— Kazeli, kas?

Galėjai girdėti ligonio širdies plastą, taip tylu buvo tuose namuose. Nužydėjusių ir pernokusių birulių galvos dūzgeno į langą, lyg nepažįstamas, paklydęs keleivis, nugrubusiais pirštais prašąsis įleisti.

— Tėveli, man baisu! Kodėl čia toks didelis voras? Tėveli, numesk vorą. Ve, ve, dega.

— Kas dega?

Vaikas, rodos, vėl įkrito į miegą. Dabar jis ėmė greitai kalbėti, užmerkęs akis:

— Mamyte, imk, imk!

— Ką imt, mažuti, pupyti?

— Išbirs, jau išbirs — uogų tau parnešiau.

— Kazeli, sapnuoji. . .

Jo galva judėjo, lyg iš apačios ją kažkas kėlė. Monika sėdėjo pakojyje ir bijojo judėti. Atėjo vėl ligoniui sunki valanda.

Jo akys buvo atviros ir kažkuo paspringusios lubose. Motinai baisu pasidarė: ji tokių akių dar nebuvo mačiusi.

— Jurai, eikš! — pašaukė vyrą. — Negaliu viena.

Vaikas atrodė miręs, tai buvo pirmas kartas, kada tėvai rimtai išsigando. Kaziukas vis labiau tolo, keitėsi veidu.

Tėvui sopėjo krūtinėje. Jis išėjo. Naktis slinko nepaprastai lėtai. Dar nebuvo gerai įtamsėję, bet vienur kitur ištryško žvaigždė, pujojo vėjas, šiaušdamas nuplikusią arimų nugarą. Ir vėl stojo tylą. Toji klaiki, neišpėjama kaimo tylą, kuri atsiranda tik vėlyvą rudeni, paukščiams palikus kraštą. Ji įskaudina žmogaus širdį, darosi platu, nesuprantama, nei kitam apsakytina.

Juras beveik tekinas pasileido į kaimynus, pas Lukošių, kuris karo metu buvo sanitaras. Ir ten patarė ligonį vežti į Kauną. Ką gali žinoti: gal smegenų uždegimas.

Tarutis apibėgiojo kelis namus, pakėlė iš miego žmones. Savi, aplinkiniai rodė susirūpinimo: Linkuvienė iš skarutės išrišo dešimt litų. Sakė — už verpalus gavusi. Paskutinieji. Dar drabužėlius įbruko. Dauba arklį ir geresnius ratus pasiūlė. Būtų geriausia garlaivių, bet iki pusryčių tektų laukti. Per naktį gali numirti.

Pinigų nepakako kelionei. Visame kaime neatsirado atliekamo cento. Teko užsukti į dvarą. Tėvui buvo sunku ir pagalvoti, kad jam reikės kalbėti su žmogumi, pražudžiusiu vaiką. Kitos paspirties nebuvo.

Juras bėgo dvaro lauku ir mąstė: duotų iš nesumokėtos vaikui algos nors dvidešimt litų!

Atsiminė, kad beveik visa alga išimta sėkla. Norėjo grįžti. Pažvelgė į tą šalį, kur stovėjo namai. Valandėlę švystelėjo žiburys, vėl ilgai nebuvo matyt. Gal būt, langą užgožė medžiai.

Dvaro namuose švietė langai. Juras įbėgo į kiemą ir susitiko tamsoje žmogų:

— Ponas namie?

Įpuolęs į priebutį, užkliudė gėlių puodą, parvertė. Pasibeldė į duris. Niekas jam neatsakė. Matyt, buvo jau sugulę. Išgirdo svetainėje muziką.

Jarmala sukinėjo radiją, kai Tarutis atsistojo tarpduryje.

— Kaip ligonis? — ponas parodė didelį susirūpinimą, nepaleisdamas radijo sukiklio. Staiga kambarį užtvindė garsų vandenkritis.

— Sakot, į Kauną. Žinoma, reikėtų kuo greičiausiai. Nėra taip pavojinga, nemanykite!

Muzika tilo, bet po Jarmalos pirštais iškilo ir šilta srove pasiliejo nauja smuiko melodija.

— Pinigų? Su mielu noru, kad ir šimtą! Tik šiandien dukra į konservatoriją išvažiavo — visus atidaviau. Kad taip rytoj — surasčiau kaip nors. Palaukite! — ponas paliko Jurą vieną.

Po valandėlės tekinas vėl leidosi Juras atgal, suglemžęs rankose kepurę, kurią negreit susigriebė užsidėti. Kiekviename žingsnyje garsiai jis grūmojo:

— Arkliaširdis!

Juras gailėjosi, kad nesviedė tų dešimties litų Jarmalai į veidą, ištiestų lyg pasityčiojimui.

Kiekviena dirvos vieta, kurią dengė jo basos kojos pėda, buvo sumirkyta prakaitu, atidirbta, užsėta, išskaityta centas į centą už valandą, už duonos kąsnį,

grūdų sykelį. Nuo pat jaunų dienų, kai tik jis išmoko vaikščioti be rankų pagalbos, buvo nupirktas dvaro. Ir dabar, nelaimėje, ponas jį žodžiu guodė. Tai buvo skaudžiau už rykštę.

Juo tolyn Juras bėgo nuo dvaro, juo tvirčiau pasiryžo:

— Badu stipsiu — kojos daugiau čia neįkelsiu!

Laukuose kažkas švilptelėjo ar šūktelėjo. Bėgęs sustojo. Gal jo ieškojo? Įsiklausė į naktį. Niekas neatsiliepė. Pakaimėje degė vienintelis žiburys.

Kol suieškojo, sukrapštė viską, pasiruošė kelionėn — vaiko nebebuvo, nors dar ir tebegyveno.

Mirštantį išvežė anksti rytą, ėmus dienoti. Be tėvo ir ligonio, vežime dar sėdėjo Linkuvienė. Motina dėl širdies negalėjo. Taip ir sakė:

— Širdis prijaucia — neparvešit man jo. Jeigu daktarai piaustys, lopys — tiek ir liks tos gyvasties.

Tėvas stengėsi raminti, sakė:

— Vis dėlto ten žmonės mokslus ėję. . .

Tuojuo po pietų vežimas grįžo, ir daugelis, jį pamatę, viską suprato.

Parakinis atvėso, išsilygino, sukrito. Suaušo į tiesų ir ramų.

Monika, negalėjusi sėdėti namie, išbėgo į Linkus ir ten pravirkdė visas bobeles. Pro kukčiojimus buvo papasakotas mažojo žmogaus gyvenimas nuo pat lopšio. Visos moteriškės podraugei atsiminė savo mirusiųs, žuvusius kare, dingusius be žinios.

Kaziuką pašarvojo tėvas ir Linkuvienė.

Vaikas dar reikėjo nuprausti, aprengti. Jurui nė viena ašara neiškrito. Kaimynė stebėjosi: jis buvo toks klusnus, geras. Vienas pats tėvas pernešė negyvą sūnų užkrosnin, į atitrauktą lovą.

Paskum daržinaitėj surado lentų. Vieną ilgesnę

perpiovė, padėjo vidury aslos ant dviejų kėdučių, užklojo audeklu.

— Dabar... kad būtų bateliai ar naginikės? — sakė Linkuvienė.

Tėvas surado batelius, tik per didelius. Kaziukas niekuomet neturėjo nuosavų, jo kojai siūtų batelių. Pabandė apauti motinos — jie mirusį darė vargingą. Nutarė, kad geriau bus, jeigu greitomis susiūs jam nagines. Juodas naginaites mažoms kojoms.

— Juruk, palaikyk rankutę! Ak, ne taip! Dieve tu mano, šitą ink!

— Kaip? — jautrus, sunkiai valdydamasis, klausė Juras.

Mirusio puošimo valandos buvo ilgos, nekantrios. Tėvas prašė, kad Linkuvienė kol kas neišeitų ir pavalgytų čia pat. Drovėjosi prisipažinti, kad vienas nežinotų, ką su sūnumi daryti.

Beveik viskas buvo baigta, kai už durų prailgo ir išsitiesė asloje žmogaus šešėlis. Juras jo nepažino, sustojo ir žiūrėjo, laikydamas mirusio koją. Durys plačiai prasivėrė. Motina įėjo, svirduliuodama čia į vieną, čia į kitą šoną. Jos pirmąkart veide nepaliko nieko. Ji atsiklaupė ne prie mirusio, ne prie jo galvos ir kojų, bet asloje, prie pat slenksčio. Klūpėjo ir, nežinia, gal ji meldėsi. Ji nusišluostė paišinę veidą pirštais. Miela, gera išraiška vargų išvogotame ir spėjusiamė ne laiku pasenti veide atnešė palengvėjimą visiems namams.

Ilgai negalvodama, Monika pradėjo ruošti aplink mirusį.

Naginaičių vis dar nebuvo — jų vienu ir tetrūko, kad galėtų Kaziukas pasirodyti savo šventadienišku puošnumu kaimo draugams ir pažįstamiems. Sklastymas ant šono, plaukučiai šviesūs, lipniai prigulę prie

susimąščiosios kaktos. Tokį jį motina matė pirmąją mokyklos dieną.

Bobelės panoro vaikui į rankas įduoti kokio šventojo ar kankinio paveikslą ir atsiklausė tėvo.

— Ė! — pasakė jis, bet paskum, nusigręždamas, pridūrė: — Darykite, kaip išmanote.

Moterims parūpo, kad geriausiai tiktų mirusiojo globėjo, Kazimiero, paveikslas. Tokio nesurado, ir Linkuvienė įdėjo į rankas vieną lapą su giesmės žodžiais.

— Ką tas padės! — lengvai širdo tėvas, žiūrėdamas į moterų paskutinį paruošimą, ir, pamatęs statmenai kyšančius mirusiojo kelius ir apautas juodomis naginėmis kojas, atsiminė, kad vaiką paguldė ant lentų, iš kurių turėjo sukalti grabą.

„Gyveni žmogus, pasižiūri — ir grabui neužgyvenai...“ pagalvojo Juras.

Gimdytojai sėdėjo greta vaiko, ant lovos. Monika buvo rami ir sušnekama. Juras pasakojo apie tai, kaip sūnus pakelė, ties Gervėnais, mirė. Visai lėtai užgesęs. Pargrįždami miestely nupirkę vieną drobulę, perkelio ir marškinėlius.

— Silpnas buvo. Jei sveikata kitokia — būtų išlaikęs. Jarmala privarė prie to — ne vienas sako. Paduokit į teismą, sako. Gyvasties negražinsi, Jureli. Kad būtumėm jį prie savęs laikę.

— Jarmalai nedovanosiu. Nedovanosiu jam! — su tulžim sakė tėvas.

Ir vėl jie kalbėjo lėtai, tyliai, lyg bijodami, kad nepabustų Kaziukas.

Daugiau, rodos, neturėjo ko kalbėti. Motina pasi-

lenkė prie mirusio, nutraukė siūlų pastrigas nuo švar-ko, kurį jis užsitarnavo beganydamas. Seniau, kai Kaziukas buvo sveikas, augo ir stiprėjo, vakare paguldžiusi, Monika mėgo jį supti pagalvy ir sprindžiu matuoti ūgį, kalbėdama: „Kokio ilgo grabo reiks mano vaikui! Neapglėbsiu. Tikras vyras!“ Ir Kaziukas juokėsi, ir klausinėjo tuomet mamą: „O ar tu verksi, mamyte, kai aš numirsiu?“ — „Verksiu“, atsakydavo motina, bučiuodama jo mažas rankas. „O kaip tu verksi?“ toliau klausdavo vaikas. „Ugu-gu-gu!“ parodydavo Monika, kaip ji verksianti.

Tačiau motina verkė visai kitaip, ir Kaziukas jau negalėjo išgirsti. Gera jam buvo. Niekas nerūpėjo, lūpos taip tvirtai sudėtos, smakras atmestas aukštyn.

Monika nusvarino prie vyro peties galvą, ramiai priglaudė, palaikė kokią valandėlę. Kalbėjo lyg pro miegą:

— Negaliu. Kad verkt galėčiau — būtų lengviau.

Tėvas ją galėjo pavaduoti: jis buvo pilnas kaip lietaus lašas. Pritvinkęs jautrumo, gailesčio, pykčio.

Iš kaimo į šermenis atėjo ankstyvieji lankytojai — dvi jaunos mergaitės. Jiedvi garsiai sukalbėjo, atsi-klampusios prie slenksčio, poterius, atsisėdo kaip vie-na palei sieną ir išmeigė akis į mirusį.

Tėvai taip pat žiūrėjo į jas. Mergaitės buvo dar basos. Nosytės šliurpciojo.

Juras paklausė, kieno jiedvi. Atsakė, kad Jankaus. „Ak, to berankio Jankaus! — dabar tik atsiminė tėvas. — Kaip greitai viskas auga, bėga. Neapsižiūrėjai — kitas lyg grybas po lietaus į milžinus iškeruojęs.

Štai kitų augs, kalbės, juoksis, pavaduos darbuose senelius, o tavo?“

Vėl motinai sugėlė širdį, ir ji stebėjosi, kaip buvo visai užmiršusi mažąjį savo Joną, kurį paliko kaimy-

nams pasaugoti. Rodos, kad jis pasidarė ne jos, o visai svetimas, ir todėl nebūkštavo, kad bamblys ten kiek pakentės, pasitampys. „Geriau tasai būtų numiręs, kvailiukas!“ pagalvojo motina ir susigėdo dėl tokių minčių.

Monika kuris laikas murpsojo, visu kūnu atsirėmusi į savo vyrą, nesusivaikydama savo kančiose ir mintyse. Staiga jos sąmonėje lyg iš rūko išplaukė nepažįstamas veidas. Atsigrėžė jis ir, mosuodamas kepure, vėl dingo. Paskum vienas po kito kaip gyvi prabėgo pro akis seniai dingę vaizdai, kaip ji vargo su Parakiniu. Vėl nepažįstamas žmogus išniro sambrėškoje. Tarsi miestelio aikštėje, prie bažnyčios, jis suko katarinką. Monika, dar visai jauna, su draugėmis pribėgo prie muzikanto. Marių kiaulikė joms ištraukė po žiedą ir po žalią popieriaus lapelį, kuriame buvo parašyta: „Tavo žemiškoje kelionėje bus daug ašarų, bet galop praslinks liūdnumų ir nelaimių debesys, susilauksi prideramos meilės ir turtų, o taip pat gražiai pasensi...“ „Iš kur tai?“ kvoštelėjo Monikai.

Dievo pagarbinimas ją prikėlė. O buvo tokia gera valandėlė, kada ji trumpam užmiršo nelaimę! Mirusį motina pamatė visai iš kito šono: jis gulėjo keistai atkišęs smailias alkūnes.

Aplink duris jau trynėsi vienas kitas iš kaimynystės. Reikėjo degti žiburį. Patys didžiausi negerumai motinai prasidėjo tada, kai reikėjo su kiekvienu pasisveikinti, kiekvienam žiūrėt į akis ir iš kiekvieno išklaust užuojautos žodį. Vyrai beveik visi sakė:

— Ką padarysi — neišverksi, Monikut. Visiems pareis...

Moterys glėbiu gaudė nelaimingą motiną, ir tikrai

ji negalėjo išlaikyti, nors būtų turėjusi ir akmens širdį, kai jos pradėjo:

— O, tu našlaitėle, tu vargšele...

Kai tik daugiau susirinko bobų, pakilo bruzdesys: kam nepasirūpinta laidojimu, gedulingomis pamaldomis ir varpais.

Tarutis atsisakė eiti į kunigą. Davatkos Moniką įkalbėjo: nors varpams duosi — smagiau ir mirusiam bus.

— Žinokitės! — pasakė vyras.

— Tik tu nurimk, prašau. Juk kitaip nepriimsi į kapus.

— Žemė priims!

Monika stovėjo ir nežinojo ką veikti. Stovėjo pasiglemžusi skara, pasiėmusi batelius, pasiruošusi bėgti. Vis dar žiūrėjo, ką pasakys vyras.

— Sakau, žinokis! — pakartojo Juras.

Ji išbėgo į laukus. Monika kažką nešė po skara, paslėpusi nuo vyro. Bet ne taip lengva buvo gyvą daiktą slėpti: žąsis pradėjo gigenti. Monika dar labiau suglemžė ją į storą vilnonę skara.

Prie mirusio galvos padėjo du mirtų vazonus. Tuo pasirūpino Linkuvienė. Aplink jį visi sėdėjo patamsy, kol moterys uždegė savo atsineštas žvakes. Jos buvo taukinės — mirkčiojo nuo rūstaus vėjo atkvapo, įsigavusio pro šukėtus langus.

Prie Kaziuko visiteli buvo jauni, žali. Senesnieji jautė nepatogumą dėl Taručio bedievybės. Tretininkės ir bažnyčios altorėlių, vėliavų nešėjos neiškentė neatėjusios ir nepažvelgusios nors pro langą. Mergaitės sakėsi mačiusios Marčę ir Karusę, atsitūpusias už namo. Jos paleido kalbas, kad negyvėlio rankas — kuris miręs be komunijos — patį vidurnaktį kažkas pakėlęs. Paskum iš jo burnos išėjęs juodas tvaikas.

Monika grįžo iš kunigo jau naktį, nusiminusi, apsitaškiusi purvais. Kunigas atradęs knygoje daug skolos bažnyčiai, išbaręs vyrą, kurį reikėtų viešai pamokyti kaip eretiką. Širdęs, kad mirusiam nepasiskubino su paskutiniu patepimu. Tik pro ašaras buvo galima išprašyt, kad priimtų į kapus, bet ir tai atsisakęs lydėti be keturiasdešimt litų.

Dėl kunigo elgesio Tarutis nepyko. Šaltai atsakė:

— Ir nereikia. Pakasime kad ir gale lauko, po lazdynais.

— O, sako, tokie nuo dievo pareinal! — kalbėjo virtuvėlėje, išgirdę Monikos pasakojimą.

— Ar tu girdėjai, kad vanagas paukščių pasigailėtų!

Rytą, į grabą dedant, motina vėl pravirko. Jai padėjo Daubienė, kuri mokėjo visų nelaimės apraudoti. Jeigu paklausdavo jos, kodėl tu, Agnieška, verki, juk ne savas, ne giminė, ji sakydavo:

— Ir ne broliai man broliai, ir ne seserys — seserys. Visas vargšų sviestas giminės tarp savęs. Va kaimai: Naujokai, Klangiai, Pakalniškiai, — tai vis mano broliai ir seserys.

Ji kiekvieną žmogų mylėjo ir kiekvienam mirusiam mokėjo pasakyti:

— Prieis dobilai, kviečiai, prinoks laukai kaip ežerai — tavęs čia nebus. . .

Išvežė Kaziuką anksti. Rytas buvo rūkšnus. Ne-trukus pradėjo pursloti. Ant pirmutinės pasėstės tupėjo Juras ir Linkuvienė, prie kojų — Monika. Ji laikė apglėbusi grabą, kuris svyravo paguldytas minkštuose, dar nekultuose šiauduose. Paskui važiavo Ri-

dikas su viena kumele. Daugiau vežimų nebuvo. Palydėjo ir iš kitų kaimų vienas kitas.

Muzikantas Jokūbauskas, laisvamanių kapų sumanytojas, išgirdęs, kad lydės be varpų ir kunigo, jau iš vakaro pasisiūlė Taručiu:

— Nieko, tegul bus visoms cypdavatkėms per nosį: mes palydėsime su orkestru.

Tėvas sakė:

— Kam to reikia, Taduk? Jaunas vaikas, kad jis būtų buvęs jūsų draugas...

— Nedidelis daiktas! Palydėsime, kaip pridera.

Iš įlomės kelias įkopė į kalvą. Jis buvo šlitus, ir reikėjo prilaikyti grabą. Grabas plaukė tuo keliu, kurėjo koja į koją lietuviškas baudžiauninkas. Vieškelis buvo nusodintas mažais, numeruotais, kalkėmis nudažytais akmenukais, paskirstytas tarp mažažemių ir naujakurių. Niūksojo akmuo prie akmens, kaip jų trobos ir laukai. Vienas prie kito, įžėlę vienoje žolėje, bendro vargo pažymėti.

Pakelėj prisidėjo dar keli iš lydėtojų, ir netrukus skurdūs naujakurių kaimai išgirdo dūdų muziką.

Ji sukvietė daugybę norinčių pasiklausyti, pasižiūrėti. Tai buvo didelė naujiena visai apylinkei, kad be giesmės, be varpų lydi.

Prie dvaro žemių stovėjo palinkęs kryžius, dar nuo vasaros iškaišytas pievų žolėmis. Rūpintojėlis kabėjo, miręs kvepiančiame šiene, susigūžęs ir kažko išsigandęs...

Jis pasiliko bestovįs ir bemaštas apie žmones, kurių tiek daug būrių praėjo, bet nė vienas jam nepakėlė kepurės.

Jau kokie metai Juro niekas nematė miestely.

Atvėso Juras ir nuo ūkio.

Bet vaiko mirtis porą iš naujo surišo. Negrąžinama praeitis, sudužusios viltys iškilo atsiminimuose lyg tolimos, šviesios, seniai praplauktos salos. Motina tuo ir tegyveno: jeigu dabar čia būtų Kazelis, jeigu mes būtumėm neleidę ganyti... jeigu...

Pagaliau Jurui iki skausmo įsikirto moters burbėjimas. Jis spruko iš namų ir stengėsi užsimiršti dirbdamas. Rodos, jis vėl atgavo prarastą pasiryžimą grumtis, kovoti ir per kovą laimėti gyvenimą. Dar niekad Juras su tokiu atkaklumu neplušo kaip ši kartą. Vos dirvose ištirpo ledo luitai, išgaravo pašalas, jis visas suėjo į žemę. Dumblinas, apskretęs, nuo nakties iki nakties taškėsi, paskatintas naujo sumanymo. Netrukus vandeningose sklypo vietose Juras išvertė plačius, gilius griovius, nuleido į upę drėgmę, krantuose išrovė kadugius, krūmus — ir naujus gabalus atkariavo sėklai. Kai saulė grįžo pavasario keliu, toje vietoje, kur pernai braidžiojo gandrai, prarastos arimų vagos švitėjo ir degė.

Kaimynijoj dar niekas nesiruošė į laukus, todėl stebėjosi Taručio ankstyvumu:

— Ar jis apkasus rausia!

Jurui buvo aišku: grūdas pinga, valstiečio darbo diena nenupirksi degtukų dėžutės — reikia du, tris, pagaliau penkis kartus padidinti žemę, dvigubai užsėti, nepalikti nė vieno dirvos sprindžio be javo. Tegul jam tektų nusivilkti paskutinius marškinius — jis padarys savo.

— Po šimts velnių, argi aš neprasigyvensiu?! ..

plušdamas svarstė Juras. — Nejaugi amžinai teks drebėti dėl druskos, žibalo svaro?!

Ir kai Juras, iki ausų pasinėręs, kapstėsi molyje, galvodamas apie savo ir naujakurių dalią, ant griovio kranto sulojo šuo. Juras suprato, kad pro šalį kas nors eina iš dvaro. Nuo pat vaiko mirties Taručiai ten nosies nekišo. Su ponu gyveno piktuojū.

Galų gale Jarmala pirmas sulaužė kantrybę. Juras pamatė tvalkės vandeny, po savo kojomis, lyg veidrody, pasirodžiusį raitą dvarininką. Savanoris, lyg nieko nepastebėjęs, tyčia po eržilo kojomis mėtė žemę iš griovio. Ponas paklausė: ką jis čia dirba. Jau norėjo Tarutis drėbti jam: „Malkas skaldau“, bet susilaikė ir ramiai pasakė:

— Ė, nuleisiu čia...

— Ar neužtvindys man laukų? Mačiau ten — liejasi.

— Gal ir liejasi, — vis nežiūrėdamas į dvarininką, kirto Juras, — laivais plauksime.

Bet ponas ne tuo reikalu buvo pristojęs. Matyt, jis ruošėsi ilgesniam pokalbiui: užsidegė papirosą, patogiausiu atsilošė balne, reikšmingai šyptelėjo:

— Girdėjau, į teismą mane padavėt... dėl sūnaus?

— Gal ir padavėm.

— Manote laimėt?

— Pažiūrėsim.

— Neverta, — dar gudriau šyptelėjo Jarmala, pirštinėta ranka šukuodamas eržilo karčius. — Nepatariu. Nieko nelaimėsite.

— Ačiū už žodį... tur būt, reiks poną advokatu pasiimt.

Dvarininkas apsimetė negirdįs. Tačiau užgautas jis iškart griebėsi savo aštriausio ginklo:

— Kaip su skola, ponas Taruti? Neužmiršote?

— Tik klausimas, katras katram skolingas!

— Nejaugi? Ačiū dievui, vekseliukai yra, galėjau seniai paleist. Kas parašyta — tas parašyta. Tai kaip? Kada, ponas Taruti?!

Jarmalos įkyrus balsas ir lyg tyčiomis sakomas „ponas“ Juraį išsiūbavo. Vienu metu jis tik nesuriko: „Atsitrauk iš akių!“ Tie ir dar piktesni žodžiai degino jo liežuvį, bet, kaip dažnai su juo staigiomis pykčio valandomis atsitikdavo, neapykanta laiku užgeso, ir ją pakeitė noras iš lėto, ramiai sudoroti dvarininką.

— Jeigu taip, — galim, ponas! Galim pasirokuoti! Ar pernai nedirbau sode visą savaitę, nesutaisiau linarnę, nesukaliau dešimt avilių? O kiek dar prie talkų buvau? Gal ir jūsų dukters žindymą į procentus paskaičiuosite?

Dvarininkas ėmė Tarutį gėdinti, kad tokių smulkmenų nevertėtų ir kartoti. Ne kartą savanorį iš bėdos ištraukęs, visko davęs.

Žodis po žodžio, priekaištas po priekaišto, — dvarininkas pradėjo grūmoti. Juras dar ramesnis pasidarė, dar lėčiau kirto:

— Nesiskubinkite, ponas! Ateis laikas — būsime kvit. O dabar, ponas, — keliaukite! Traukitės velniop! Girdite?!

Audrų, nederliaus, krizės, arba kryžiaus, kaip žmonės ją vadino, prislėgtą kraštą užplūdo elgetos, prakeliaujantieji fotografai, Zingerio mašinų pardavinėtojai. Įvairiausiais būdais viliojo iš valstiečių paskutinių centą. Ten pasiskelbė emigracijos agentas, surašinėjęs norinčius važiuoti Amerikon, o surinkęs iš kiekvieno po penklitę, dingo. Kitur per kaimus perėjo, šaukda-

mas dievop geros valios katalikus, pusiau kunigiškai apsirengęs vyras, renkąs aukas katedros varpams įtaisyti.

Apakę, iš vėžių išmušti kaimiečiai nenoromis tikėjo vikriais sukčiais. Daugelis ieškojo nusiramavimo, paguodos viešpatyje: statė paskutinėmis išgalėmis kryžius, taisė bažnyčioms altorėlius, koplytėles, traukė kiekviena atlaidų proga draugėmis į stebuklingas vietas. Tūkstančiai jas gulė su giesmėmis, kryžiais, vėliavomis. Atsirado piligrimų, atėjusių mylių mylias keliais, kruvinomis kojomis.

Kunigai plačiai atidarė bažnyčių duris.

Į Sarmantus klebonas pasikvietė misionierių, tėvą kapuciną. Vienuolio balsas šešias dienas skardėsi parapijoje, šešias dienas nuodėmingųjų buvo apgulta bažnyčia, kuri užė nuo ryto iki nakties, tarytum bičių apipulta žydinti liepa.

Šventoriuje, klebonijos sode, aikštėje grūmėsi parapijonys, šniokštė lyg iš krantų išėjusi drumzlina upė. Visur tik spūstis, karštis, raudos.

Trečią misijų dieną ir Tarutienė išsiruošė bažnyčion. Vyru sakė:

— Išleisk mane, sutvarkysiu vaikų kapus: nuravėsiu, apvelėnuosiu, krūmelį pasodinsiu — gal širdis nurims.

Po Kaziuko mirties Monika vis neatsigavo. Paliktuose sūnaus daiktuose dar tebegyveno jo dvasia. Kažkaip laukdavo jo motina, o sekmadieniais visą dieną prie lango prarymodavo. Rodos, išbėgs vaikas, iškils jo galvutė iš pievos, bet ten pasiaus vėjas, nuplauks žole vilnis — ir nēr, ir nēr. Valandas moteris galėdavo nejudėdama išsėdėti, pasiėmus kokį Kaziuko niekelį.

Anksčiau Monika bijodavo ir pagalvoti apie mirtį, o netekus sūnaus, ji kalbėjo:

— Kviečia mane Kaziukas. Galėčiau nueiti naktį nakčiausią ir gulti ant jo kapelio.

Per vargą Monika išgrūdo bažnyčion.

Smilkalų, vaško ir prakaito tvaikas greitai moteriškę įveikė. Suklupus pamūryje, ji pradėjo poteriauti, bet netrukus liovėsi: kažkas svetimas kalbėjo jos lūpomis.

Pamažėl, suimta snaudulio, Monika persikėlė į brangų atsiminimų pasaulį.

Įsisupusi žmonių vilnis Tarutienę atmušė sienon, ir ji pabudo. Praėjo su barškalu zakristijonas, didžiausiu vargu perskyręs parapijonis, duodamas kelią kunigams; vėl susiplakė draugėn visi, nurimo, pakėlę akis į kopiantį sakyklon vienuolį, kuris, panarinęs galvą, susimąstęs atsiklaupė, rudo drabužio rankovėmis užsidengęs veidą, ir valandėlę meldėsi.

Monika išgirdo choru kalbamus poteries, šnarėjimą, nerimo sukeltą kosulį. Pamokslininko pakaušyje išsimušė rausvos dėmės, rankovės nukrito, akys atsivėrė. Jis kilo sakykloje visu ilgu, liesu ūgiu, sakytum numirėlis, apdengtas sutrūnijusia skraiste, ir ūmai metė žodį. Apėjęs tuos takus, kuriais erškėčiais vainikuotas vaikščiojo išganytojas, misionierius pradėjo kaltinti girtuoklius, kunigų neklausančius, mergas su pavainikiais, naujų laikų sodomas ir gomoras — vakaruškas, gegužines, stabmeldiškas joninių naktis. Balsas iš gąsdinančio pasidarė grūmojantis. Vienuolis mostelėjo ranka ir išplėšė iš po drabužio kaukolę. Bažnyčioje susivilnijo, sušniokštė.

Aukštai iškėlęs kaukolę, pamokslininkas užkimusiu balsu šaukė:

— Paleistuviai, girtuokliai! Degtinei, bedieviškoms linksmybėms, šokiams ir vakarėliams, velnio karalystės palaikymui kišate pinigus! . . Jūs, kurie nuo gimimo dienos kiekviename žingsnyje piktažodžiaujate ir keikiate dievą, — ką jūs padarėt, eretikai, atskalūnai, šventosios bažnyčios, viešpaties garbei?! Sakau, jūs neturite soties nei valgiuose, nei gėrimuose. Dar mažai jus baudžia dievas, dar tėviškai, lyg vaikus, jus perspėja. . . Štai jūsų laukams jis pasiuntė tik mažą bausmę — nederlių. Jis tik nori išbandyt jūsų kantrybę, o jūs jau skundžiatės ir aimanuojate. O viešpatiel Užuoat šaukęsi prie tavęs ir prašę, kad dar skaudžiau nubaustų, jie keikia ir niekina tave. Jie apleido ir pūdo tavo namus, o uždirbtai skatikais pasistatė sau stėbmeldiškus liaudies namus, smukles ir ten garbina veršius. Begėdžiai ir begėdės, apsvilkusios trumpais sijonais, apnuoginusios kūnus, vadina save lietuvaitėmis. Klausiu jūs, ar išdrįstate pasivadinti katalikėmis? Gėdos kraujas liejasi į jūsų veidus. Taip, jūs išdidžiosios puikuolės, susirūpinusios tik savo kūnu, parėdais, ir nuogumo prekiautojos, pavirsite šituo kalkių gabalu. . . ir velniai dalinsis jūsų sielomis! Ir viešpaties teisinga ranka padarys, kad septynis kartus iš eilės jūsų laukus naikins nederlius, jūsų pastoges išdegins žaibai, užeis maras, piktos ligos ir apakins jus, kad iš bado ir pamišimo ęstų tėvas sūnų, brolis brolių, o iš jūsų palaido gyvenimo nepalikų akmenis ant akmenų! . .

Į vienuolio žodžius parapijonys atsakė vaitojimu. Tai buvo atgailojančios Sodomos aimana. Verkė moterys, šliurpčiojo vyrai, raudonavo jų skruostai.

Pamokslininkas, nedavęs gerai ir pasiverkti, dar rūščiau, garsiau riktelėjo — net vargonuos atsiliėpė, suvirpėjo žvakių liepsna:

— Ar žadate pasitaisyti, atskalūnai, paleistuviai, bedieviai?

Bažnyčia nuščiuvo, tarytum suplaktas jervas, audros debesiui praėjus, ir valandėlę galėjai girdėti, kaip varva ištirpusio vaško lašai, kaip grėžiasi kandis trūnijančiuose vėliavų skutuose.

Misionierius nuplėšė nuo krūtinės kryžių, kurių visuomet nešiojosi pasikabinęs, iškėlė jį ir atsigrėžė į didįjį altorių:

— Kristau, išeik! Kristau, tave šaukiu! Jie dar nenori gailėtis!

Visi suklupo ligi vieno, moterų pusėje pakilo žliumbimas ir žodžiai:

— Pa-si-ža-damm... pass-ižadam-m!

Iškankintas, bejėgis, prakaituotas klūpėjo pamokslininkas, atlikęs savo misiją. Jeigu būt jį kas dabar iš arti matęs, būtų pastebėjęs, kaip ramiai šviečia jo veidas ir akyse spindi ašara. Verksmas ir vaitojimas, pasiekęs vienuolio ausį, buvo lyg gaivinantis lietus jo išbertai sėklai.

Pirmąkart Monika išsigando dievo. Baisus jis pasirodė jai. Su visais suklupo, tik nekukčiojo, neatgailojo, galvodama: „Ką aš padariau, kuo aš nusidėjau?“

Staiga jai šilta, nesava pasidarė. Atsistojo, norėjo išeiti. Akys aptemo. Kažkaip ėmė viskas suktis, bėgti nuo jos, žvakės pasviro, misionierius atitrūko nuo sakyklos ir, iškėlęs kryžių, pradėjo skraidyt bažnyčios palube.

Garsiai suklikusi, Monika pargriuvo.

Apmirusią išnešė lauk ir paguldė šventoriuje. Visą dieną nešė apalpusias moterėles, prastovėjusias čia nuo nakties, užkankintas troškiamo ore, spūstyje.

Komuniją dalino pakaitomis. Nusidėjėliai, vos besilaiką ant kojų, gulė prie stalo, per kovą ėmė stotis,

klausyklas, šlakstėsi švėstu vandeniu, bučiavo Jėzaus kojas. Po pamokslo vaikščiojo kunigai su lėkštėmis, ragindami aukoti misijų kryžiui ir bažnyčios remontui.

O rinkoje išsitiesę balaganus karabelninkai pardavinėjo rožančius, maldaknyges, medalikėlius.

XVIII

Protarpiais, lyg iš marių dugno išniręs į šviesų paviršių, jis stengėsi atsikvošėti ir sutraukti to keisto, kankinančio sapno tinklą. Kelis kartus paabejojo, ar čia iš tikrųjų sapnas, tačiau nežinoma jėga ir visiškas nuovargis jį dar giliau gramzdino.

Juras pavirto žuvimi ir plaukė viršum sidabrinės upės dugno, leisdamas iš burnos mažus burbuliukus. Paskum vanduo išseko, upės lomą pakeitė gelsva pieva, ir, kaip dažnai sapnuose atsitinka, netikėtai jam grįžo žmogaus išvaizda. Dabar, rodos, Juras ėjo didelės kariuomenės priešakyje. Diena buvo karšta, tvanki, keliai vingiavosi žydinčiomis lankomis; kregždės skraidė pažemiais ir tūpė ant šautuvų vamzdžių. Pakelėse visur stovėjo nedideli mediniai kryžiai, o ant jų parašyta: „Ačiū, vyrukai, kad pasidarbavote už tėvynę...“

Beregint kryžiai ėmė siūbuoti, augti. Kryžiukų vietoje iškilo rankogaliai, viršūnėse — galvos, bet jos neturėjo nei akių, nei ausų — tikros kaukolės.

Viena tokia giltinė, mosuodama milinės rankogaliu, stoji prie Juro ir, atidavus pagarbą, paklausė:

— Ko juokiesi? Kad mes mėsos neturime? Kvaily, žiemą visus išžudė... vokiečiai.

— Aš nesijuokiu, — atsakė Juras, traukdamasis atgal.

Kareivio barškančios liekanos priėjo dar arčiau. Juras net krūptelėjo, kai nepažįstamojo žandikaulis prasivėrė ir žlegtelėjo:

— Ar manęs nepažįsti, Venskaus Benedikto? Atsimeni, kaip Nemune per sekmines maudėmės. Mane Karpatuose užmušė. Zzz-zz-papt! — į širdį, broliuk, pataikė.

Ir kareivis parodė tą vietą, kur turėjo būti žaizda. Kauliniais pirštais jis pradengė milinę. Bet ten visai nebuvo širdies, tik spinksojo įtaisyta mažutė žvakė, o prie jos kaspinas.

Jurą nukratė šiurpas. Jis norėjo pabėgti, bet pamatė, kad visas laukas nusėtas žvakutėmis, degančiomis klajojančių kareivių krūtinėse. Ir vėl jis klaidžiojo, nesurado saviškių nei pažįstamų, visur susidūrė su vaiduokliais, kurie, nusiėmę šalmsus, ėmė dainuoti. Balsas ėjo ne pro burnas, bet pro milinių sagų skylutes.

— Zzzz-papt! — kažkas jam riktelėjo tiesiog į ausį. — Uždek papirosą, gausi žemės — ir būsi karalius.

Juras atsigrėžė, apsidairė, bet nieko nematė. Jam atrodė, kad šiuo kartu balsas ėjo iš jo bato — vis silpniau ir silpniau.

— Kairės sukimu marš! — riktelėjo pažįstamas viršila.

Skeletai išsitiesė lygiomis kolonomis, įsiliepsnojo eilėmis lyg miesto žiburiai jų širdys. Vėl visi pavirto kryžiais ir dingo iš akių. Tik vienas paliko bestovįs, mojo Jurui šalmu, paskum tekinas nubėgo.

Jie vėl ėjo ir ėjo, tikrieji kareiviai, kurie turėjo lūpas, ausis, veidus, — Juro pulko draugai. Būreliais jie pasklido pievoje ir keliaudami skynė žiedus. Šlaukuotu veidu kareiviukas prišoko prie Juro ir nepasi-

prašęs išsitraukė iš makštų jo durklą. Perbraukęs liežuviu jo ašmenis, nusispiovė:

— Tavo aštresnis. Pamatysi, kiek aš gėlių priešinausiu.

— Kam jos reikalingos?

— Kam reikalingos? Šiandien prezidento vardo diena — reik papuošt jo skrybėlę.

Juras pasekė kareiviuką ir, išibridęs žolėn, pradėjo skinti žiedus. Greta jo atsistojo Monika, pasidėjo naščius su kibirais, pasitaisė skarutę:

— Jureli, eitum namo. Negana tau su tais šautuvais. Užmuš, pamatysi, užmuš!

Norėjo pačiai atsakyti, bet jau jos nebuvo.

— Parėjęs namo pasakysiu, — nutarė jis, — o dabar — marš!

Pievomis, kalvelėmis ir vieškeliais, lydimi įkaitusio dulkių debesies, nuvargę, iškankinti kareiviai ėjo tolyn. Vakare pulkas įžengė į aikštę, kur stovėjo tūkstančiai kareivių. Keista, kad jie buvo visi lietuviai, o sveikinosi su Juru ir rėkė „Fer-fliukt!“

— Matai tu tą pririštą prie medžio žmogų? Spėk, kas jis toks! — paklausė, rodos, greta jo stovįs Linkus.

Juras, nežinodamas ką atsakyti, papurtė galvą.

— Jei išpėsi — atiduosiu peilį... fer-fliukt!

Juras pagalvojo, ar verta spėti, nes jam tikrai buvo sunku praverti lūpas tokiame nuovargy ir karšty, ir vis žiūrėjo į pririštąjį, kuris bejėgiškai tampė virves. Pažino, kad pasmerktasis mirti — tas pats Vensku Benediktas, jau kartą užmuštas Karpatuose. Keista pasirodė Jurui, kad negyvą dar kartą šaudys.

— Ką jis jums padarė?! Tegul eina namo, motina jo laukia! — rodos, suriko jis.

Tuo pačiu metu trenkė šūvis. Kibirkštys pabrizgo,

nušvito, ir Juras ūmai nubloškė nuo savęs antklodę. Iš pradžių nesuprato, kur jis, ką daro, kas čia atsitiko. Pro langą tvino šviesa, tačiau visai nepanaši į aušros pašvaistę. Kažkas beldėsi į langą.

— Kas ten?!

— Kelk, einam pasižiūrėt!

Tai buvo ne aušra — gaisras. Sienomis skraidė raudoni ugnies paukščiai. Du vyrai ties langu lūkuriauvo, kalbėjosi, paskum ilgi, lyg su stibyklais, nužirgliavo į ugnies pusę.

— Vardan dievo, tėvo ir sūnaus, ir šventosios... Tfu, tfu! Vajezaui! Tfu, tfu! Juruk, ar tu čia? Tai išsigandau! Maniau — mūsų tvartas. O tu, dieve, — tiems žmoneliams — nelaimės!

Juras, dar neišsiblaškęs nuo keisto, visą naktį jį varginusio sapno, išsprūdo vienmarškinis iš guolio ir užgožė langą, kasydamasis pažastį.

— Ar ne Jarmala tik?

Atšlepsėjo vaitodama ir Monika. Abu įsmeigė akis į ugnį. Jų veidus glostė raudonos liepsnos atšvitės.

— Kaip baisiai! Juruk, neik!

Vyras greitai susivokė:

— Jarmala pleška. Kodėl nenueit?

— Kam liūt. Akies Jarmala neturi, dar prasimanys ką. Kur tik kas — jis pirmas... Tai baisiai liepsnoja!

Juras svyravo valandėlę, ar bevarta eiti, bet pačios perspėjimas — "dar prasimanys ką" — jame pagimdė keistą nuojautą: jeigu neisiu — pagalvos dar, kad aš padegiau.

Juro spėliojimas buvo teisingas: dvarą padegė, kaip vėliau kalbėjo, iš keršto.

Gaisras jį staiga patraukė, ir beveik tekinas, neklausydamas pačios prašymų, įsistojęs klumpėsna, užsimetęs kailinius, išbėgo.

Palikęs savo kiemą, Tarutis aiškiai pamatė padangėn kylančią liepsną, kuri akimirką atrodė milžinas žirgas, plevėsuojęs toli nusidriekusiais ugnies karčiais. Sakytum kas jį stipriai patupdė pasturgalinėmis kojomis prie žemės — žirgas susmuko. Po valandėlės visu platumu nušvito laukai: galėjai skaityt naujakurių kaimo namus, sodų medžius, išskirt net šulinių svirtis. Bet vėl liepsna įgavo naują vaizdą: du pikti žvėrys draskė ir kandžiojo vienas kitą, o jų atplėšto kailio gaurai su kruvina oda lakstė į šonus.

Pradėjo mušti bažnyčios varpas. Juo artyn Tarutis ėjo, juo aiškiau girdėjo žmonių balsus, šūkavimą, traškėjimą, šunų lojimą. Nuo degėsių atitrūkusios plėnys lėkė padangėmis.

Jurą keistai, savotiškai traukė ugnis kaip ir kiekvieną žmogų. Nežinoma, slapta jėga slypėjo joje: šiurpi, svetima, kartu gyva, žmogiškai protinga. Kaimų gyventojai ugnies šykštėjo, todėl ir ugnis jų nemylėjo. Rudeniop, pradėjus žiburiuotis, liepsnelės žvalgydavosi vilko akimi į tamsią naktį pro mažus langučius, liūdavo pro kertes, nesandarias sienas, tarytum norėdamos pasprukti. Atsitikdavo lyg kerštui, kad visos liepsnelės susitelkdavo draugėn ir imdavo susikabinusios šokti kur nors ant stogo. Pajutę jų galybę, vieni žmonės su įnirtimu puldavo, trypdavo ir dusindavo jas savo kūnu, kiti apsvaigę, susižavėję.

Šį kartą visai kitokia ugnis buvo — išdidi, bet negąsdinanti. Juo arčiau Juras prie jos ėjo, juo mažiau jį viliojo ir juo mažiau viliojo — tuo greičiau norėjo jis būti vietoje. Pasileido tekinas. Pribėgęs kalvelę, stabtelėjo. Iš čia gaisrą galėjo matyti kaip ant delno. Raudoni liežuviai laižė dangų. Aukštai dunksnojo tirštas, įkaitęs dūmų debesis. Išgąsdintos

ugnies ir triukšmo varnos plasnojo viršum jovarų. Uoslė pajuto kartų svylančių javų kvapą.

Tarutis susitiko skubančius žmones. Kai kurie iš jų nešėsi dideles žalgas, kiti kibirus, bet daugiausia bėgo tuščiomis rankomis, pralenkdami viens kitą. Vienas jų šūktelėjo:

— Kabink greičiau, kad tave velnias! Sudegs — nepamatysim.

Juras pagalvojo: žmogaus akis ir už pilvą didesnė. Bet ir pats skubėjo ne pagalbos teikti, ne užuojautos dvarininkui reikėti, o šiaipsau pasižiūrėti. Kažkoks raminantis jausmas skverbėsi krūtinėn.

— Gerai tokiems, verta! — kalbėjo širdyje, be Juro valios.

Savanoriui atvykus, ugnis buvo suėmusi visą daržinę, veržėsi savo grūmojančia galybe ir bandė persimesti į kitus namus. Iš pradžių liepsnos katinai pasileido tvoromis, bet žmonėms laiku jas išardžius, kaip gyvi, protaują padarai, nepatenkinti, purkštaudami persimetė į perkūnsargį, įsliuogė jo viršūnėn, palenkė jį. Kaip didžiulė žvakė, kartis rūko, paskum nušvito aiškia liepsna ir, keliose vietose trūkusi, nupuolė, pažerdama aplinkiniams į akis žiežirbų lietu. Kažką, matyt, nuodėguliai kliudė: iškart daug balsų riktelėjo, būrys atšoko. Prie jų priėjo ir Juras. Veidai raudonavo, dažėsi krauju, čia jie darėsi pailgi, čia paplokšti, vienas į kitą panašūs. Maža kas rūpinosi gaisro gesinimu: lūkuriavo, sustingę žiopsojo, slankiojo nuo būrio prie būrio, tampė sienojus, šokinėjo per rūkstančias, žaižaruojančias sijas, kliudė vienas kitam.

Juras girdėjo, kaip du ginčijosi, katras arčiau prieis prie daržinės. Įtraukę galvas į kailinius, drąsuoliai stumdydamiesi dingo, riktelėjo:

— Pirmyn!

Netrukus vienas išlindo čiaudėdamas ir kosėdamas, o antrojo nebuvo. Po geros valandėlės šmurkštelėjo ir antrasis. Juras net krūptelėjo, pamatęs variniu žalčiu apsirietusią liepsną aplink pusbernio kaklą. Nelaimingasis gaudėsi, mėtėsi, o liepsna pešė jo nugarą. Juras pripuolė vienas iš pirmųjų ir ėmė plėsti nuo degančiojo kailinius. Tuo pačiu laiku pasipainiojo einantis su vandeniu, iš kurio kažkas išplėšė kibirą ir suvertė degančiam ant galvos. Ugnis užgeso.

— Iškepeš būtum, jei ne dėdė. Bučiuok ranką!

— Sportininkas, tful — nusispiovė Juras ir, palikęs kvatojančius, nuėjo prie naujo būrio, į gyvenamo namo pusę. — Nereikia pykinti ugnies, nereikia jos liesti, — kažkodėl išsitarė Juras.

Ir jis, kaip daugelis, ėjo lyg girtas, net saviškių, kaimynų nepažino. Bažnyčios varpas nesiliovė mušęs. Vėjui pasiautus iš vakarų, sukritusi liepsna ėmė įsigauti ir apibėrė kibirkštimis namus, kiemą, sodą.

Talkininkų būrys laužė verandos duris. Pro langus virto manta: patalynės, spintos, dėžės. Skambėjo indai, buvo girdėti, kaip pro liepsnos šniokštimą išneštas sodan laikrodis mušė valandas.

Išvilkoje į kiemą sofoje, prie parversto fortepiono, kurio balti klavišai keksnojo iš po atkritusio antvožo, sėdėjo su mergaite Jarmalienė ir, sukryžiuavusi ant krūtinės rankas, žiūrėjo į gaisrą. Aplink ją tebekrovė daiktus, stumdėsi, šūkavo. Pono niekur nebuvo matyt.

Juras, keisto smalsumo gainiojamas, šliundrinėjo, painiojosi kitiems tarp kojų ir vos neužgriuvo ant ponios. Jam pasirodė, kad Jarmalienė jį pastebėjo ir ilgai neišleido iš akių. Jis greitai perbėgo į kitą degančio namo pusę ir įsimaišė į žmonių juodymę.

Kai vėjas nurimo, iš dangaus pradėjo kristi karšti pelenai. Buvo aišku, kad ugnis eina į viršų, ir pavojus

kitiems namams praėjo. Čia savanoris pamatė laukan išvartytus gyvulius, kurie grūdosi ir glaudėsi vienas prie kito. Tik arkliai kiekvienu metu, trekštelėjus sijai arba ūmai pūstelėjus liepsnai, nenulaikomi už pavadžių, šoko piestu.

Jurą kažkas timptelėjo už skverno:

— Būk, žmogau, galvočius! Niekad aukštai nekilk. . . — pasakė pažįstamas balsas, ir Juras ne iškart pažino kaimyną.

Kaimynas susisuko papirosą, liežuviu paseilino jį:

— Sako, iš šalinės prasidėjo. Dievas tėvas žino.

Kai ugnis visai sukrito į pamatus ir dienos šviesa, tarytum naujas gaisras, iškilo toli už girių, kelias vandas pasivėlavę, atvyko miestelio ugniagesiai. Kol jie pastatė siurblių, nuleido į šulinį žarną — iš daržinės maža kas beliko. Ugnis dar kartą pakilo grumtis su vandeniu, sušniokštė ir bejėgė, troškiais, karčiais dūmais užtvindžiusi apylinkę, susmuko.

Aukštai pakilę rausvėjo debesys, lyg ką tik nulupę, padžiauti kailiai, tik jau ne nuo gaisro, o nuo besiantinančios aušros.

Varnos, grįžusios rytmetį į jovarus, lizdų neberado.

Įvairiai žmonės kalbėjo apie įvykį dvare. Įtarė, kad pats Jarmala tai padarė, nes visai neseniai liepęs iš sudegusios daržinės pervežti geresnius ūkio padargus ir mašinas į naująjį klojimą. Gaisrui ponas galėjo ryžtis: sudegęs trobesys stovėjo gerokai šalimiau nuo kitų namų, vos laikėsis iš senatvės, o apdraudimo pinigai jo bizniams reikalingi.

Kiti pasakojo, kad Jarmala, grįžęs iš Kauno, kur jis važinėjęs gaisro metu, prie kumečių pasakęs:

— Žinau, kas čia man pakūrė.

Esą, jo paties išvyti bernai pasviline. Nesužiūrėsi — daug tokių buvo, kurie Jarmalai šio ir to žadėjo.

— O ką manai! — pritarė tai minčiai valstiečiai. — Mūsiškis ponas ne vieną nugriebė. Ve, pernai sučirškėjo Paliesių polivarkas, ir nesurado, kas padegė. Šeiminkas su samdininkais piovėsi. Kai tik bernui reik algos, tuojau paliesiškis jį — policijai, esą, už politiką.

Antri metai Sarmantų valsčiuje ugnis dažna viešnia. Kai tik ateis ruduo, ypač pokalėdinis metas, ir dairosi visi į kiekvieną šviesą, pašvaistę, iškilusią kur nors už girių, stovinčią ruožu danguje. Seniai nesulaikė be pranašystės apie karą, maro metus. Niūksą tolumoje ugnies stulpai buvo ne kas kita, kaip degą dvarai.

Trečią dieną po Višinskynės gaisro susirinkę smuklėje ūkininkaičiai svarstė:

— Kumunistų darbas.

— Aš manau, ir tų pačių vietinių. Kokie čia kumunistai!

— Nesakyk, o kodėl turtingus degina, o naujakiurių nejudina. Jau čia yra koks planas.

— Tai saugokis, Mikelkevičia, ir tave pasvilins. Juk buržujus esi.

— Oje, gali. Aš darbininko neskriaudžiu. Dievudėku, pabūna pas mane po kelis metus. Suderu — atlyginu. Jų politika man ne galvoj.

— Man — šnypšt. Šuns būdoje gyvenu — tegul svilina.

— Girdėjote naujieną? — tarė ką tik įėjęs restoranan. — Štai Tarutuką iš Klangių suimtą nuvežė. Sako, Jarmalą jis padegė.

— Ką? Eik jau!

Vieną pavakarį į Taručių namus įėjo nedidelis, kresnas, ruda barzda apžėlęs vyriškis. Kai jis kertėn numetė lazda ir išskėtė rankas prie ugnies atsitūpusiam vaikui, kviesdamas jį glėbin, berniukas, nepažinęs svečio, puolė pro duris. Tik grįžus iš tvarto motinai ir pakeleiviui sušnekus, sūnus iš balso pažino tėvą, kurį prieš keletą savaičių išvežė mėlynai apsirengę vyrai.

Monika atrado vyrą gerokai suvargusį. Visą vakarą Juras sėdėjo prie židinio, apkabinęs Jonuko galvą ir atkišęs į ugnį kojų padus. Pasakojo tokius daiktus, kad pati nenustojo dejavusi: tu vargše, tu mano vyreli. . .

— Girdi, ar sakei Jarmalai, kad juoksis tas, kas juoksis paskutinis? Ko man gintis! Sakiau, ponas tardytojas! Sakiau! Tai ką, girdi, turėjai mintyse, taip kalbėdamas — kerštą? Norėjai blogo Jarmalai? — Taip, ponas, norėjau, kad jis sprandą nusisuktų ar velnias jį pagriebtų, bet deginti jį, pačiam ką daryt — niekados. Aš žmogelis ramus. Tiesa, Jarmala pražudė mano vaiką, suardė gyvenimą, bet dėl to nebūsiu toks kvailas, kad ugnį pakurčiau. . . Na, kitą dieną — kitas tardytojas. Tas smarkus buvo. Girdi, mes tave uždarysim iki gyvos galvos — susmirsi, jei neprisipažinsi. Ponuli, sakau, uždarykite, jūsų valia. Širdies išėmęs negaliu parodyti, betgi esu nekaltas. Ką jie bedarė — aš vis savo: nekaltas, nepadegiau, nors galvą kirskite. Girdi, jei būtum ne savanoris, išdaužyčiau snukį tau, kaip bolševikui.

Taip pasakojo Juras. Kai tik jam tekdavo paminėti dvarininką, akyse užsidegdavo mažos liepsnelės.

Vyruį nesant namie, kaime taip pat šis tas įvykę.

Linkui priteisę du mėnesius sėdėti už medelio nukirtimą valdinėje girioje. Vieškely iš nakties radę primėtyta popieriukų, kur buvo prirašyta, kad nemokėt valdžiai mokesčių, burtis į krūvą, vyti iš kaimo valdžios žmones, kurie devintą skūrą lupą nuo valstiečių. Vyrai susirinkę, skaitę ir visi sakė, kad gryna teisybė ten parašyta. Bet kitą rytą atvažiavo policija, viršaitis braidžiojo po purvynus, rinko tuos popieriukus, ir Linkaus vaikai girdėjo, kad sakė nuovadas: aš iškrapštyčiau tą komunistų lizdą. Iš Paryžiaus vėl atvykęs grafo brolėnas, Bogumilas Višinskis, ir gavęs nusikirsti girios už Lietuvos nusavintą dvarą.

Žemė įšalo be sniego. Skambėjo, toli atsiliepė po koja arimai ir dirvos, susimetusios į guzulus. Po kelių dienų išvažinėtas kelias dulkėjo lyg vasarą. Pirmojo sniego pūkeliai, tartum nupeštos vištos padaigai, pasisuko padangėje, nedrąsiai prikibo prie suvytusios žolės. Garsiai auksėdami, šunys per kaimą nusivijo lapę.

Vieną popietį, kai Monika neramiai žvalgėsi į pamėnė kraštą, jau kelintinį praeivį nulydėdama akimis, spėliodama, ar tik ne Juras grįžta, vidurkely padulko, sutarškėjo ratai.

Moteriškė matė, kad, vežimui susitikus būrelį vyrų, šie pakėlė kepures. Važiuotieji sustojo, šūktelėjo, tur būt, ko klausė, gal teiravosi, nes pėstieji rankomis parodė į Taručių sodybą.

Arklys vėl leidosi risčiuke. Moniką paėmė virpis, kojos nutirpo. „Pas mus!“ dingtelėjo jai. Spėjo taip pagalvoti, ratai kilstelėjo, pakrypo ir pasuko į jų keliuką.

„Jėzau, gal Juras! — dingtelėjo jai. — Gal jis mieste ką nors padarė?“

Kai neliko abejonės, kad policija važiuoja, Monika šmurkštelėjo į vidų, durimis privėrė sijoną — vos neapmirė iš baimės. Pastovėjo valandėlę, nesumėsdama ką daryti, pačiupo vaiką ir įsakė jam lipti ant aukšto, o ji — paskum. Nesuprasdamas, kas motinai užėjo, Jonukas pradėjo murmėti.

— Šėtone, greičiau! Ak, tu dievulėliau! — nespėjo ji žingsnį žengti — išniro kopėčių virbalas, ir abu su skarduliais nupuolė į aslą.

Šuo piktai puolė svetimus. Greitai Monika išgirdo atkeliant vartelius. Tada ji paleido iš rankų kopėčių virbalą ir, sutvarkiusi drabužį, jau norėjo išeit pasitikti svečių. Drąsa atslūgo, kai ji išgirdo žingsnius ir vieną pasakius:

— Pro kur čia lįst?

Monika spėjo, paglemžusi vaiką, atšokti porą žingsnių — durys atsivėrė, ir pro jų plyšį ji pamatė raudoną kaip gaidžio skiauturė vyro sprandą. Pasibel-dė ir nekviesti suėjo vidun.

Moteriškai atėjo mintis šokti laukan, bet susivaldė. Nutirpusiomis kojomis, su tuo pačiu silpnumu ir tuštumu krūtinėje, kuri ji taip žinojo ir patyrė pirmąją savaitę po gimdymo, išėngė paskum svečius.

— Na, motin, jau rengėmės ieškot. Sakom, tur būt, į pakulas įlindo!

— Taigi, ogi kaip, kur čia, ką jau, ponas, nė nemanėm, — prašneko Monika su tuo įprastu valstiečiams drovumu, kai jie stengiasi pataikyti į ponų kalbą ir nepataiko, nežino, kuo ją pradėti, čia glostydama vaiko galvutę, čia taisydama savo plaukus, nesustodama žvilgsniu ties svečiais.

Matydama, kad policija dairōsi atsisēsti, ji šoko sijono pridurkais valyti suolą.

— Nieko, šeimininkel, ne tokie jau brangūs svečiai. Kad tik greičiau atsikratyt, ar ne? — postringavo jaunesnis, gražiau apsitaisęs, matyt, nuovadas, pamatęs dar neseną moteriškę.

— Vis svečias, ponas, vis retenybė, tik kad pas mus prastai — atleiskite. . . — dar neatsigavo Monika ir pamatė viršininką nenuleidžiant nuo jos akių.

— Norėjom klaust, — išsitraukdamas papirosą, uždegdamas jį ir leisdamas dūmų kamuolius, kalbėjo viršininkas ne to krašto tarme, — ar dukterų neturet pasipiršt. . . — Monika pajuto vėl nuovado keistą žvilgsnį, — o čia, kai išėjo iš tumsas, susigėdau moma pavadinęs. Moma dar jauno be-erno verta. . .

— Kad ponas ir šposininkas. Ką čia, be dantų jau. Vaikas štai — ką čia! . . Vienas mirė, didelis, — dar labiau rauda Monika.

Nuovadas žaidė su tuščia papirosų dėžute. Pamatęs išvertusį į jį akis Jonuką, pasišaukė prie savęs ir, padovanojęs dėžutę, paklausė berniuką:

— No, Mike, ar neine kurapkų šaudyt? Ar ne Mike vadinies?

— Sakyk vardą ponui, — mokė Monika, — ačiū pasakyk! Negražu taip.

Antrasis policininkas dairėsi po vidų, laukdamas, kada nuovadas pradės reikalą, bet nuovadas, matyt, norėjo prijungti:

— Gaila, kad ne našlėlė ir dokters neturet. Ė, be reikalo ir kebelzavom!

Nuovadas, paklausęs, kur jos vyras, ar geri kaimynai aplink gyvena, kas iš turtingų ūkininkaičių žentų ieško, ir gavęs atsakymą, kad tokių čia nėra, visus išparduoda už skolas, pertraukė Moniką:

— Nemeluokit, šeimininkel, nieko neišpardavė. Pirmąkart šitame kaime.

Nuovadas atsikėlė ir, neperstodamas juokaut, nu-nešęs į kampą papiroso nuorūką, linksmi atsigrėžė į Moniką:

— Neverksit, šeimininkel, jeigu gyvulėlius pažiūrėsem? Kad ir nėra dokters, o kraitį neprošal pažiūrėt.

— Ką, ponuli, išverksi. Pripratome jau. . . viską atima, viską. . . Vyras išvažiavo į Kauną, gal gausim paskolą, tai atiduosim, — ir Monika pajuto, kad jos gerkle lipa ašaros.

— Pas jūs kaimyną Jokūbauską vienas merges radome. Vos šluotų negavome, kai paminėjome tvartą. Patrakę bobos!

Monika atsitraukė į kampą, duodama kelią valdininkams. Pasilikus dar viduje, kažkodėl lūkuriavo. Kai tik jie išėjo, ji paskubomis skarutės kampu perbraukė per akis ir išbėgo paskui.

— Turim po truputį, ačiū dievui, — karvutė, arklys, — išileisdama tvartan svečius, ne į klausimą atsakė Monika. — Arklys luošas. — Ir jai pačiai toks nykus, tuščias pasirodė tvartas, toks skurdus jos gyvenimas, lyg būtų tikrai rodžiusi piršliui savo kraitį.

Karvė atrajojo, judindama nukarusią pakaklę, ir protingomis akimis žiūrėjo į valdininkus.

— Drigonto paslėpę neturet? Viskas čia? Visi gyvulėliai?

— Vis. . . — ir Monika pajuto, kad sunkumas vėl atėmė balsą. Tik po valandėlės galėjo pabaigti: — ss-kas. . .

— Nebijokit, šeimininkel, mes akuradni žmonės. Mes tik papišoriuosim, o paskum kaip nors. Kiek karvutei metų? — stengėsi nuovadas kalbėti prastų žmonių žodžiais.

Monika nurodė žalės amžių, tik nežinojo, kiek arkliui metų. Nuovado padėjėjas išžiodino kuiną ir pakrapštė dantis.

— Rašykite šešerių, — valydamas nuo savęs pri-kibusį besišeriančio gyvulio plauką, nurodinėjo padė-jėjas.

Dar įrašė aviną, paršingą kiaulę ir bekoną. Kai buvo viskas baigta ir registratoriams atėjo laikas iš-važiuoti, nuovadas pasiprašė vandens. Monika sakėsi išnešianti, bet svečias nusekė paskum.

— Duoket, pamauksem tiesiog iš kubilo! — kalbė-jo savo tarme nuovadas, pamatęs moteriškę plaunant indą.

Monika pasilenkė semti vandens ir staiga gerklėje pajuto kažkokį saldžiai kartų skonį. Paduodant stikli-nę, jai pasirodė, kad nuovadas tiesia ranką visai ne prie stiklinės, o apglėbiui jos.

„Dabar jis griebis mane... griebis!“ pagalvojo, ir kažkoks ligūstas pastipulys sukretė kūną. Akyse visai aptemo. Lyg pro miegus girdėjo, kaip nuovadas padėjo ir išėjo. Tik tada Monika atsipeikėjo. Po atsitikimo bažnyčioje misijų dieną ji antrąkart vos neapalpo.

Policijai išvažiavus, visą laiką smaugęsis pririštas šuo nutraukė virvę. Tarutienė matė, kaip jų Naras kibo policininkų arkliui į kojas, šoko po kaklu, lyg norėdamas gyvuliui perkąsti gerklę. Greitai vidurkely iššoko dar keli šunyčiai. Arklys pradėjo mėtyti veži-mėlį į šonus, suerzintas leidosi gimbėmis.

Nuovadas ištiesė ranką ir, kaip Monikai pasirodė, šunims kažką sviedė. Brinkstelėjo šūvis. Arklys šalnai pašoko ir ratukus paskandino dulkėse.

A-ja-jai! — sudejavo šunys, pabrukę uodegas. Ta-

ručių Naras, gerą galą pakuduliavęs, apsvirtė kelis kartus ir veriančiu balsu sukliko.

— Ir gerai biaurybei! Ko lenda! — pritarė Monika, bet nesiliaujantis šuns unktimas ją sugraudino. Šuo šliaužė pilvu į ją, palikdamas kraujo pėdsaką, ir, rodos, jo žmogiškai geros akys sakė:

— Nebark, neatstumk manęs, juk namus gyniau.

Moteriškė pakėlė jį ir prispaudė prie savęs kaip tikrą kūdikį. Žmogaus ir šuns kančia šią valandėlę pasidarė bendra.

XX

Juras, nors ir buvo sueigus, mylėjo žmogų, tačiau smuklėse niekad nesišildė. Tuo atžvilgiu Monika negalėjo skųstis vyru: per penkiolika bendro gyvenimo metų jis nė vieno cento neišmetė degtinei.

Pasitaikius progai burnelę išlenkti vestuvėse, pašermenų ar talkoje, Juras nesipurtė, nors ir nebuvo pirmastalis. Dažnai mėgo pats save perspėti:

— Gerk, burna, tik nebūk durna!

Sielvartai, negerovės Juro užtūros nesugriovė, kaip daugelio valstiečių, jo kaimynų, kurie kiauėjo prasilakę iš skurdo, bėdų. Tik paskutiniais metais ir jis keletą kartų paršlitinėjo išmagęs.

Karčiojoj slypėjo galia jeigu ne kerštą, liūdesį įdiegti, tai nors ašaras, kraują palieti. Juro galvoje ji visai kitaip veikė. Grįžęs namo, tik įžengęs pro duris, pirmiausia jis užtraukdavo laidotuvių giesmę, paskum puldavo prie pačios ir darydavosi jai toks saldukas, toks šilkinis, — nors prie žaizdos dėk. Lyg mažutę savanoris Moniką tuojau sodindavo ant kelių, įdėdavo į rankas cukrainį ar šiaip niekutį, o jeigu ji būdavo atsigulusi — išplėsdavo iš lovos.

Iki kol tvaikas iš jo išgaruodavo, prisikišęs prie pačios, burkuodavo:

— Tu nelynok, debesėli, jeigu aš truputį šmikšt... — kirmėlaitę nuraminau. Vis tie giminės! Ne aš stačiau, ne aš ir mokėjau! Nusiramink, viskas bus gerai!

Jeigu Jurui nepavykdavo išjudinti užsirūstinusios Monikos, dažnai jis indavo ją šokdinti.

Galėdavo ji gintis, spardyti, — vyras neklausydavo jos, čiupdavo į glėbį kaip šiaudų kūlį, ir į ratą. Pro ašaras, pyktį turėdavo Monika šypsotis iš Juro užmačių — ir paskum viską atleisdavo, dovanodavo.

Kaimo gėrūnų žmonos Tarutienei sakydavo:

— Džiaukis, kad dar tavo šitokia lemtis. Kad dar šokdina. Maniškis, kai girtas, — žvėris. Štai prieš porą metų su skritiniu režė — ir dabar mėlynė.

„Dieve neduok, kad aš to susilaukčiau!“ galvojo Monika, su baime žiūrėdama į sužalotas moteriškes.

Ir juo sunkesnis, tamsesnis darėsi jų gyvenimas, juo dažniau ėmė Juras lankyti smukles. Kiekvienu priekliūviu jis pareidavo iš miestelio palaidais skvernais, prisimerkęs, šnekutis. Teisindavos, kad vis jam reikalų buvę, pažmonys.

Vieną tokį pokalėdinio meto šventadienį, kai Juras buvo pasižadėjęs pačiai namuoti, nenurimo ir išsiprašė į miestelį. Davė žodį ilgai negaišti, tik saulė sės — būsiąs namie.

Monikai kilo įtarimas: jau jis negali, jau jį traukia ta smarvė! Bet Juras leido jai išieškoti visas kišenes, išvarstyti seną piniginę. Ir tik, kai moteriškė įsitikino, kad vyrui nebus už ką lakti, — jį išleido.

Atsidūręs Sarmantuose, Juras pasuko tiesiog į valsčiaus raštinę, kur gužėjo valstiečiai, užklydę pasišildyti, išgirsti naujienų.

Jau raštinės prieangy, jam bevalant snieguotą kepurę, kažkas paėmė jį už alkūnės:

— Taruti, eik šen, gausi raštą! — nebaigus pradėtos kalbos, pašaukė jį seniūnas. — Gerai, kad susitikom. Še!

Juras greitai į rudinę nusivalė sudrėkusias rankas, paėmė geltoną lapelį ir, kertėje suradęs laisvą atsisėsti vietą, norėjo jau skaityti. Vėl kažkas prašė jį atsikelti, čia pat rakino duris. Pamatęs iš kibiro geriančius, Juras pajuto troškulį. Nuo ryto jo gerklėje stovėjo pašvinkusių lašinių kąsnis. Aplink kalbėjo apie bekonus, skaitė iš laikraščių, spiaudėsi, ir nedidelis valsčiaus būstinės prieangis taip tirštai buvo pripūstas dvokiančio tabako dūmų, jog per du žingsnius negalėjai pažinti žmogaus. Juras išskleidė popiergalį:

— Einant Civ. Proc. įstatymu, — pusbalsiu gvaldė jis žodžius, — įstatymu... tūkstantis trisdešimtu str. Kauno apskrities policijos... nuovados viršininkas gyv... Sarmantuose skelbia tūkstantis devyni šimtai trisdešimt... m... vasario dešimtą d. Klangių kaime pil. Jurgio Taručio kilnojamam turtui parduoti... par... varžytynės... parduodamas turtas žalmargė karvė ketverių metų... arklys palšas šešerių metų.

Pažįstamas Juro kažko teiravosi. Negreit, visai ne į klausimą savanoris atsakė:

— Va, testamentą skaitau. Karvė ir dvi avys, — kugždėjo vėl Juras — ... patenkinti pil. Jarmalos Zigmo ieškiniui šimtui dešimčiai litų ir Smulkaus Kredito Banko vedėjo Paulausko šimtui litų nuo šios bendros sumos prasidės varžytynės visos žinios liečiančios parduodamąjį turtą teikiamos nuovados raštinėje.

Pabaigė Juras, ir jo gerklėje išdžiūvo seilės.

— Pažiūrėsim! — pats sau kalbėjo savanoris. —

Dar ne vienas šuo išdvės, kol mane suės!

Prie sienos viršaitis lipino skelbimą. Aplink jį
meišė valstiečiai.

Juras pro kitų galvas perskaitė, kad po pamaldų
Liaudies Namų salėje įvyks daktaro Pinigio paskai-
ta: „Kaip ūkininkas turi kovoti su ekonomine
krize?“

— Ką tas ekonomiškąs daktaras reiškia? — klausė
Tarutį nedidelis žmogelis. — Ar jau jis geresnis už
mūsų aptiekorių?

— Na, mat — jis savo kišenės ligas gydo, — at-
sakė įnirtęs savanoris.

— Ki-ki, — nusijuokė į kumštelę žmogiukas, —
aš mislinau, kad jis Pinigis, tai gal išmokys, kaip tą
litą dirbt.

— Ir mes patys pasidirbtumėm, kad tą litą parody-
tų. Seniai matėm. Matai, raitelis — ima ir nujoja ko-
kiam ponui į kišenę.

Tėvukui patiko Juro kalba su primušais, ir jis
kiek galėdamas taip pat bėrė sąmojų. Tuo pačiu metu
priėjo Klangių vyrai.

— Ką tu čia kritikuoji, Taruti? Žinai, kad dabar
nevalia liest nei bekono, nei ministerio pačios. Ar eisi
į paskaitą?

Juras pamojo ranka.

— Kodėl? Juk tavo pakraipos — kairysis, sako.

— Toks jis, tur būt, kairysis, kad kaire ima. Man
tokios pakraipos ne giminės.

— Ar jau?! Tai kaip tu dabar šneki?! Juk ką iško-
vojai — tą turi.

— Čia, bro!au, teisybę pasakei... — karčiai šyp-
telėjo Juras, rodydamas varžytynių lapelį. — Va, pa-
dėką iš ministerių gavau — jau mane iš namų gena.
Tai tau laisva ir broliška Lietuva!

Pasitrynęs rinkoje, pasiklausęs sulpstymų apie krintančias ūkio gaminių kainas, daugėjančias varžytynes, pasiėmęs iš pašto laikraštį, Juras jau norėjo eiti namo. Bet velnias, kuris niekuomet nesnaudžia, sugundė jį: įlindo į aludę pasidairyti, ar ten nėra bendrakeleivio į Klangius. To ir pakako: persimetė prie svaidūnų, užmiršęs net duotus pačiai įžadus.

Pasivaišinęs savanoris atkuto, suminkštėjo jo liežuvis. Tik vėly vakarą namo išsirengė. Kojos jį šokdino, akys melavo. Gilus sniegas Jūrą keliskart paklupdė, ir dėl to jis save gėdino:

— Girtam visur patalas! Na, o-pa! Kelk, Lozoriau, stok, begėdi, iš numirusių!

Ir atsistojęs vėl pūškavo, paleidęs skvernus, nejausdamas šalčio. Nebaisios atrodė jam ir varžytynės:

— Nepražūsi! Galvos neparduos! Tfu! — ir vėl savanoris pusnyje išsitiesė. Užėjo noras jam sudainuoti, ir, ilgai nelaukęs, užvedė:

... Lia, čiū-dra-lia, aš naujakurys,
Tik vieną kepurę šiandien beturįs...

Ūmai giedotojas užsikirto, sakytum kas sniegu jo gerklę užlipdė. Seniai tie laukai negirdėjo dainos, palaidotos vargstančių žmonių krūtinėse.

Iš tolo Juras nuspėjo savo namų žiburį. Įžengęs kieman, jis nusivalė nuo savęs sniegą. Šuo be balso jį pasitiko ir meiliai letenomis apkabino jo koją. Pasukim pasieniu savanoris prislinko prie lango, pro kurį pamatė ant stalo smilkstančią spinksulę, apdengtą rankšluosčiu dubenėlį; greičiausiai, su palikta jam vakariene.

Vyrasėjo ir tuoju su degtinės ir vėjo kvapais griuvo prie lovos. Bučiavimais, glostymais apipylė

Moniką. Moteriškė nepasidavė, stūmė girtuoklį nuo savęs.

— Pyksti, zuikio skrandele? Aš tik alaus gurkšnelį prarijau. Drūtulis amerikonas pasisodino. Gal pasiskolint iš jo gausim. Nepyk! Na, einam, patrepsėsim... polkute, Monikut... .

— Šalin, tu galgone! Patrepsėsi greitai ant mano kapo! — ir pradėjo ji gaudintis: — Gali susirgt, mirt, kažin kas namuose pasidarytų, o jis — punta. Gerai vaikelis sako — paliksim viską ir išeisim. Jis daugiau už tave proto turi. Gėdytums!

Jurui praėjo noras pačią šokdinti, kai jis sužinojo, kad ji susirgo.

.

Valdiniame miške prasidėjo darbas. Ten, kur anksčiau graumenų, tirštai prižėlusių raistų naktyste skindamas sau kelią, lietuvis smaugė žvėrį, kur niekad nenutilo rūstūs vilkų ir apuokų balsai, dabar skardėjo kirvio ir piūklo balsai.

Neseniai dar, smelkdami kits kitą, ramstydami savo žilą karšatį, į debesis mušėsi skirpstai, skroblai, eglės, ažuolai, bendringai ošdami, sekė mažiems, tarp jų augantiems vaikaičiams — berželiams, drebulaitėms, uosiukams — praėjusių amžių pasaką. O šiandien ne vienam šiurpu buvo girdėti puolančio ažuolo trenksmas. Dažną giria siejo su jaunų dienų atsiminimais, ir dažnam atrodė, kad jį patį rauna iš šaknų. Ir nė vienas to sunkaus jausmo, graužaties, neištengė suprasti ar kitam pasakyti.

.

Kokį mėnesį Taručių kaimynė Linkuvienė būkštavo, kad jos Baltramiejus neišsikraustytų iš proto. Bi-

jojo vienas pasilikti namie, net dienos metu ėmė rakinėtis duris, naktimis neužmigo, vaikštinėjo basas pakampiais. Pamatęs įsukant į savo kiemą pakeleivį ar elgetą, slėpdavosi. Visur Baltramiejui vaidenosi žudikai.

— Žinau, žinau, ko tu uostinėji. Neapgausi manęs! — atsakydavo jis, grūmodamas nematomam priešui.

— Tai ko, Baltruk, jis uostinėja? — klausdavo pati, nugirdusi vyrą balsu protaujant.

— Na! Pasakyk tau, — tuojau jiems išpasakosi. Ė, boba!

— Kam išpasakosiu, Baltruk?

Dažnai jis, lyg užmiršęs, apie ką prieš valandėlę kalbėjo, visai nuo kito galo pradėdavo. Nakties metu pakako menko krepštelėjimo — ir gyvas. Klausysis, klausysis tyloje, paskum būdinčiai pačiai paslaptinai:

— Girdi, — dun, dun?

— Kas?

— Girią kerta. Kelmelio jau nepaliks. Ką jiems padarė tie medeliai?!

— Baltruk, niekas nekerta — vėjas duris varsto.

Atbėgusi į Taručius, kaimynė keliskart prašė Jurą, kad ateitų pas juos vakarais, pasėdėtų su vyru, parūkytų. Pirma buvo įsikalęs, kad negyvensiąs, visi jį žudą, ėdą, viską atėmę, kad geriau namus padegsiąs. Ėmę nuo jo saugoti degtukus, slėpę virves, skustuva, peilius, pasivaduodami iš akių neišleidę. Praėjo kvaitulys, buvo geresnis, liovėsi skundėsis, tikėję, kad ir visai pasitaisys, o dabar — vėl. Užkliuvo tas girios kirtimas, lyg ji gimtasai jo namas būtų. Kur tik kas subildės, dunkstelės — vis jam kerta. O kuris laikas — visai nesušnekamas. Girdi, ta sportininkų šven-

tė tik tam ruošiamą, kad jį nušautų. Jis buvęs jų draugas, o dabar esąs Musolinis.

— Iš tų sunkumų, mergele, iš pavargio durnumas į galvą įsimeta. Prieš keletą metų, kai visi lėkė į Brazilijas, štai Jurui ir man taip buvo. Toks nerimas, tokia niekurdėtis užeidavo, kad, rodos, prapulsi. Paskum, mergele, ir vaikas mirė, ir varžytynės, o pernešiau, iškentėjau. Taip mums skirta. Taviškis per daug į širdį ima, kaip ir aš.

Teko nueit Jurui paslaugyt Baltramiejaus. Keletą kartų iš eilės jis vakarojo Linkuose — ir linksmomis istorijomis guodė kaimyną. Baltramiejui vėl grįžo protaujančio, sveiko žmogaus būseną, nors liūdesys jo nepaliko.

Įsigeidė vieną naktį Baltramiejus palydėt Jurą. Buvo dar žiemos laikas, bet žliugus atodrėkis pranašavo greitą pavasarį.

— Rodos, taip platu. Eitum ir krašto niekur nerastum. Še, žvaigždelės! — pradėjo Baltrus. — O nėra gyvenimo.

— Kodėl nėra?

— Pats matai. Be reikalo, Juruk, guodi mane. Manai, kad aš iš puikystės kvailioju. Nesitikėjau, kad ateis laikas — druskos neturėsiu iš ko nusipirkt.

— Eik jau! Įsikali, Baltrau, tai ir atrodo, kad tu nelaimingiausias. O kiek žmonių po tiltais, šaltyje, ligoje šią valandą?! Paskaityk laikraštį — milijonai iš bado miršta. Mums dar gerai, kad šiek tiek tokias pareituves turime.

Ir kaimynai atvėrė vienas kitam savo žaizdas. Seniai taip buvo kalbėję.

— Buvo caras, vokietis, badmečiai, karai teriojo, o ar neiškentėm? Pernešim ir tuos kryžius. Ateis dar, Baltrau, ir mums laikai.

— Netikiu. Jau kiek atsimenu, vis blogyn ir blogyn. Pasakyk, kas yra, kad knisiesi, pančiu verži pilvą, — kad ir tu pats, juk iš ankstyvųjų, naktižibų darbe, o vis grimzti? Žemės pakaktų, darbui rankų yra, bet kad niekam jos nereikalingos. Kas kaltas, Juruk?

— Mes. Negerai dirvas pasidalinome... Išdalino žemes, susodino plikus — kas sau — ir paliko likimo valiai. Išsklaidė mūs jėgą, išblaškė kaip avių bandą, o paskum kaip vilkai ir ėmė mus gaudyti pavieniui. O nereikėjo skirstytis į gabalėlius. Kai be tų ežių, be ženklų gyvensim, ranka į ranką, širdis į širdį... supranti, komunoj, tada... ot! Kol šitaip — vienas viršuje, šimtas apačioje.

*

Linkus žymiai pagerėjo, išdulo baimė. Kur nors atkampiai kiauras dienas vijo pančius, pynė pintines, drožė šaukštus ir amžinai tą patį dainavo:

Muzikontas, matyt, prūsas,
kad jo rudas vienas ūsas...

Vieną dieną tik valandėlei Linkuvienė jį paliko skaptuojant samtį — grįžus neberado. Prie slenksčio buvo padėtas kirvis, švariai nuvalytos klumpės, dėklas nuo pelenų, ant jo laikraštis ir ant laikraščio — Linkuvienės brolio fotografija.

Tos vyro daiktų tvarkos moteriškė negalėjo suprasti, nors širdis tuojau pajautė. Įspėdama nelaimę, Baltruviene apieškojo namus, šulinį ir vėl pasileido atgal į kaimynus.

Niekas nematė, kaip Baltramiejus plačia žarga

traukė skynimu, kur jau ir aido girios nebuvo, tik vargingas kelmynas. Jis dėjo žingsnį po žingsnio, nežinodamas kur esąs, nesuprasdamas, kas jį šaukia.

Atbėgo kiškis į palaukę, šatrus, jaunas, pasiklausė pastatęs ausis, kur šunys loja, ir, pasipustęs naginėles, vėl gilyn į girią leidosi.

Nesuprato žvėris, ar jo akis išlibo, ar tik nuo pavasario kvapulių apsvaigo, — toks knioša pasidarė?! Kur tik žvilgsnį metė — ten vienas grynis, net širdį vėrė. Nei stagaro, nei viršūnėlės!

Jau buvo betursuojąs kiškis atgal, kaip ties jo galva kažkas sužvilgo ir ūmai jį sugriebė už gerklės. Iš baimės pašiurpo keturkojo kailis. Trenkėsi į žemę, pašoko aukštyn, bet metalinės vielos narplė, žmogaus jam įtaisyta, vis labiau ir labiau smaugė vargšą, kol saulė danguje pasidarė blanki, mažutė ir nukrito kaip sniego lopinėlis ant žemės.

XXI

Juras ėjo per kiemą. Iš tolo atklydo į jo ausį prailgstanti, liūdna laidotuvių giesmė. Nedarnūs balsai plaukė ūkanotų laukų paviršiumi, čia nuglemžiami vėjo, čia vėl garsėdami, ir buvo galima išskirti šventųjų vardus, turėjusius išganyti mirusį.

Valandėlę buvo matyt, kaip kalvoje iškilo būrelis žmonių. Saulės spindulys švystelėjo žaibu, ryškiai nušvietė grabo šoną ir, prasiskverbęs pro rūką, vėl užgeso. Pakibo tiršti, sumurę debesis. Giedotojai vis šaukė ir šaukė.

— Ir miršta gi. Kasdien po porą, trejetą nulydi, — išgirdo Juras, peržengdamas savo namų slenkstį.

— Kunigams rugiapiūtė!

Viduje sėdėjo keletas kaimynų. Giesmė buvo ir čia aiškiai girdima. Kai kurie dairėsi pro langą, norėdami pamatyti laidotuvininkus. Rūkas neišsiskleidė, tiktai nuo stogo kapsnojo lašai, ir pro langų plyšius dvelkė jau šilto oro srovelės. Tabako dūmai lindo į gulinčio lovoje Jonuko gerklę. Vaikas krunksėjo kilmiai, sunkiai, tartum suaugęs.

— Netur kuo apsirengti, apsiauti, nėra kas valgyti, dėl to ir miršta.

Juras atsisėdo nuošaliau, tartum svetimas savo pirkioje. Paskum jis atsistojo, norėjo surasti pačią, pasakyt jai, kad nešertų gyvulių, — vis vien šiandien juos paims — vėl grįžo, užklojo kosėjantį berniuką ir atsisėdo atokiau nuo valstiečių.

— Antai skaitau laikraščiuose: kaimietis — šalies kraujas, kaimietis — visų duona ir maitintojas. Geras kraujas, manau, — visą jį iščiulpiate. Velniamis tokią gyvenimą ir tokią valdžią!

— Viskas, kas iš tavo namų — veltui atiduok, o ko namams prireiks — rieškučiomis pinigą mokėk, dar kelnes nusimovęs pridėk.

— Aš tik sakau: neilgai tie ponai ruošiasi ponavoti, kad taip plėšia.

Valstiečių žodžiai palietė Juro širdį. Jie skambėjo kaip užuojauta ir padaršinimas. Iš pradžių ramiai kalbėję, kaimynai prašneko garsiai, karštai. Visi užpuolė valdžią, ponus.

— Eisim visi su šakėmis, kirviais — kitaip negalima!

— Nesakyk, Tamošiau, neisi. Susigyveno kaimietis su vargu, kaip šuo su grandine. Vandeniui gyvas bus, o kentės. Ir aš, ir tu — visi smarkūs tik žodžiuos. Bailiai mes, va!

— Gal... Bet kurgi dingti, Pranuk, kur? Pas ką nueisi, užtarimą gausi? Juk nebėr gyvenimo.

Juras nė nepajuto, kai prašneko. Žodžiai, slėgę krūtinę, patys nesulaikomai išsiveržė su ilgesiu ir neapykanta.

— Atsimenu, dienas ir naktis su šautuvais rankose iki kaklo mirkome pelkėse, įsikibę vežimų ėjome, kad nepargriūtume iš bado... Paskum sako: „Jūs čia šeiminkai. Jūsų vaikai ir jūs daugiau nebūsitate ponų vergais, atkovojojote nepriklausomybę.“

Pokalbio įkarštyje atbėgo Monika:

— Rodos, važiuoja!

Juras priėjo prie lango. Valstiečiai nuščiuvę pakilo, taip pat grūsdamiesi prie langų.

— Nežinau, kas su manim darosi. Lyg kojų neturėčiau — žemės nejaučiu, — sudejavo moteris, atsisėdo ant lovos, paskum ant suolo ir vėl ant lovos.

— Lyg šuo, tai čia uodegą papt, tai ten. Tuo nepadėsi. Įsilaužia plėšikas į namus — ir dar jo gėdytis! Tiu! — subarė vyras.

Monika negalėjo nusėdėti vietoje. Kiekvienos nelaimės, nepasisekimo atveju ją nesulaikomai traukė iš namų, toliau, į kaimą.

Valstiečiai vienas po kito išėjo į kiemą. Vežimas buvo jau netoli; jis netrukus įsuko į kaimo kelią. Takais vaikščiojo žmonės, garsiai kalbėdamiesi.

Kalvos ir laukai buvo liūdnei pilki, nualinti rudens vėjų ir darganų. Rūkas seniai išsisklaidė, ir dangus, atvėręs savo miegūstą akį, sužiuro aiškiu, melsvu žvilgsniu į žemę.

Juras jau buvo beatkeliąs atvykstantiems vartus, bet vėl juos privėrė: kuriems galams čia stengtis?!

— Kas gi varžytynėse dalyvaus, jeigu viršininkas

nieko neatsivežė? — pagalvojo savanoris ir, pamatęs bėgančią į kaimą Moniką, šūktelėjo jai:

— Atgal! Grįžt, sakau!

Ji atsigrėžė, kažką pasakė ir vėl pasileido taku.

Tarutis vaikštinėjo čia prie vieno, čia prie antro, lyg jį kas būtų kvietęs. Priėjęs klausdavo:

— Ką? — ir, supratęs, kad niekas jo nešaukia, traukėsi į šalį. Kaimynai vis dar ateidinėjo. Vieną, pasirodžiusį su ilga kartimi, susirinkusieji pasitiko juokavimu:

— Kam gi tau ta žalga? Ar tik ne ponus ruošiesi tvatyti?

Juokavimas buvo ne vietoje. Kai brička prisiartinė, sulėjo šuo. Pažinęs atvykusius, jis palindo po klojimo pamatu.

Viršininkas stryktelėjo iš vežimo, o su juo drauge išsiriti neseniai į čia atsibastęs Jarmalos svainis, ieškojęs pirtis ūkio netoliese savo giminės. Valstiečiai sutiko juos, neramiai žvalgydamiesi ir murmėdami.

— Nors kartą radova šeimenenko! — iš tolo atsiliepė nuovadas.

— Kurgi nuo tokių svečių ištrūksi!

— Saka, ir pragare sorastų. Tep, tep... Negi... negi ir šitie piliečiai dalyvaus varžytynėse? — paklausė viršininkas, daužydamas pirštines į milinę, nežiūrėdamas į Jūrą.

Ir, mirktelėjęs Taručiuvi, paskum akimis rodydamas į Jarmalos giminę, lyg perduodamas kokią paslaptį, tarė:

— Turtuolis! Brungiau neg iš žydėlia gausi. Tiktai laikykes!

Kieman sugūžėjo daug valstiečių ir moterų. Vieni stovėjo prisišlieję prie tvoros, kiti sėdėjo ant akmenų krūvos. Viršininkas ištraukė iš portfelio popieriaus

lapą ir surašė norinčius dalyvauti varžytynėse. Iš norinčių kol kas įsirašė tik Jarmalos svainis.

— Turime laiko, — tarė nuovadas. — Kol parūkysva, atsiras daugiau. Jei ne — šeimenenko laimė, prauda?!

— Kokia čia laimė, ponuli! Ne šiandien — ryt iš namų išvarysite! — už Jurą atsakė pailgaveidė moteris, žiūrėdama viršininkui tiesiog į akis.

Tasai vis tebesišypsojo ir, pažvelgęs į moteriškę, dar labiau prašvito:

— A, Stasiulienė! Žiūriu ir negaliu atsiminti, kur bemačiau. Sena pažįstama.

— Atsimena ir vilkas suėstą avį, — atšovė sau panosėn moteriškė, bet taip, kad aplinkiniai girdėtų.

Patvoryje praplyšo skanus juokas. Viršininkas apsimetė neišgirdęs ir su rūgščiu veidu kalbėjo toliau:

— Turiu nors vieną gerą pažįstamą. Gal ir užsistos, kai riesta bus?..

— Argi ponui jau taip visur riesta?

— Gražią dukterį turi, Stasiulienė, — kalbėjo viršininkas, artindamasis prie žmonių būrio ir nežinodamas, kaip patraukti juos prie savęs.

— Turiu. O kas iš to! Iš varžytynių neparduosite!

Iš viršininko veido išblėso šypsena. Jis paraudavo ir vis dėlto stengėsi šypsotis.

Valstiečiai siundė ir drąsino Stasiulienę.

Atėjo dar keletas maklakų iš tolimesnių kaimų — pasiturinčių ūkininkų. Visi jie vyko dalyvauti varžytynėse. Viršininkas paprašė Tarutį parodyti savo gyvulius.

Juras išvedė karvę, paskui avis. Jis bandė priišti karvę prie tvoros:

— Karvute, šiū-šiū... .

Karvė ir nesiruošė bėgti: į susirinkusius ji žiūrėjo geromis, pasitikinčiomis akimis. Maklakai puolė prie gyvulio, tiktai Jarmalos svainis žiūrėjo į ją iš tolo.

Viršininkas nurodė kainą. Netrukus jis ją pakartojė. Kaina buvo tokia menka, jog aplinkui pradėjo murmėti.

— Ką turim, suvalgysim, o paskui mirsim badu! — garsiai atsiliepė moteriškė.

Tačiau gailėstingumas čia buvo nereikalingas. Pirkėjai tampė, graibė gyvulius iš visų šonų.

Aplink garsėjo ginčai ir šnaresys. Prieš Juro akis mirguliavo veidai, kepurės, skarelės.

— Keturiasdešimt. . .

Tas pat balsas pasikartojė dar keletą kartų. Juras tartum nieko nematė prieš save. Jis stovėjo nusigrižęs, ir jo žvilgsnis sustojo ties pusnuogiu sūnumi. Berniukas, sukišęs burnon kumštelę, žiūrėjo čia į karvę, čia į tėvą.

— Jonuk, bėk pas Sinkus pašaukti motinos, — kreipėsi jis į sūnų ir iškart pats susigriebė, kad tai nereikalinga.

— Keturiasdešimt du! — išgirdo savanoris ir lyg pirmą kartą pamatė viršininką, mostelėjusį pirštine.

Karvę nupirko ne Jarmalos svainis, kaip daugelis tikėjosi, bet klebono ūkvedys.

Dabar atėjo eilė parodyti ir kitus gyvulius. Šeiminkas paskutinį kartą glostė juos savo ranka. Už naujas galvas pasiūlė tokias kainas, tartum čia būtų pardavinėję ne gyvulius, bet tik jų uodegas.

— Oho! Už šerius Beiškė man daugiau siūlė vakar! Sarmatytūsi nors!

Nuovadas, vis labiau kaisdamas nuo skaudžių kalbų ir aštrių žodžių, pašoko, bet susilaikė ir ramiu, tyliu balsu perspėjo:

— Prašau neižeidinėti! Man įsakyta, suprantate!

Jo kalboje jau nebuvo to rėžiančio valstiečių ausi apsimestinio paprastumo. Jis vėl apžvelgė visus ir, pamatęs, kad susirinkusieji staiga nutilo, ėmė kalbėti linksmai, lyg viską užmiršęs:

— Šeimenenke, tai kiek gi norėtumei už orklį? Atvirai, stačiai, na?

Juras tylėjo. Kainą vietoj jo pasiūlė kaimynai, ir pralinksmėjęs viršininkas ėmė priekaištauti, kad tai per brangu.

Kainos už arklį ilgai niekas nepakėlė, ir pačiam nuovadui buvo nepatogu dovanai gyvulį atiduoti. Jis atkakliai kartojo vis tą pačią Jarmalos svainio pasiūlytą kainą.

— Žiūrėk, Tarutis laikosi! O maniškis, kol karvę pardavė, — nieko, o kai arkliuką pasižabojo vestis, — neišlaikė. Kumeliukas vis žvengia ir žvengia. Juk — motina!

Staigus triukšmas pertraukė visų dėmesį. Klebono siųstasis, mušdamasis ranka į krūtinę, kažką karštai įrodinėjo valstiečiams. Pakilo balsai:

— Vyti šunims šeko piauti tokius rupūžes!

— Uždaryk jam kakarinę!

— Vyrai, nusiraminkite!

Atbėgo su vaiku susijaudinusi, nesava Monika. Išėjo priekin ir, stumdama berniuką viršininko pusėn, kalbėjo:

— Prašyk, verk, gal paliks. Pabučiuok ranką.

— Tfu! To dar betrūko! Eik šalin, o tai gausi, kad... — sulaikė ją savanoris, ir ji, sumišusi, paklaidžijusi atlaidžiu žvilgsniu minioje, suėmusi rankomis galvą, pasileido vidun.

Karvei užrišo ant kaklo virvę ir išsivedė iš kiemo. Veršiukas išsprūdo iš tvarto ir šoko prie motinos, kuri

pradėjo blaškytis. Kuinas taip pat bėginėjo kieme, lyg bičių sugeltas. Juras, maža nuvokdamas ką darąs, stengėsi atitraukti veršį nuo karvės. Kaimynai, lyg drovėdamiesi, susigėdę žiūrėjo į Tarutį. Kiekvienas jautė, kad ne karvę, ne gyvulį išveda iš tvarto, o kažką artimą, brangų skausmingai išplėšia iš krūtinės.

Kai varžytynių dalyvis bandė pratempti gyvulį pro susirinkusius, daugelis neišlaikė:

— Paliktum žmogui! Už tokius pinigus įgyti! Širdį turėtumei!

Keletas valstiečių stovėjo pasirėmę ant vartų ir nesistengė jų atverti, erzindami pirkėją:

— Paliktumei. Ei, ar girdi?!

— Leiskite! — įsiskverbė į būrį pirkėjas.

— Duokš magaryčių — atidarysime. Su kraičiu nori iš mūs kaimo pasprukti be laistytuvių!

— Už uodegą, musėt, iš klebono gausi?

Prieš Juro akis, tartum pro žiūroną, prabėgo susirinkusiųjų veidai, pirkėjas, žalmargė. Staiga viskas susijaukė, atitolo ištisą kilometrą, paskum vėl priartėjo. Užėmė gerklę, į galvą sutvino kraujas, ir jis, pribėgęs prie karvės, sugriebė ją už ragų. Stipriai įsispyręs kojomis į žemę, suriko:

— Ne-a-ti-duosiu!

Daugiau Juras nieko nepasakė. Jo galva pasviro, pečiai sujudėjo, bet jis neverkė. Kai vėl jis pakėlė akis, jose spindėjo pasiryžimas ir grėsmė.

Sužžė suvilnijo valstiečiai. Žmonės staiga susiglaudė arčiau ir tirščiau, susiliedami į vieną tamsią, nepereinamą, neperlipamą sieną.

— Vajezau, šaus! — riktelėjo pakniopstomis bėgdama namų pusėn moteris.

— Tegul! — atsakė keli balsai iš karto. — Tegul pabando!

Rodos, kad Klangiuose jaunimas užmiršo linksmin-tis. Jau kelios vasaros ten nebuvo girdėt nei šienpiū-vių sutartinės, nei graudaus Jokūbausko korneto dū-davimo. Atgulė muzikantas į parapijos kapus.

Vakarui sutemus, čia nusėdavo tokia tylą, toks kurtinys, kad ir apuokas nedrįsdavo klykauti. Išretėjo naktimis žiburiai, o jeigu ir mirkčiojo koks vienišas, lyg vilko akis, tai vėl greitai geso. Tik galulaukiuose tebestovėjo vėtrų nuplėšytas, žaibų suaižytas jovaras, tarytum išmirusio kaimo seniūnas, ir nežinia, apie ką mąstė.

Jauni, stiprūs, darbingi vyrai bei mergos, skalses-nės duonos ieškodami, išlakstė po miestus, fabrikus, svetimas padanges arba be laiko į žemę suėjo.

Visur sodybose kiaurojo tvartai, svirnai, dirvonavo laukai. Tas pats reginys buvo ir iš Taručio lango. Sargaliojusi žiemą Monika pavasariop sugijo, bet po naujo, ketvirto iš eilės, alpulio ji atkrito ir daugiau nebeperžengė namų slenksčio. Ilgą laiką raižę vidu-rius skauduliai, lyg žvarbūs vėjai, įsisukę į nevaisin-go medžio šakas.

Ligos metu, kaip rūpestinga, gera darbininkė, ji sutvarkė įkapinius drabužius ir pasiruošė tolimon ke-lionėn. Niekas neįstengė jos nuraminti. Ilgai negyven-sianti, nevaikščiosianti tais takeliais.

Pradėjus Monikai menkėti, smilkti, Juras neatsi-traukė nuo jos lovos. Daug valandų abu išsėdėjo, žiū-rėdami vienas į kitą, laikydami už rankų, kaip pir-mojo jos gimdymo metu.

— Kažkodėl, Juruk, mane ima noras žegnotis. Ke-liu ir keliu ranką. Nesulauksiu jau ryto, — sakė ji.

— Sulauksi, Monikut, — gyvensi. Į lauką eisim. . . — nežinojo kaip vyras ją guosti.

Tai buvo septinta antkryčio diena, ir Monika pradėjo nevaldyt dešinės rankos. Kai tik reikdavo apsi-
versti kitu šonu, — iš to negalėjimo pravirkdavo. Esą, jeigu mane sutrauks, verčiau šiandien numirčiau.

Taip kalbėjo ji paskutinę naktį, klausinėdama, ar dar nešvinta, ar dar ne rytas, ir kai gaidžiai antrąkart pragydo, susilpnėjo ir jos balsas. Paskum, lygiai taip, kaip gimdydama, Monika baugiai šūktelėjo, du tris kartus suriko, užsimerkė ir vos girdimai giedančiu balsu pasakė:

— Vyturėliai virva. . .

Pabudusiuos laukuos čirvėjo paukščiai. Nakties tamsa nuslinko nuo jos veido, kuris buvo baltas kaip ką tik atskeltas medis. Savo viduje ji dar kovojo, dar gaudė orą, norėdama kažką pasakyti, ir nugalėta, su skausmo raukšle kaktoje, pasidavė.

Juras pasilenkė, norėdamas geriau padėti Monikos galvą, ir krūptelėjo: šaltis jau buvo pakilęs jos sąnariais. Vyrą sukrėtė tas mirties paprastumas: ji užgeso jo rankose.

Saulei užtekėjus, mirusioji pažemėjo, jos skruostai sužliugo. Juras paėmė jos rankas, sudėjo vieną prie kitos ant krūtinės, — geras, darbščias rankas, tiek mačiusias, pakėlusias, glamonėjusias.

Pakasė Tarutis pačią toje pačioje žemėje, kur ilsėjosi jų vaikai, tuo pačiu kastuvu, kuriuo kažkada supylė dvarlauky ežiaženklus. Tarp Monikos ir vaikų pasiliko ir Jurui laisvas smiltynės gabalėlis.

Vėl arimuose, vasarodirbėj, supamos didelio liūdesio, praėjo dienos. Jurui atrodė, kad pagaliau iš jo atimta viskas, kas buvo brangiausia.

Kaip tas peršautas šuo, ilgainiui Tarutis sulaižė, užgydė savo žaizdas.

Praslinko metai. Kalvos, pakalnės ir skardžiai liepsnojo tirštomis, ką tik grįžusio pavasario ugnimis. Tik ten, kur praėjo šalta, žvarbi žiema, galėjo atsirasti toks stebuklas: nematoma ranka iškaišė žolėmis ir žiedais neseniai supiltus kapus.

Vieną pavasario dieną į Klangius atėjo žinia, sujaudinusi žmones: nuo Nemuno iki Paprūsės kunkuliuoja ir verda visa Suvalkija — valstiečiai sukilo prieš ponų valdžią. Ant kelių, vieškelių išstatė jie sargybas, užėmė valsčių būstines ir telkiasi į pulkus eiti Kaunan.

Tarutis, viską metęs, išbėgo į miestelį. Tą pačią dieną Klangiai jau turėjo savo streiko komitetą.

— Nei vieno grūdo, nei vieno pieno lašo į miestus! — paskelbė Juras.

Savanoris buvo pirmas toje naujoje kovoje už žemę, už duoną.
